СЪВРЕМЕННИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИНВЕСТИЦИИ В БЛАГОРОДНИ МЕТАЛИ

Валентина Григорова-Генчева

© ВУЗФ, Издателство „Св. Григорий Богослов“, 2021

ISBN 978-619-7622-17-1

СЪВРЕМЕННИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИНВЕСТИЦИИ В БЛАГОРОДНИ МЕТАЛИ

Валентина Григорова-Генчева

УВОД

В тази монография искам да представя по увлекателен и разбираем начин съвременните и традиционните възможности за инвестиции в благородни метали. Зачестилите кризи в световната финансова система, заплахата от тероризъм през последните десетилетия, както и пандемията КОВИД 19 в наши дни, карат хората да търсят гарантирана стабилност и доходност за авоарите си, увереност, че ще ги запазят в бъдещето.

Вложенията в благородни метали, скъпоценни камъни, нумизматични ценности или произведения на изкуството се определят основно като дългосрочни, тъй като едва след период между три и пет години, а понякога и по-дълго, става ясно каква ще бъде печалбата от извършената инвестиция. В годините след края на Втората световна война се оформя една нова тенденция - да се инвестира в т.нар. „инвестиционно злато" (bullion). Тогава гражданите започват да купуват масово появилите се през 60-те години на XX век монети (първата е т.нар. Кругерранд, емитирана от Монетния двор на ЮАР), сечени с цел да бъде реализирано на пазара добиваното злато и да могат и по-дребните инвеститори да вложат част от средствата си в изделия от благородни метали. Тъй като стандартните кюлчета на Лондонската метална борса с тегло от 400 унции (12,5 кг) остават непостижим инвестиционен продукт за по-голямата част от хората, швейцарската рафинерия ПАМП (Produits artistiques de métaux précieux) започва да произвежда по-малки златни слитъци – от 2,5 г, 5 г, 10 г и 1 тройунция с най-висока проба. Вложенията в злато и нумизматика постепенно набират привърженици и в средните прослойки на обществото. Те са с нарастваща популярност от 2002 г. насам, когато цената на златото започна възходящото си движение от нива около 250 щатски долара за тройунция през 2001 г. до над 1700 щатски долара днес. Неслучайно вече и големи инвестиционни и пенсионни фондове инвестират в златни кюлчета и монети, за да увеличат своята доходност. Годишната възвращаемост на инвестициите в нумизматика е около 10% преди инфлацията. Подобна доходност се цени от инвеститорите при формирането на инвестиционни портфейли с цел тяхното разнообразяване и стабилизиране. В кни-

гата са посочени основните видове инвестиционни продукти от благородни метали, както и опциите за инвестиции в „безналично злато“.

В работата си често се срещам с клиенти, които не знаят с какви монети точно разполагат - нито като вид, нито като стойност, още по-малко знаят за тяхната автентичност. Често те си тръгват разочаровани, тъй като малките им семейни „съкровища” се оказват съставени от банални по вид и лоши като качество монети. Многобройни са и случаите на измамени с фалшификати. Именно те ме мотивираха да започна да систематизирам наблюденията си, да събирам снимки на определени екземпляри и да съставя монография за инвеститори, колекционери и нумизмати, но и за всички останали, които по един или друг повод се сблъскват с „финикийските знаци” или се интересуват от тях. Стремежът ми е да съм максимално ясна в описанията, да илюстрирам всеки пример с цветна снимка, както и да използвам актуална информация. Книгата няма да бъде учебник по инвестиции в благородни метали или нумизматика, а трябва да се превърне в ценен помощник на хората, които колекционират монети или инвестират в продукти от благородни метали. Защото и за двете занимания освен желание и финансови възможности са необходими задълбочени познания или консултация с високо квалифициран експерт. Целта ми е да дам практически съвети на колекционерите, инвеститорите и професионалистите нумизмати, за да се ориентират по-лесно в океана от информация, както и да избегнат клопките на недобросъвестни търговци или фалшификатори.

Разликата в цените на някои монети за по-малко от 100 години е наистина огромна. Цената на един златен двоен американски орел от 1933 г., например, купен през 1960 г. за 25 000 долара, на аукцион на Sotheby’s и Stack’s през 2002 г. стига баснословната сума от 7 590 020 щатски долара. Подобна е разликата в цените и на други изключително редки монети, с под 10 известни екземпляра в света. Златна монета от 20 американски долара от 1907 г. с двоен орел с изключително висок релеф е закупена през 1960 г. за 20 000 щатски долара, докато през май 1999 г. аукционната къща Goldberg coins продава на търг същата монета за 1 210 000 щатски долара. Печалбата е от около 11 процента годишно за период от 39 години. Естествено, дългосрочната инвестиция носи доходи не само на първоначалния купувач, но съответно и за неговите наследници или на групировката, която би откупила по-късно дадена монета.

Обикновено колекционерите избират определена област от нумизматиката - държава, владетел, регион, град, сюжет... - върху който да концентрират събирателските си усилия. Стремежът им е първо да се сдобият с максимален брой екземпляри от съответната тема, а впоследствие - да намерят най-качестве-

ните такива. Те се определят от два основни критерия - степен на запазеност и рядкост. От тях зависи цената на всяка една монета и значимостта на цялата колекция. Цената на един и същ монетен тип може да варира в пъти според консервацията на даден екземпляр. Докато редките монети, дори в незадоволително състояние, се продават на високи цени. В цял свят монети с нумизматична стойност могат да бъдат закупени в специализирани магазини или банкови отдели, на търгове, борси, в Интернет или др. монетни изложения, както и да бъдат разменени с екземпляри на други колекционери. Ако формирането на нумизматичната ви колекция бъде придружено със създаването на съответната специализирана библиотека, ще можете да добиете сравнително точна представа за различните аспекти на историята на даден период, регион или държава. По този начин ще разберете по-добре структурата на цените в миналото и днес, ще се ориентирате по-лесно при използването на научни публикации или каталози от аукциони.

Монографията включва, освен множество илюстрации в текста, речник на някои от основните термини в областта на инвестициите и нумизматиката, няколко често срещани съкращения, таблица и примери за транскрипция на римските цифри в арабски, както и европейския механизъм за оценка на качеството на монетите. Посочени са и линкове към основни сайтове, съдържащи информация, свързана с актуалните и историческите цени на благородните метали, както и с инвестициите в продукти от тях, вкл. монети от злато, сребро и бронз с нумизматична стойност. На последно място, тази книга е едно чудесно въведение в материята за всички студенти и специализанти по финанси, изкушени от примамливия блясък на благородните метали в света на инвестициите.

ОСНОВНИ ВИДОВЕ МОНЕТИ, ЖЕТОНИ И МОНЕТОВИДНИ ПРЕДМЕТИ

Кои видове могат да бъдат намерени в България, кои в чужбина. Най-популярните златни, сребърни и платинени инвестиционни монети. Съвременни монети и колекции, в т.ч. по идея и поръчка на Fibank

Сребърни монети от типа „Силен и Нимфа“, циркулирали в Тракия през V-IV в. пр. Хр.

АНТИЧНИ МОНЕТИ

Първите монети са отсечени през VII в. пр. Хр. в Югозападна Мала Азия. Легендата и изображението върху тяхната повърхност представляват своеобразна гаранция за произхода, автентичността и теглото им. Новите платежни средства бързо печелят популярност и след около един век са разпространени вече и извън рамките на древногръцкия свят.

Защо се появяват парите? Вероятно, защото натрупаното богатство става твърде голямо, за да

бъде измервано с мидички, черупки, семена и други дребни предмети. Или защото владетелите стават достатъчно могъщи, за да поискат образите им да бъдат увековечени върху монети. Оттогава до днес блясъкът на златото замъглява разума на човешкия род и много хора, в името на парите, пренебрегват името на Бога.

Античните монети са особено привлекателни за колекционерите заради изключително разнообразните си изображения. Те са създадени от стремежа на автономните градове държави към уникалност, неповторимост. Всеки един от тях отразява върху монетите локални култове и предмети, свързани с тях, растения, животни, митологични фигури и др., характерни за града и неговия регион. Култът към определен владетел, изразен в появата на неговия портрет върху монетите, се проявява в епохата на Александър Велики (IV в. пр.Хр.) и оказва влияние върху нумизматичната иконография за хилядолетия напред. Редица колекционери посвещават целия си съзнателен живот на събирането на пълна галерия от владетелски изображения от елинистическата епоха и периода на Птолемеите.

Златна монета пентадрахма (дистатер) на Птолемей I, 305–282 г. пр.Хр.

Сребърна монета, римски денар с образа на Октавиан Август, 43 г. пр.Хр.

През II–I в. пр.Хр. източните келтски племена (в басеина на р. Дунав) и западните келти (Галия, Британия, Хелвеция) започват да секат свои монети, които имитират по свободен, творчески начин изображенията на класическите антични монети. От 90-те години на XX в. насам тези емисии са особено търсени от „изкушените“ заради тяхното многообразие и изключително съвременното им звучене.

Рим и неговите околности, както и други части от Апенинския полуостров, развиват през IV в.

пр.Хр. монетна система, която използва лети медни монети. Едва след осъществяването на първите търговски контакти с гръцките градове от южната част на полуострова и пуническите войни през III в. пр.Хр., започва сеченето на сребърни, бронзови и по-рядко златни монети в този регион.

Монетите, сечени по времето на Римската република, представляват своеобразна илюстрация на тази епоха от историята на Рим – върху тях са изобразени както митологични сюжети, така и важни конструкции или събития. Реалистично са пресъздадени портретите на знатни римляни и военачалници от периода на гражданските войни.

Сребърна монета, римски републикански денар на L. Plaetorius M.f. Caestianus, 69 г. пр.Хр.

Монетите от императорската епоха са между най-популярните за колекциониране. Наред с централноримските емисии от златни, сребърни и бронзови монети в империята циркулират и множество бронзови монети, емитирани от провинциалните градове. Впечатляваща е портретната галерия на римските владетели, техните съпруги и деца. Изображенията им са между редките свидетелства за модата в областта на облеклото, бижутерията и фризурата през този период. Едва по време на

Сребърна монета, римски денар с образа на Октавиан Август, 43 г. пр.Хр.

управлението на императорите след Диоклециан (284–305 г.) портретите губят своите индивидуални черти и стават все по-стилизирани. Не по-малко интересни са обаче изображенията върху реверса на монетите. Чрез тях до нас достига изключително ценна информация за важни исторически събития, за монументални сгради, известни културни комплекси или изящни скулптури в различни части на империята. Иконографската традиция, създадена и развита

през римската императорска епоха, маркира основните теми в монетосеченето и до наши дни. Поради големите емисии, предназначени да задоволят нуждите на монетното обращение и плащанията в цялата огромна територия на империята, в по-голямата си част тези монети са сравнително достъпни за колекционерите.

Сребърна римска монета денар на имп. Адриан (117–138).

От IV в. насетне монетите стават все по-стандартни. Императорските портрети следват строго определен канон, а върху реверса са изобразени светци, покровители на династията, букви и знаци, обозначаващи номиналната стойност на монетата, ателиетата, в които тя е отсечена, или символи на владетелската мощ. Тази традиция продължава цяло хилядолетие, като най-масовите свидетелства за нея са многобройните византийски монети. Техният стил повлиява както на средновековното монетосечене в Западна Европа, така и на разнообразните владетелски емисии в Ориента.

Сребърна римска монета антониниан на имп. Каракала (211–217), наречена на негово име (Марк Аврелий Север Антонин) след проведена по негово време финансова реформа.

Златна византийска монета, солид на имп. Ираклий (610–641).

СРЕДНОВЕКОВНИ МОНЕТИ

Нашествието на германските племена в границите на Римската империя, което се приема условно за край на Античността и начало на Средновековието в Западна Европа, води до фундаментални промени в паричната система. По времето на Римската империя тя е единна, с унифициран тегловен стандарт и функционира изключително ефикасно с монети от три метала – злато, сребро и бронз. През следващите векове тази почти перфектна финансова машина постепенно е заменена от многобройни нови монетни стандарти, които се сменят почти непрекъснато в сравнително малки по територия държавици, чиито икономики представляват едно примитивно натурално стопанство.

Сребърна венецианска монета, матапан на дожа Джовани Дандоло (280–289).

В края на VIII и началото на IX в. възниква Франкската империя, която се простира от р. Ебро в Испания до земите на Средния Дунав. При управлението на Карл Велики (768–814) тя се превръща във важен фактор за историята на Европа, а малките златни монети при династията на меровингите, сечени на различни места, са заместени от един-единствен вид сребърна монета, наречена пфениг или денар.

В средата и особено към края на Средновековието се секат особен вид денари, наречени „брактеати“. Те са изработени от изключително тънък сребърен лист, като монетният печат се поставя само от едната страна. Това обуславя изключително високия релеф на брактеатите. За да бъде запазена целостта на тези тънки и леки монети, те са били съхранявани и пренасяни в капсули от рог или дърво.

През XIII в. монетосеченето в Западна Европа придобива нов облик. В монетната циркулация се появяват нови видове монети, съглашения регулират броя на монетите от дадена емисия и обменните курсове. За съжаление обаче правото на монетосечене се използва от твърде много и разнородни авторитети – локални владетели, абати, епископи, което води до чувствително влошаване качеството на монетите. По време на Средновековието почти всекидневни са споровете и разногласията между суверени и публични институции, които контролират количеството и качеството на емисиите.

От Флоренция започва разпространението и на пър-

вите златни монети *Fiorino d'oro* (златен флорин), които бързо завладяват Централна и Източна Европа. През следващите десетилетия редица градове и държави канят и ангажират майстори флорентинци за изработването на собствените си монети. През 1284 г. Венеция по примера на Флоренция стартира своето златно монетосечене. „Дзекини" се секат до края на XVIII в. Те са едни от най-често срещаните и популярни средновековни монети в днешните български земи. Англия и Франция също имат златни монети от този период, които са с голям диаметър, но много тънки. Изображенията са изключително еднообразни – светци, гербове и владетел на трона, а стилът им може да бъде романски, готически или ренесансов.

Златна монета, двоен дукат (дзехина) с името на Алвизе Мочениго, XVII век.

Превземането на Константинопол от османската армия през 1453 г. бележи края на монетосечането в рамките на Източната римска империя, известна под името Византия. През следващите около четири века в по-голямата част от нейната територия се налага османската монетна система, като наред с нейните емисии се разпространяват и множество западноевропейски монети, особено от градове и държави, които поддържат търговски връзки с империята.

Златна монета на султан Сюлейман I Великолепни (1520–1566).

МОДЕРНИ МОНЕТИ

За нумизматите съвременната епоха започва около 1490 г., с началото на сеченето на сребърни монети с голям диаметър.

Монетосеченето навлиза в нова фаза благодарение

на откриването на богати сребърни залежи в Санкт Йоахимстал, Чехия (Бохемия), и на златни в Новия свят – Латинска Америка. През този период започва сеченето на талери (толари), термин, който се е запазил и до днес, изменен в думата „долар“.

Гравьорите от тази епоха създават прекрасни портретни изображения на владетели, представят християнските светци, но и забележителностите на европейските градове.

Основните видове златни монети на новото време са флорини, дукати, крони, дублони и пистоли. Най-популярното разменно средство между тях е златният дукат, който участва активно в паричното обращение до началото на XIX в.

Златна монета, дукат на Обединени провинции в Нидерландия, 1742 г.

Използването на първите големи монетни преси в процеса на монетосечене през XIX в. води до постигането на така дълго търсеното високо качество на монетите. Монетните ядра са с правилна кръгла форма, изображенията и надписите върху тях са напълно отчетливи, а произведените екземпляри – абсолютно еднакви.

Златна монета, суверен от 1910 г., на крал Едуард VII, (1901–1910).

СЪВРЕМЕННИ МОНЕТИ

В XX век най-сетне е постигнато желаното през миналите векове перфектно качество на монетите. Те вече не представляват миниатюрни произведения на изкуството, а отсечени на преси качествени механични копия на монетните печати. Художествените изображения са съобразени с техническите изисквания и възможности, а не с вкусовете на владетелите.

Златна монета от 1 унция „Киви“, Нова Зеландия.

Особена категория съвременни монети представлява т.нар. *Bullion.* Най-общо понятието може да се преведе като инвестиционно злато, но включва и останалите благородни метали. Накратко, инвестиционните монети са:

- С гарантирано от държавата емитент съдържание на злато;
- От злато с много висока проба (Австралийското кенгуру, Виенската филхармония и Канадският кленов лист например са от злато с чистота 999.9/1000);
- Със стойност, различна от маркираната върху лицевата им страна. Реалната стойност на инвестиционните монети се определя от съдържащото се в тях количество злато и неговата ежедневно променяща се котировка на световните борси;
- Емитирани са от правителствата на различни държави след 1800 г. в ограничени серии от максимум 100 000 екземпляра (някои серии са дори под 10 000 екземпляра);
- Дизайнът на някои монети се променя ежегодно (на Австралийското кенгуру и Китайската панда например).

Златна монета от 3000 долара (1 унция) „Австралийско кенгуру“.

Първата златна инвестиционна монета е южноафриканският „Кругерранд“, чиято първа емисия във вече далечната 1967 г. цели подпомагане на търговската реализация на добитото в ЮАР злато. До 1980 г. кругеррандите съставляват 90 процента от световния пазар на златни монети. По-късно се появяват и златни инвестиционни монети на други държави: Великобритания, САЩ, Канада, Мексико, Китай, Австрия и др.

Златна монета от 1 унция „Кругеранд“. Първата инвестиционна монета в света е отсечена в ЮАР.

Логично, в тази глава ще обърнем повече внимание на българското монетосечене и неговите най-интересни и ценни екземпляри. Съвременното монетосечене у нас започва почти веднага след Освобождението. За осъществяването на първото родно монетосечене след възстановяването на българската държава е необходимо първо да се изградят институциите, способни да реализират тази задача от изключителна сложност. Подготовката започва веднага след като начело на временната управа застава Императорският руски комисар в България. Като се следва готовият управленски план и без никаква загуба на време, е създаден Съвет за управление при Императорския руски комисар в България. Той се явява висш орган на властта в освободените след Руско-турската война от 1877–78 г. български земи. Съветът се ръководи пряко от Императорския руски комисар в България и е временна институция. Основната му цел е да подпомогне създаването и утвърждаването на държавното устройство на страната. Съветът се състои от 7 отдела, които обхващат всички сектори на обществено-политическия живот: вътрешни работи, финансов, съдебен, за просвета и духовни дела, военен, за пощи, телеграфи, пътища, обществени работи и канцелария за общи работи и за дипломатически връзки със специално статистическо бюро.

Основната институция, която следва да поеме организацията на новата финансова система на България, е Националната банка. Знаейки важността на тази стратегическа институция, временното управление се заема да я изгради с предимство. От 16 декември 1878 г. датира „Записка на Финансовия отдел при Съвета за управление при Императорския руски комисар в България по въпроса за учредяване на Банка в София“. Без никаква загуба на време се изготвя проект за Устав на Българската народна банка (БНБ). Проектът е утвърден от княз Дондуков-Корсаков още на 6 януари 1879 г. На 25 януари 1879 г. е създадена БНБ. Една от главните цели е тя да се яви като регулатор в търговските взаимоотношения. Още преди приемане на закона от 4 юни 1880 г. за първите емисии български монети БНБ поръчва в Бирмингам изработването на проби за бъдещите медни монети. Тъй като етапът е много ранен и не е преминала дискусията в НС за името на българските пари, поръч-

ката в Бирмингам е за „сантими“*. По това време, поради факта, че все още няма установена със закон национална валута, бюджетът на Княжество България се съставя във френски франкове и сантими. Неизбежно е първите проекти за българска монета да са силно повлияни от външни фактори. Това в пълна сила важи и за първата пробна медна монета САНТИМ. В иконографията виждаме и потвърждение за първоначалните опити и търсения. Налице са надписи на кирилица на номинала и държавата, но също и френската дума „essai“, изписана на латиница, за да се означи, че монетата е проба. Освен това, независимо че номиналът е изписан на кирилица, той е пряка транскрипция на френската дума за стотин(ка).

Пробна медна монета с номинал 10 сантим от 1887 г.

* Джеймс Макай. Как да колекционираме монети. София 2009, с. 93 – Бел. авт.

Обект на бурни дискусии е и наименованието на бъдещата българска валута, символите и иконографията. Ясно се открояват две основни групи: привърженици на буквалното приобщаване към европейските наименования и символика, и радетели за ярко българско звучене на новите пари. Сред първите е и бъдещият министър-председател Ст. Стамболов, който държи валутата да се нарича франк, с подразделение сантим, за да е разпознаваема и лесна за употреба по целия свят. В другата група, оглавена от Й. Ковачев и А. Цанов, са категорични, че валутата трябва да има българско название и символи. Надделяват привържениците на чисто българските имена и символи. Традицията от онова време е валутите да получават категорични имена като корона, суверен, марка и пр., които директно да внушават респект и недвусмисленост както за емитента, така и за стойността. За младата българска държава лъвът е особен символ на стремежите за идентичност. Лъвът е царствен и смел, неговото изображение е на старите символи и върху знамената на националноосвободителната борба. За да се покаже окончателно, че борбата за независимост е приключила, е избрано името на националната валута да е лъвът (левът), разделен на 100 части, наречени стотинки. По това време България влиза в Латинския монетен съюз, приема стандартите му и изравнява българския лев с френския франк.

Едно от първите действия на новосформираната

Българска народна банка е да започне проучване за отсичане на сребърни и златни монети. Информацията за това се съдържа в протокол на Министерския съвет, с който се взема решение за отсичане на монети в Русия*. Документът е от 24 юли 1880 г. и в него се съобщава за готовността на руското правителство да изпълни отсичането на сребърни и златни монети.

Поради технически проблеми монетният двор в Русия не може да поеме отсичането на медни монети. Затова МС постановява, преди да се поръчат сребърните монети, да се установят първо тарифите за стойността на среброто, а за медните монети да се даде обява и да се проведе конкурс „...между разни компании“. Още на 30 август 1880 г. МС взема решение за провеждане на конкурс за отсичане и на медни монети**. Решава се публичният конкурс да се обяви чрез официалните вестници на европейските държави, а търгът да се проведе в София. Уточняват се други важни детайли, между които е и условието на изпълнителя да се заплати в злато, а също така къде и на какви партиди да се доставят монетите и пр. Същата година на 28 ноември БНБ изпраща своя оферта*** до Министерство на финансите „...за направа на медни монети“ с номинална стойност от 2 100 000 франка. Определено е съставът на монетите да бъде „ 95 процента чист бакър, 4 процента калай и 1процент цинк“. От тях 15 000 000 броя по 10 стотинки с номинална стойност 1 500 000 франка, с диаметър 30 мм и тегло 10 г; 10 000 000 броя по 5 стотинки с номинална стойност 500 000 франка, с диаметър 25 мм и тегло 10 г; 5 000 000 броя по 2 стотинки с номинална стойност 100 000 франка, с диаметър 20 мм и тегло 2 г. Времето за предаване на цялото количество отсечени медни монети се определя на 12 месеца от деня, в който се подпише споразумението на княжеското правителство с правителството на държавата, в която ще се отсекат монетите. За облекчаване на приема и ускоряване на сроковете процесът по предаване–приемане на монетите трябва да стане в количества, които Министерство на финансите ще укаже, и в следните градове на княжеството: Видин, Лом – Паланка, Раково, Никопол, Свищов, Русчук, Тутракан, Силистра и Варна. Предвидено е дори БНБ да ускори предаването на монетите за употреба много по-рано от записаното в договора. Стойността на услугата за отсичане на медните монети в размер от 2 100 000 франка е „...Княжеското правителство да заплати на Българска народна банка без никакви други разноски по 32,60 златни франка за 100 франка медни монети или за цялото количество общо 684 600 златни франка“. Всички дейности по отсичането на най-масовите и най-употребявани от народа

* Българска народна банка. Сборник документи, Том първи 1879–1900, с. 84–85 – Бел. авт.

**Пак там, с. 87 – Бел. авт.

*** Пак там, с. 91 – Бел. авт.

медни монети протичат с абсолютна прозрачност и при строго спазване на закона и моралните норми. Единствената конфиденциалност виждаме в пасажа „...Способът на плащането ще се определи частно между Министерство на Финансите и Българска Народна Банка“. Подписите под офертата за отсичане на медните монети са на директора на БНБ Георги. К. Желязкович и на контрольора П. Икономов. За трите нови български медни монети са изготвени художествените проекти, включващи иконография, символи, семантика, послания, номинали. Моделите, по които се предвижда да се отсекат монетите, се намират в Министерство на финансите.

Графичен проект на нереализирана монета от 5 стотинки от 1880 година.

Съвсем разбираеми са вълненията и нетърпението на българите да имат колкото се може по-скоро свои собствени пари. С най-голяма сила това се отнася за медните монети, които ще стигнат до джобовете и на най-бедните прослойки. Едрите сребърни и златните монети са предназначени за по-сериозни сделки. Голяма част от населението никога не се докосва физически до златните левове. По спомени на съвременници с една сребърна монета от 50 ст. от периода преди Първата световна война е могло да се купи агне и след като се изяде, да се продаде обратно кожата и така да се възстанови значителна част от сумата. Новите български монети, отсечени от чист метал според изискванията на Латинската конвенция, заместват нископробните и инфлационни османски монети, обслужващи пазара. В най-голяма степен това е важно за функционирането на дребния пазар, който обслужва ежедневните нужди на населението. Именно медните монети от 2, 5 и 10 стотинки са основният мотор на този пазар. За изработката им е избрана фирмата *Ralph Heaton & Sons* от Бирмингам, Великобритания. И днес тези, които вземат в ръцете си медна монета от 1881 година, могат да видят надписът HEATON изписан с дребни букви долу, под венеца от страната на номинала.

Детайл с надписа HEATON върху монетата от 10 стотинки от 1880 г.

Иконографският модел на първите български монети е взет наготово от вече традиционните европейски пари. Най-силно влияние при оформянето му имат монетите на Франция и Белгия.

Навлизането на новите български медни монети на пазара премахва един много опасен дефицит на дребни ежедневни пари. Всички, които са виждали тези красиви монети, вероятно са забелязали колко дълго са били в употреба. Трудно е да се намерят екземпляри в отлично и много добро физическо състояние. Почти невъзможно е да се открият нециркулирали монети. Така че, независимо от огромния им тираж, те остават особено ценни за колекциониране, когато са много добре и отлично запазени. За стабилизиране на банковата система и уреждане на по-големи сделки са нужни и по-големи номинали. В този наистина важен момент се отсичат и първите български сребърни монети с номинал 1 и 2 лева от 1882 г. Това са и първите български монети с врязан надпис на гурта. При тях може да се види и един от първите куриози на гурта. Надписът „БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРІЯ“ е изпълнен от гравьорите с ползваната тогава в Русия латинска буква „И“=„I“, защото монетите са отсечени в Санкт Петербург съгласно договор между двете страни. Съдбата на тези първи истински пълноценни български сребърни левове е подобна на медните стотинки. Те са използвани от населението с изключителен интензитет. Поради това и сред тях трудно се откриват нециркулирали и отлично запазени екземпляри.

Надпис БЪЛГАРІЯ върху грута на сребърна монета с номинал 2 лева от 1882 г. отсечена в Санкт-Петербург.

Картината на новите български монетни номинали все още остава непълна. Липсва сребърна монета с малък номинал. Скоро на пазара се появява и първата сребърна монета от 50 стотинки, емисия 1883 г., с назъбен гурт. Една година по-късно, през 1884 г., се появява и най-голямата сребърна монета от 5 лева, вече с правилен надпис на гурта „БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ“.

Надпис на гурта на сребърни монети от Княжество и Царство България от 1882 до 1916 г., по времето на управление на княз Александър I Български (1879–1886) и цар Фердинанд I Български (1887–1918).

През 1901 година се реализира отсичане на медни монети от 1 и 2 стотинки. Те са изпълнени в Монетния двор на Париж и са единствените български монети, които имат допълнителни символи – рог

Името на монетния майстор A. BORREL върху медна монета с номинал 1 стотинка от 1901 г.

на изобилието и факел. Красивите медни монети са обозначени с името на Алфред Борел, автор на художествения проект. То е изписано с много ситни букви на латиница под годината: A. BORREL и може да се види при внимателно вглеждане

Събитията през периода 1912–1913 година се отразяват директно и върху дейността на БНБ по отношение на новоприсъединените земи. Там основната валута до този момент е турската лира. Налага се бързата организация по изкупуването на лирите от държавата, като се съблюдават интересите на населението. Всички детайли са уредени с окръжно писмо от Централното управление до клоновете и агентурите на БНБ*.

Периодът от 1881 г. до края на Балканската война (май 1913 г.) може да се характеризира като „златен век“ на българското монетосечене. Младата българска държава реализира пълноценно сечене на всички видове монети. Освен медните, медно-никеловите и сребърните монети България отсича две златни емисии през 1894 и през 1912 година. Златните монети от 10, 20 и 100 лева са абсолютният връх, който отразява подема на българското общество във всички му аспекти. Тук е мястото да се отбележи, че златната монета от 100 лева, емисия 1894 година, е отсечена в най-малък тираж – само 2500 за периода. Любопитна подробност е покупателната способност на тази най-стойностна българска монета. С нея по онова време е могло да се построи или купи една малка къща. Монетосеченето в княжеството се разделя на две части. Първата е по време на управлението на княз Александър I Български (Батенберг) (1879–1886). Тогава се реализират емисии от мед и сребро, но нито на една монета не е изобразен портретът на княза. Втората е по времето на княз Фердинанд I Български (Сакскобургготски) (1887–1908). Реализират се емисии от мед, сребро и злато. Сребърните и златните монети, отсечени по негово време, носят портрета на Фердинанд.

Златна монета от 100 лева, отсечена през 1894 г., с лика на княз Фердинанд I.

Първите монети на Царство България са сребър-

* Пак там, с.333–334 – Бел. авт.

ни, с номинал 50 стотинки, 1 и 2 лева и са отсечени през 1910 година. Те се отличават от всички дотогавашни сребърни монети по новата версия на портрета на Фердинанд I. Първият български владетел след Освобождението, който носи царска титла, е син на австро-унгарски генерал и на дъщерята на последния френски крал Луи-Филип. Идва на българския престол след абдикацията на княз Александър I Български (Батенберг) през 1886 г. Автор на вече царския портрет на Фердинанд I отново е Антон Шарф, но визията на владетеля е коренно различна. Освен това в първата царска емисия за първи и последен път царят е показан в профил надясно. Златните

Златна монета от 100 лева, отсечена през 1912 г., по повод обявяване на независимостта на Царство България през 1908 г., с лика на цар Фердинанд I.

левове от 1912 година, посветени на обявяването на независимостта на България на 22 септември 1908 г.,

Месингова проба на проекта за златната монета от 100 лева от 1912 г. На лицевата страна е изписано „месинг“ долу над годината 1912 и знак ® горе вдясно до короната, а на реверса има знак ® зад тила на цар Фердинанд I.

се явяват първите български възпоменателни монети. Освен златните монети от този период са запазени и други монетовидни паметници, които дават допълнителна информация и са обект на колекционерски интерес.

Името на монетния майстор ST.SCHWARTZ върху сребърна българска монета от 1910 г.

Все още много предположения и откровени легенди се ширят около монетосеченето с емисия 1916 година. Има основание да се предположи наличието на поне две лицеви матрици и за особено ценната монета от 2 лева от 1916 година. Наблюденията и анализите досега сочат, че броят на запазените монети от 2 лева, 1916 година, е значително по-голям от обявяваните две

или три бройки. Спекулациите започват през 70-те години на миналия век, когато колекционерството в България започва да се съживява. При масовите акции на правителството за събиране от населението на редки и ценни метали срещу бонове, с които може да се пазарува в „Кореком“, са приети и подготвени за преработка и износ десетки хиляди златни и сребърни монети. Още в този период, макар и по непотвърдена информация, се знае за поне десетина екземпляра от ценната монета. Те естествено са предадени на определени заинтересовани личности от тогавашния елит и повече не се появяват в света на колекционерите и изследователите.

През 1916 г. съществена част от авоарите на България е блокирана в немски банки. Сребърните монети са „скрити“ от населението. Очертава се колосална липса на дребни монети. Поради това БНБ поръчва отсичане на голямо количество сребърни монети от 50 ст., 1 и 2 лв. в Кремниц и Виена. Но инфлацията преминава в хиперинфлация. Номиналът на монетите и реалната стойност на метала в тях и изработката достигат още по-драстична разлика от 1912–1913 година. Инфлацията достига такива високи нива, че среброто, вложено в монетите, става в пъти по-скъпо от номиналите, на които е отсечено. Левът не е конвертируем и за България е по-изгодно да плаща в сребро и злато, отколкото да ползва номиналите на собствената си парична единица. Отсечените през тази година монети са изтеглени и претопени още същата година, защото е безумие България да загуби толкова благороден метал в тежките военни години. По тази причина днес монетите от 1916 г. са едни от най-редките и най-ценени от колекционерите. За да се излезе от сложната ситуация, БНБ проучва възможността за отпечатване на банкноти с номинал от 500 лева в Швейцария и отпечатва безсрочен касов бон от 1000 лева в Държавната печатница в София.

Годините на злощастната за България Първа световна война са белязани само с още една монетна емисия през 1917 година. Търсенето на максимално евтин материал довежда до отсичането на монети от цинк. Монетите от 5, 10 и 20 стотинки, емисия 1917 година, влизат в монетната циркулация на затъващата в инфлация финансова система. Особеното при тези монети е недобрата цинкова сплав, която се оказва много неустойчива. Вследствие на това монетите имат слаба износоустойчивост и са изключително податливи на корозия. Някои екземпляри буквално се разпадат на сивкаво-бял прах. Това е една от причините днес да са останали съвсем малко отлично запазени монети. През периода 1916–1917 година дребният пазар основно се обслужва от банкноти с купюри 1, 2, 5 и 10 лева, платими „в сребро“. Отпечатани са и банкноти от 20, 50 и 100 лева „в злато“, но това е само инерция от по-добрите времена. Голямата част от металните пари – монетите от сребро и никел, са прибрани от населението

за още по-тежки времена*. И за този период може да бъде приложена народната мъдрост „Бели пари – за черни дни“.

След 1919 година страната дълго носи белезите от националните катастрофи. Недостигът от монети в обращение е компенсиран с емисиите от 1923 и 1925 година. Първата се оказва недостатъчна. Отсечени са монети от 1 и 2 лева, като за пръв път е ползван алуминий. Търсен е ефектът новите монети да приличат на сребърните монети от 1882 година и по размер, и по белотата и блясъка на метала.

Съществуват няколко монети, които са рядък вариант на масовите разменни алуминиеви монети, произведени в монетния двор на Бирмингам. За разлика от отсечените във Виена, при монетите от Бирмингам се забелязват някои разлики. Едната е, че в британската монетарница ползват стария държавен герб. Другата е в изписването на „1 ЛЕВЪ“ и „СЪЕДИНЕНИЕТ-ТО ПРАВИ СИЛА-ТА“ при изпълнението в Бирмингам. При отсечените във Виена изписването е „1 ЛЕВ“ и „СЪЕДИНЕНИЕТТО ПРАВИ СИЛАТА“. Подобна картина може да се наблюдава и при емисия 1 и 2 лева от 1925 година. Монетите са отсечени от медно-никелова сплав в Брюксел, Белгия и Поаси, Франция. Те са познати в два варианта: със и без мълниевидна, начупена линия под годината на емисията. До днес са известни само две уникални монети от 1 и 2 лева 1925 година с надпис „ESSAI“ от колекция „Цветанов“**.

Надпис ESSAI върху пробна монета.

Почти десет години са нужни на България, за да се съвземе от катаклизмите и ефекта от Ньойския договор. За пръв път след войните правителството насочва вниманието си към нов закон за националната валута. През 1928 година е приет Закон за стабилизирането на лева и за монетарната циркулация в Царство България***. В закона се уточнява златното покритие на лева и се разрешава отсичането на сребърни монети по 100, 50 и 20 лева. Решено е пробата на новите сребърни монети да бъде 680/1000. Теглото се определя както следва: 4 грама за монетите от 20 лева; 10 грама за монетите от 50 лева и 20 грама за монетите от 100 лева. Също така се дава разрешение за отсичане на разменни монети от неблагородни метали с номинали 10, 5, 2 и 1 лева, а също и дребни монети от 20 и 10 стотинки. С този закон се отменят предходните закони: Закон за правото на резание монети в Княжество България**** и Закон за монетите в Княжество България*****. На 20 юни 1928 година на Управителен съвет на БНБ е взето реше-

* Още на 10 октомври 1912 г. БНБ спира обмена на „златните“ банкноти. Виж: К. Христов. История на българските книжни пари. София 2005, с.51 – Бел. авт.

** Българското монетосечене 1880–2010 г., София, 2010, 307

*** Обнародван в „Държавен вестник“, бр. 200/3.XII. 1928 г. – Бел. авт.

**** Обнародван в „Държавен вестник“ бр. 40 от 4 юний 1880 г. – Бел. авт.

***** Обнародван в „Държавен вестник“ бр.81 от 17 април 1897 г. – Бел. авт.

ние да се преустанови изкупуването на предмети от злато и сребро. Решено е в бъдеще да се изкупуват само златни и сребърни монети. Намерението на БНБ да отсече монета с номинал от 5 лева, 1928 година, не се осъществява поради световната криза. От тази идея днес са останали само проекти. В някои каталози са показани снимки на монетата образец, но никъде не се вижда индикация за проба. Всички тези събития са пряко отражение на реалното състояние на финансите на България.

Печат от червен восък за държавната кореспонденция (с чужбина?).

През 1930 година за първи път в българското монетосечене се появява образът на цар Борис III. Той е на лицата на монетите от 20, 50 и 100 лева, емисия 1930 година. Освен на монети, ликът на царя се вижда и на монетоподобни паметници като пендари за накит и медальони от злато, сребро и месинг. Производителите на подобни артикули обаче са искали специално разрешително от царската канцелария. При сребърните монети от 20, 50 и 100 лева, емисия 1930 г., не се спазва записаната в закона проба 680/1000. Те са отсечени с проба 500/1000. Също така за първи път на българска монета, освен традиционните, са показани нови символи. Единият е емблематичният за България Мадарски конник в художествена интерпретация на проф. Иван Лазаров. Той заема целия реверс на монетите от 5 и 10 лева. Вторият нов символ, тютюневи листа, е включен като елемент на венеца и показва най-новия важен отрасъл на българската икономика – тютюневата промишленост. Новите български монети от емисия 1930 са отсечени в Германия и Унгария. Монетните емисии от времето на цар Борис III са свидетелство за края на тежкия период след националните катастрофи и световната рецесия. Силната серия продължава със сребърните монети от 50 и 100 лева, емисия 1934 година, на които виждаме нова интерпретация на портрета на царя, вече по-възрастен. Различен е цялостният стил на новите сребърни монети от 1934 година. Те силно се различават от предишната емисия. В същия стил е изпълнена и сребърната монета от 100 лева, емисия 1937 година. Сребърните монети от периода 1934–37 година са отсечени в Лондон и Белград. В това може да се потърси отражение на политическите събития от 19 май 1934 година

опити за сближаване с Англия и нейния сателит на Балканите – Кралство Югославия. През 1937 година е отсечена и последната монета със стотинков номинал в Царство България. Това са 50 стотинки от медна сплав, отсечени в Чехословакия. При тях се вижда новият държавен герб от 1930 година.

В емисията от 1940 година са отсечени монети от 20 и 50 лева, но вече от медно-никелова сплав. Иконографията изцяло повтаря монетите от 1930 година. През 1941 година са отсечени и първите железни български монети. Те са от 1, 2, 5 и 10 лева. Последната серия монети, отсечени в Царство България, е реализирана през 1943 година. Монетите от тези емисии са с номинал 2, 5, 10 и 50 лева. Те са железни, като монетите над 2 лева са с медно-никелово покритие. Монетите са в обращение и в Народна република България чак до 1952 година, независимо че на големите номинали е ликът на цар Борис III.

Реверсът на единствената монета от 50 стотинки от времето на управление на цар Борис III (1919–1943). Всички останали монетни номинали са левови.

Монетосеченето на Царство България не е така блестящо като на предходния княжески период. Двете балкански и двете световни войни, протекли в един сравнително кратък исторически период, довеждат до поредица от национални катастрофи, нещастия и неблагополучия. Всичко това се отразява пагубно върху стопанския живот и финансите.

Инерцията от времето на национален подем и стопански възход дава възможност в първите години да се отсекат златни монети от 100 и 20 лева и сребърни от 50 стотинки, 1 и 2 лева. Но още през 1916 година цялото налично сребро е изтеглено от обращение. Инфлацията и хиперинфлацията довеждат до отсичане на монети от цинк. С тях е ознаменуван краят на царуването на Фердинанд I.

Подобен е ходът на събитията при цар Борис III. Първите монети през неговото царуване са 1 и 2 лева от алуминий от 1923 година. Следват медно-никелови левове със същия номинал. Кратковременното укрепване на икономиката на страната позволява в периода 1930–1937 година отново да се емитират сребърни монети, но вече от проба 500/1000. Втората световна война изстисква остатъците от сили на страната, в резултат на което в България се отсичат левове под формата на монети от желязо.

Отлична илюстрация и любопитна подробност за монетосеченето на Царство България при Борис III е фактът, че стотинката почти изчезва. Единствената монета с номинал 50 стотинки е отсечена през 1937 година от медно-алуминиева сплав.

В досега публикуваното от архивите липсват сведения за първата монетна реформа от 1952 г., за валутните курсове до 1957 г., а и каквито и да било документи, свързани с емисионната политика на БНБ. Със Заповед № 1071 на председателя на ЦУ на БНБ Кирил Несторов* от 2 декември 1961 г. всички материали по изработване на нови емисии банкноти и монети, както и сведенията за паричното обращение, са класифицирани като държавна тайна с най-висока степен на секретност „лично строго поверително“**. Вероятно немалка част от тези документи са унищожени, а други са извадени от официален оборот. Това е една от причините и до днес да се създават и разпространяват множество легенди, свързани със съвременното българско монетосечене – както по отношение на монетните дворове, в които са отсичани български монети, така и по въпроса за редица „специални емисии“, пробни серии и екземпляри, „грешки“ и др. Липсата на точна информация не само деформира историческата истина, но и възпрепятства създаването на стойностни колекции с автентични български монети в страната и по света.

Смяната на един обществен строй с друг винаги е съпътствана преди всичко от промени в идеологията, в символите и внушенията на новата власт. От векове монетите са едни от най-важните послания на управляващите към народа. Като основен елемент в стоково-паричното обращение те достигат най-бързо и безпрепятствено до най-отдалечените части на дадена територия. Затова върху тях се отразяват приоритетно знаците на извършената в обществото промяна. Първата емисия на *народната власт,* датирана в 1951 г., показва новия герб на страната, както и промяната в названието ѝ – *Народна република България.* Върху лицевата страна на монетите се появява и петолъчната звезда, която ще стане неизменна част от символиката им в продължение на повече от четири десетилетия.

В периода между 1948 и 1989 г. център на валутната система на страните от СИВ , част от която е и България, е съветската рубла. През нейния курс се изчисляват съотношенията на българския лев към другите валути, промените в нейното златно съдържание се отразяват пряко и на лева, и върху цялостната ценова система в страната. Така единствените различни от обичайните за българската парична система номинали са появилите се в емисията от 1951 г., частично сечена в Монетния двор

* Кирил Несторов управлява БНБ в периода 7 декември 1959 г. – 5 януари 1969 г. – Бел. авт.

** ЦДА, ф. 132, оп. 23, а.е. 3, л. 228–230, 232–233. Оригинал. Машинопис. Заповед № 1071, София, 2. XII. 1961 г. Списък на сведенията и материалите, имащи характер на ДЪРЖАВНА ТАЙНА. – Бел. авт.

в Ленинград (дн. Санкт Петербург) в СССР, 3 и 25 стотинки, повлияни от съветския стандарт. В най-ново време, когато страната се върна към общоевропейската финансова система, като своеобразен феномен може да бъде посочен номиналът от 1,95583 лв. на две сребърни монети с частично позлатяване „България – Европейски съюз“ и „България в ЕС“, емитирани съответно през 2005 и 2007 г. – феномен, който съответства на официалния фиксиран курс на лева към еврото.

Информация за металите и техните сплави, използвани в производството на българските монети от най-ново време, намираме в публикуваните от БНБ каталози. И тук прави впечатление консервативността на избраните материали, характерна за по-голямата част от държавните монетни дворове до края на 80-те години на XX век. Разменните монети са изработени от медно-никелова сплав, докато възпоменателните са основно от благородни метали – злато и сребро. Съществената разлика с предходния период е, че след 1948 г. в българското монетосечене не са използвани типични за военновременните емисии материали като желязо и алуминий. През 1976 г. е емитирана първата медна монета с проба 900/1000 – 1 лв. „100 години от Априлското въстание, 1876 г.“. Втората от този тип се появява на българската нумизматична сцена след повече от 30 години, през 2009 г., и е посветена на 110-годишнината от рождението на известния художник Дечко Узунов. Среброто, използвано при повечето от монетите, сечени след Втората световна война, също е с по-висока проба, а именно 900/1000 и 999/1000. Емисиите от 1965 г. „1100 години славянска писменост“ и „Георги Димитров“, които се състоят от златни и сребърни монети, бележат своеобразен връх в качеството на българските монети. За първи път в родното монетосечене е постигнато нивото „матгланц“, известно по света и между колекционерите като *proof.* През 1979 г., по повод Международната година на детето и провеждането на Първата международна детска асамблея „Знаме на мира“, в България е емитирана и първата сребърна монета „пиеформ“ с тегло 46,66 г (1,5 тройунция). Особеното е, че всички останали параметри са като на обикновената сребърна монета от 10 лева, отсечена по този повод, но ядрото е двойно по-дебело, поради което и теглото е двойно по-голямо. Четвърт век по-късно колекционерите виждат втората монета „пиеформ“ – от емисията „100 години Народен театър „Иван Вазов“, една красива и забележителна българска монета, която за съжаление не придоби особена популярност сред ценителите, въпреки ограничения си тираж от 5000 екземпляра.

В монетосеченето от епохата на социализма има и още две интересни събития. В рамките на международното сътрудничество със страните от СИВ две монети, създадени по български проект (1 лев „1300 години България. Дружба навеки НРБ – СССР“

и 5 лева „1300 години България. Христо Ботев и Шандор Петьофи“), са отсечени съответно като 1 рубла и 100 форинта вероятно в монетните дворове на СССР и Унгарската народна република. За съжаление не са достъпни документи, от които да научим повече за историята на тези две емисии.

Нови идеи и материали в съвременното българско монетосечене обаче се появяват едва след началото на политическите и икономическите промени, започнали в края на 1989 г. Оттогава насетне емитираните от Монетния двор на България възпоменателни монети са придружени с подробен сертификат (1993 г.) и опаковани в капсули, а някои от по-новите емисии разменни монети се предлагат на нумизматичния пазар в страната и в чужбина в специално оформени колекционни серии (1999 и 2002 г.) в стила на колекциите разменни монети на редица европейски монетни дворове. По този повод трябва да споменем, че именно в периода след 1989 г. започва създаването и на колекционни серии от 2, 3 и повече възпоменателни монети, насочени основно към колекционерите в страната и чужбина. Новост са и външното им оформление, и по-ограничените тиражи, като основната цел на емитентите е да бъде създаден траен интерес към съвременните български монети. По този начин са представени на колекционери и ценители трите възпоменателни монети от злато, платина и сребро, емитирани по повод асоциирането на България към Европейската общност, емисия 1993 г.; номерираната колекция от 10 малки златни монети, посветена на XXVIII летни олимпийски игри в Атина през 2004 г. Следва емисия 2002

Колекционна серия от 3 възпоменателни монети от злато, платина и сребро, емитирани по повод асоциирането на България към Европейската общност, емисия 1993 г.

г. и други, като последната може да бъде сравнена с най-добрите световни образци не само като качество на монетите, но и като цялостно оформление.

Интересно би било да обърнем внимание и на гуртовете на съвременните български монети. Докато в периода от Освобождението до края на Втората

световна война те са два вида: гладки или назъбени, а само някои от тях са с надпис „БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ“, то след 1970 г. гуртовете са с най-разнообразно оформление и надписи. Някои от тях са украсени с множество врязани петолъчни звезди, при други страничният ръб е назъбен на сектори или носи поредния номер на монетата.

*Врязан надпис „ЮНЕСКО 1945–1985 * UNESCO 1945-1985“ върху гурта на монета от 5 лева, емисия 1985 г., „XXIII генерална конференция на ЮНЕСКО, София (България)“.*

Врязан надпис „CITIUS, ALTIUS, FORTIUS“ върху гурта на монета от 10 лв., емисия 1975 г., „Десети олимпийски конгрес, Варна (България), 1973 г.“

Врязаните в гурта надписи са многобройни, като част от тях са на кирилица, други – на латиница.

Общото е, че с някои редки изключения качеството на изпълнението им е сравнително ниско. Стилът на буквите в различните емисии не е еднакъв, дебелината и овалът им са неравномерни, понякога се губят детайли дори при идеално запазени екземпляри. Надписите върху гурта представляват своеобразна есенция на събитието, по повод на което са емитирани монетите, или са емблематична фраза девиз, свързана с него или с изобразената историческа личност.

Врязан надпис „СОФИЯ. РАСТЕ, НО НЕ СТАРЕЕ“ върху гурта на монета от 20 лв., емисия 1979 г., „София – сто години столица на България“.

Врязан надпис „БАТАК. КОПРИВЩИЦА. ПАНАГЮРИЩЕ. КЛИСУРА. ПЕРУЩИЦА“ върху гурта на монета от 2 лв., емисия 1976 г., „100 години от Априлското въстание, 1876 г.“ (Боримечката). В надписа е пропусната Бяла Черква, което става причина емисията да бъде спряна и възобновена без надписи на гурта. В населението остават около 100 монети –№ 144 НЦВ.

Врязан надпис „ДА ЖИВЕЙ, ДА ЖИВЕЙ БЪЛГАРИЯ“ върху гурта на монета от 5 лв., емисия 1976 г., „100 години от Априлското въстание, 1876 г.“ (Райна Княгиня).

Изключително редки са случаите, когато качеството на врязания надпис върху гурта е близко или

Врязан надпис „БУНТ, БУНТ, НА ОРЪЖИЕ“ върху гурта на монета от 1 лв., емисия 1976 г., „100 години от Априлското въстание, 1876 г.“.

еднакво с това на монетите от предходния период. Илюстрациите по-долу показват два надписа с много добро качество и стил на буквите, правилно центрирани върху гурта, с равни разстояния между буквите и с достатъчна дълбочина на врязването.

Емблемата на БНБ

В периода от 1944 г. до наши дни върху лицевата страна на българските монети са изобразявани три основни знака: националният герб от времето на социализма, новият национален герб, представен за първи път през 1998 г., а от 1999 г. насетне – емблемата на БНБ. Върху лента в долната част на знака на националната банка е изписана годината на нейното основаване „1879“. В редки случаи върху лентата е отбелязана и втора цифра, която означава годината на емисия, например „1999“ по повод 120-годишнината от създаването на БНБ, или „2004“ – годината на поредния

Първият герб на НРБ след промяната на Конституцията през 1947 г. Върху червената лента е изписана само датата на „победата на социалистическата революция“ в България, „9.IX.1944“.

Българският герб от 1971 г, когато е посочена и годината на създаването на българската държава „681“.

юбилей на банката и на емитирането на монетите „Цветница“, „125 години БНБ“, „Св. Николай Чудотворец“ и др.

Според българската държавна традиция въпросът за герба се урежда в Конституцията. Затова и промените в него са правени паралелно с промените в Конституцията на страната: веднъж през декември 1947 г. , след това през 1971 г. и за трети, последен досега път, през 1991 г. Едва през 1998 г. е приет Законът за държавния печат и националното знаме, заради което и новият герб на Република България е изобразен за първи път върху монетни емисии от тази година*.

* За повече информация относно българските гербове виж Дермен-

Нов елемент и в двата герба от епохата на социализма е зъбното колело, което символизира индустриализацията на страната, началото на развитието на тежка промишленост и други стопански отрасли, несъществували в българската икономика в периода от Освобождението до края на Втората световна война.

Актуалният герб на Република България е изобразяван досега само върху три монетни емисии от 1998 г. За първи път в българската история в държавния герб е включен, изписан върху бяла лента с трикольорен кант, девизът на българското Народно събрание „СЪЕДИНЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА“.

В периода след 1944 г. за първи път в историята на българското монетосечене могат да бъдат разграничени две основни групи монети: разменни, сечени за обслужване на монетното обращение в страната, и възпоменателни (комеморативни), често с колекционерска стойност, надвишаваща техния номинал. Вторият тип монети е емитиран по повод различни исторически годишнини, значими културни и спортни събития и др.

Емисионната политика на БНБ бележи своеобразен връх през 1981 г. по повод честванията, свързани с 1300-годишнината от основаването на българската държава. Общонационалната кампания е отбелязана с една емисия златни монети, пет емисии сребърни и 17 емисии медно-никелови монети с общ тираж 4 592 000 екз. Може да се предположи, че стремежът на организационния комитет за отбелязването на 1300-годишнината на българската държава е бил събитието да се популяризира чрез

джиев, Х., *Символи и гербове в българското монетосечене и бонистика (XIII-XX). II. Държавните гербове върху монетите и банкнотите (1881–198-) в: Нумизматика, XV/1981, 1, 40–47 и Символите на българската държава 1878–1948 г. в: България 1300. Институции и държавни традиции. Т. 3. София, 1983, 81–89*. Авторът, Христо Дерменджиев, е най-известният български хералдик, член-кореспондент на Световната академия по хералдика, на Британската кралска академия по хералдика и на Международния институт за орденски науки. Той е председател на комисията и журито за актуалния държавен герб на България, автор е на проектите за нова орденна система, за военни и полицейски знамена и униформи и др., осъществени през 90-те години на миналия век. – Бел. авт.

монетите в страната и зад граница. Тази политика е блестящо продължение на античната традиция в монетосеченето, когато паричните знаци представляват най-добрият изразител и посланик на държавната пропаганда. Върху тях са изобразени някои от най-значителните исторически събития, личности и сгради в 1300-годишната история на България, а монетните надписи свидетелстват пряко за причината за отсичането им. През 1981 г. членовете на нумизматичните дружества в цялата страна са над 10 000 и ако всеки от тях е закупил, както обичайно, по 2 монети от всяка разновидност, то само колекционерите са трезорирали най-малко 460 000 монети от емисиите, пуснати в обращение по повод 1300-годишнината на България! А освен тях има поне още 10 000 организации, институции, висши държавни служители и стопански дейци, които колекционират съвременни български монети. Като вземем предвид и изключително мащабната по онова време държавна пропаганда зад граница, осъществявана от българските посолства, културни центрове и други организации, можем да очертаем сравнително точно обема и значителността на честването на 1300-годишнината от създаването на българската държава и сериозното място на монетните емисии в него. И до днес това събитие остава ненадминато по размах и уникално не само за съвременната история на България. Като единствена слабост на множеството емисии, отсечени по повод честванията на 1300-годишнината от създаването на българската държава, можем да посочим изключително големия им, масов тираж. За съжаление на колекционерите не са предвидени емисии с ограничен тираж и по-специфично оформление на монетите (тегло, маркировка и др.) или тяхната опаковка. От този период най-интересни за нумизматите остават монетите с допуснати грешки: в надписите на лицевата или опаковата страна, в гуртовете или в определени символи и изображения. Изключително привлекателни са и пробните монети, отсечени по повод XXIII летни олимпийски игри в Лос Анжелис (САЩ) през 1984 г., които не са емитирани официално в резултат на политическото решение страните от социалистическия блок да не участват в олимпиадата.

През 1993 г., по повод асоциирането на България към Европейската общност, е отсечена единствената досега българска монета от платина с проба 999/1000 „Десислава“. Трябва да подчертаем, че тя е уникална разработка на наши дизайнери и технически експерти, без да бъде използвано чуждо ноу-хау за изключително сложната работа с един от най-твърдите и жилави при обработка метали. През 1998 и 1999 г. са емитирани и първите малки златни монети (1,55 г) с чистота, отговаряща на стандартите за инвестиционно злато – 999/1000. Те имат най-висока номинална стойност от всички съвременни български монети – 20 000 лева. По повод началото на новото хилядолетие е създадена рядката

българска монета с три отвора в нулите на цифрата „2000“, която веднага е свързана със съвременна легенда за късмет от името на световноизвестната българска пророчица Ванга. Две години по-късно колекционерите са изненадани от ново изключително постижение на съвременната българска нумизматика – златната монета „Златен български лев“ в ограничен тираж от 2000 бр. И до днес нейният пазарен успех остава ненадминат, а ценителите я търсят наравно с легендарните раритети от времето на Третото българско царство. Но най-лимитирана и до днес остава емисията „Св. Георги Победоносец“ от 2007 г.: златната монета от 8,64 г с номинал 100 лв. е отсечена само в 1500 екземпляра! През 2002 г. е емитирана и първата българска цветна монета „Сурвакари“, чийто тираж от 5000 екз. е изчерпан буквално за дни. Годината очевидно е феноменална за съвременното българско монетосечене, защото тогава е пусната в обращение и първата разменна биметална монета, а именно 1 лв., изработен от бяла сплав с външен пръстен от жълта сплав. Формата на монетите, отсечени в периода след края на Втората световна война, остава неизменно кръгла. И до наши дни тя не се повлиява от съвременните модни тенденции в световното монетосечене, което вече познава овални (елипсовидни), многоъгълни и други форми.

Съвместен продукт на ПАМП и ПИБ АД – сребърна монета Google Zoom София.

През първите години на XXI век са създадени и редица други ценни монети – напр. сребърните с позлатяване от серията „Съкровищата на България”, първата трикомпонентна монета от сребро с двустранна оксидация на външния пръстен и позлатяване върху вътрешния кръг на обратната страна от серията „Именити български гласове”, посветена на прочутия български бас Борис Христов. През 2009 г. е емитирана и първата българска монета с ръчно нанесен силикатен емайл, посветена на 130-годишнината от създаването на БНБ. Очевидно наличието на неразработена пазарна ниша, а и свободният достъп до най-модерните световни постижения в областта на нумизматиката след 1989 г. стимулират не само креативността на българските монетотворци, но и техническото развитие и усъвършенстването на Монетния двор.

През последните години, наред с обогатяването на съществуващите монетни сбирки в страната, се зародиха и тенденции на повишаване на интереса към съвременните български монети по света, основно в страните от ЕС и Русия, както и на създаване на ново поколение колекционери, които ценят не само чуждестранните инвестиционни монети и серии, но и произведенията на родната нумизматика.

Съвместен продукт на Новозеландския монетен двор и ПИБ АД – колекционна серия „Панагюрско съкровище“.

Монетите, сечени в НРБ и Република България, представляват интерес за колекционерите само когато са с най-високо качество. Това е причината в каталозите степента на рядкост да се означава само за отделни емисии. Механичните преси позволяват въвеждането и на една нова техника на монетосечене, наречена „мат-гланц“. Монетното ядро е гланцово, блестящо, докато изображенията и легендите/надписите са матови. Създаденият контраст повишава качеството на монетите и тяхната нумизматична стойност.

За разлика от миналите епохи, от XX век насетне монетите не могат да бъдат купени по тяхната номинална стойност, а само след заплащане на немалка премия върху стойността на метала, която включва таксата за право на монетосечене и художествената изработка.

В наши дни банки, финансови институции и дори частни лица поръчват отсичането на лимитирани монети или колекционни серии. За номинал се пла-

ща такса на миниатюрни, често островни държави в Тихия океан.

Част от тази нова тенденция са монетите „Българска роза“ и „Google ZOOM София“, медалът „Твоят ангел хранител“, както и изключително популярните колекционни серии от три монети „Панагюрско съкровище“ 1 и 2 и „Български символи и традиции“, плод на съвместната работа на експертите от Първа инвестиционна банка и дизайнери от Новозеландския монетен двор и рафинерията ПАМП.

Съвместен продукт на Новозеландския монетен двор и ПИБ АД – сребърна монета „Българска роза“.

МЕДАЛЬОНИ

Наред с монетите, от Античността до наши дни са сечени и т.нар. медальони. Обикновено те са с по-голям диаметър и с по-високо качество от стандартните за епохата монети. Създавани са

Уникален бронзов медальон на антична Пауталия с лика на имп. Антонин Пий (138–161).

по повод на важни административни промени или военни победи, с цел пропаганда или възхвала на владетел, герой или меценат. Известно е, че в римската епоха медальоните са отсичани в точно определен тираж и раздавани лично от императора в подобаваща тържествена обстановка.

Най-вероятно, още в миналото те са били предмети с висока стойност, отсичани в ограничен тираж

Бронзов медал по повод „Българско земледелческо-промишлено изложение в Пловдив 1892 год.“. Покровител е княз Фердинанд I.

от няколко единични или десетки бройки и разпространявани сред ограничен кръг приближени до владетеля лица. Поради особената си рядкост днес медальоните се радват на изключителна популярност сред колекционерите и цените им достигат върхове в аукционната търговия. В българската нумизматика образец за изящество и висококачествено изображение представляват златните медальони, отсечени по повод сватбата на цар Фердинанд с принцеса Мария Луиза през 1893 г.

Съвременните технически средства позволяват в наши дни да се произвеждат сравнително евтино и по различни поводи медальони по поръчка на частни лица и компании. За съжаление, тази практика води до вулгаризиране на античната традиция, до създаване на редица посредствени продукти, които се про-

Бронзов медал по повод 25-годишнината от възцаряването на цар Фердинанд I.

дават на сравнително високи цени. Достъпността на подобни изделия води до колекционирането на медальони, често от неблагородни метали с покритие от злато или сребро, които нямат никаква нумизматична стойност.

МОНЕТОВИДНИ ПРЕДМЕТИ

Една дилема винаги е съществувала за онези, които са имали пари: как да не ги загубят. В този сложен и безкраен процес на търсене на перфектния контрол са се родили някои доста сполучливи решения. Така изследователите обясняват появата на жетоните. Още от най-дълбока древност те заместват истинските пари в различни дейности. Най-яркият пример за това намираме в света на хазарта. За да се избегнат кражби и измами при хазартните игри и различните видове залагания, ценните монети са били разменяни с жетони. Едва след отчитане на резултатите, печелившите са могли да осребрят жетоните и да ги разменят за истински монети. Това решение е толкова универсално, че и до днес обслужва хазарта по целия свят. Жетоните, излезли от употреба, се унищожават и затова малкото запазени са атрактивен обект на колекциониране. Особено се ценят металните жетони от древността, тъй като имат монетовидна форма и допадат на колекционерите на монети.

В Древния Рим жетоните заемат специално място, като изпълняват различни функции. За поощряване на плебса например са раздавани жетони за вино, хляб и зрелища на стадионите. Жетонът се отличава от монетите, защото дава пълно покритие, но само за това, за което е предназначен. Така римските граждани са получавали бонуси от императора и сената, но без да могат да се докоснат до пари.

Интересното е, че в Древен Рим се наблюдава абсолютно конкретизиране на услугата, предоставяна срещу жетон. Любопитно е как собствениците на публични домове са организирали работата на предприятията си за удоволствия. За да не се позволи на труженичките да крадат пари, като ги крият от собственика, още при влизане клиентът си е избирал видовете услуги и е плащал на собствениците с пари,

а те са давали жетони с ясни изображения за всяка услуга. Така днес много колекционери имат възможност да събират жетони с разнообразни еротични сцени. Клиентът не е могъл да „разшири“ менюто, без да си плати, а проститутката не е можела да скрие пари за извършената работа. Дори да скриела жетон, той не би могъл да ѝ послужи за нищо.

Особено голям раздел в колекционирането на жетони има епохата на кооперативна Европа. Селскостопанските, промишлените кооперации и кооперативните каси издават милиони екземпляри жетони. Те обслужват пълноценно цели отрасли. Предотвратяват кризата от липса на пари или ефекта от стремителна инфлация, водеща до обезценяване в рамките на часове. Така членовете на различни кооперации са ползвали жетони за брашно, хляб, вино, бира, платове и други най-важни неща за ежедневния живот. Това изобилие от жетони в миналото създава днес нов раздел в колекционерството. Жетоните получават втори шанс да имат разменна стойност. Отражението на този мощен процес в България има интересни примери. Освен познатите и заимствани от Европа жетони за храна или напитка, тук може да се видят и такива, които са направо забавни. Например жетон за теляк в обществената баня.

Друг монетовиден предмет, който много прилича на медальон, но не е пари, е конторниатът. Обикновено той е от бронз и има две страни с изображения. Приема се, че те възникват като идея за възпоменаване на вече починали славни римски императори и започват да се секат от времето на Константин Велики до края на IV век. На тях са изобразени бюстовете и портретите на по-рано живели императори и древни герои. Избрани са сцени на подвизи и важни събития. Те са били подарявани лично от императора и са били важен знак за внимание и признание. Те са обект на сериозно колекциониране, независимо от факта, че са схематизирани, доста нескопосни като изпълнение и не могат да се сравняват с изящните бронзови императорски медальони от по-ранните епохи. Цените, на които се търгуват, много се доближават до тези на бронзовите римски медальони. Най-характерната черта, по която могат да бъдат разпознати, е масивният ръб по края, който оформя висок борд на гурта. Там е и най-голямата дебелина на ядрото на конторниата.

В старите времена хората са отделяли специално внимание на своите селища и са ги изобразявали на монети и медальони. Ярък пример за това са възпоменателните монети, посветени на градовете Рим и Константинопол, сечени по времето на Константин Велики и неговите наследници. Тази традиция е толкова силна и непрекъсната във времето, че е актуална и в наши дни.

Почти всички градове и области в Европа са изразявали почитта и обичта си към родния край чрез отсичането на възпоменателни медали. Традицията съществува и в България. Тя добива особена популяр-

ност през 60–70те години на XX век. Кулминацията ѝ е около 1300-годишнината на България. Създават се възпоменателни медали, които са настолни и често са снабдени с кутия и сертификат. Най-ценни са тези, които са изработени от благороден метал и са с нанесен индивидуален номер – свидетелство за принадлежност към лимитирана серия. Много от настолните медали са от неблагородни метали, но са облагородени с емайл и инкрустации. Обичайно като задължителен елемент от иконографията на този тип монетовидни предмети е гербът или символът на съответното селище. В тази област все още има широко неразработено поле за колекциониране.

Подобни на настолните медали за селища са и медалите за събития. Те много приличат на тях, но указват с дати конкретно събитие, важно за дадена група хора, селище, област или държава.

Макар и по-рядко, обект на колекциониране са търговски пломби от различни епохи. Те се различават от печатите и оформят отделен раздел. Характерни за търговските печати са изображенията, надписите или монограмите върху тях. Те могат да са едностранни или двустранни. При някои стоки в древността се е разтопявало олово и се е изливало в специален отвор на стоката. Още докато е било течно, е притискано отгоре с печата на производителя или търговеца. Този тип оловни пломби са едностранни и върху тях има богата гама от изображения и знаци. Те варират от ликовете на императорите и владетелите, дали права за търговия, до лични имена и монограми на търговци и производители. Много интересни са пломбите с изображения на стоката, която сертифицират по своеобразен начин. Друг тип пломби са двустранни. Те се получават, като късче олово се притиска със специални клещи, на челюстите на които, от вътрешната страна, са гравирани изображенията и символите.

Стъклен средновековен пендант с двустранно изображение, произведено с притискане по подобие на пломбите. Произход от Близкия изток.

При силния натиск върху студения със олово се получават ясни, контрастни изображения. Днес колекционерите създават колекциите си по тематиката на пломбите: лица, бюстове, монограми, изображения на стоки. Важно е да се знае, че пломбите от епохите преди 1800 г. могат да бъдат идентифицирани като културни ценности и да попаднат под рестрикцията на Закона за културното наследство в Република България.

ОСНОВНИ ВИДОВЕ ИНВЕСТИЦИОННИ КЮЛЧЕТА ОТ БЛАГОРОДНИ МЕТАЛИ

Злато, сребро, платина, паладий; сечени и лети кюлчета, основни рафинерии. Новости – кюлчета с изображения, кюлчета медальони, кюлчета с различна от правоъгълната форма, мултиграм или комби-мини кюлчета;

Инвестиционните кюлчета се изработват от благородни метали: злато, сребро, платина и паладий. Има данни за произведени в Египет златни кюлчета още около 4000 г. пр.Хр. Но в българските земи, в зоната около Варна, свързана с ценните за епохата солни находища, са намирани златни плочки, датирани още около 8000 г. пр.Хр. Без съмнение те са били използвани не само като апликации върху владетелските одежди, но и като средство за размяна и плащания.

Златото е уникален, рядък природен и финансов ресурс. То е в основата на световната финансова система, символ на богатство, стабилност и инвестиционен инструмент. От геологическа гледна точка златото (с химическо наименование *Aurum*) е обикновен, рядко инертен, мек и тежък метал, отличаващ се с висока пластичност, 79-и елемент от Периодичната таблица на химичните елементи на Менделеев. В този метал съществува само един стабилен изотоп – Au 197, наред с радиоактивните, нестабилни изотопи, намиращи приложение в медицината. По своите химически качества златото се отнася към групата на благородните метали, в която са среброто

Златно кюлче с тегло 1 килограм на банка „Креди Сюис“.

и металите от т.нар. платинова група. Като материал златото се смята за „цар на металите“ не само защото неговите свойства са обект на широко приложение (10 процента от търсенето е за индустрията), но и поради факта, че то е високодоходен инвестиционен инструмент.

Най-прецизната мярка за измерване на ценни метали е тройунцията, 31.1035 г. Тази мярка за първи път е използвана във френския град Трой, известен като пазарен център в Средновековието. Една тройунция е с около 10 процента по-тежка от обикновената унция, която е равна на 28.3495231 грама. По-популярна в исторически план обаче мерна единица е каратът. Тя отразява частта злато в 24 единици метал. Първоначално мярката е била използвана от античните и средновековните търговци под формата на семена от рожков като най-малка тегловна единица за различни ценни продукти (гр. *keration,* малък рог, семена от див рожков).

75 процента от златото на земята е добито в периода след 1910 година. Ако цялото количество злато, добито до момента, се оформи като един голям куб, то всяка една от страните му би имала само 20 метра дължина.

Сребърно кюлче с тегло 1 килограм на швейцарската рафинерия ПАМП.

Среброто е 47-и елемент от Периодичната таблица на химичните елементи на Менделеев и като метал има много по-широко промишлено приложение в сравнение със златото, в резултат на което търсенето му значително превишава предлаганите количества. През последните години съществува постоянен и нарастващ дефицит в производството на сребро и така все по-трудно се посрещат нуждите от неговото използване (над 50 процента от търсенето е в индустрията). Добивите му не са достатъчни за задоволяване на повишаващото се търсене и това не е от днес, а се случва от 90-те години на миналия век. По всяка вероятност тази тенденция ще се съхрани и занапред, имайки предвид увеличаващото се потребление на този метал, съчетано с ограничените му количества. Добре известно правило в икономиката е, че когато търсенето на даден актив превишава предлагането му, това води до неговото поскъпване.

Среброто има многостранна употреба. От една страна, то се възприема като материал за изработка на монети и кюлчета за ин-

вестиция, съхраняваща стойността на парите във времето, но същевременно притежава и най-голямата електропроводимост сред металите. Това го прави важен индустриален материал с основно значение за множество съвременни промишлености – в производството на компакт дискове, батерии за мобилни телефони, калкулатори, компютърни платки, слухови апарати, екрани, катализатори, мастила, фотографски ленти, както и в иновативни технологии като биоциди и соларни панели.

През последните 10 години среброто е поскъпнало повече от златото, но цената му е била по-колеблива, бележи спадове през 2002, 2008 и 2011 г.

Приблизително 70 процента от предлагането на сребро е от минен добив, а около 20–25 процента е от сребро под формата на скрап.

Паладият е 46-и, а платината 78-и елемент в Периодичната таблица на химичните елементи на Менделеев. За разлика от златото и среброто, известни още от древността, паладият е сравнително нов химичен елемент, сребристобял метал от групата на платиновите елементи, открит през 1803 г. Получава името си от известния от античната митология мистериозен паладиум (статуя на богинята Атина Палада), съхраняван в Троя. Неуязвим като древния си съименник, благородният метал паладий днес е предпочитан поради изключителните си качества: сияен блясък и устойчивост на корозия. Около 70 процента от добива на паладий става в Русия, а интересът към благородния метал е все по-сериозен. Той е по-евтин от платината, което по думите на редица анализатори ще доведе до по-широкото му използване в автомобилната индустрия по време на криза. Според тях, и този скъпоценен метал в момента е подценен.

Динамиката на пазара на платина е един от индикаторите, че блясъкът на този метал започва да привлича инвеститорите. Пазарните участници виждат все по-големи възможности за печалби спря-

Златно кюлче „Фортуна“ с тегло 10 грама на швейцарската рафинерия ПАМП.

Платинено кюлче „Фортуна“ с тегло 10 грама на швейцарската рафинерия ПАМП.

мо тези при златото. Спрямо цената на жълтия метал, платината достигна до най-високите си нива през 2012–2013. Тенденциите при доставките и повишеният инвеститорски интерес водят и до ръст на котировките. Сред фундаменталните причини с влияние върху пазара на платина е недостигът на метала, породен от протестите в мините на Южна Африка, най-големият световен производител на благородния метал. 60 процента от добитата платина намира индустриално приложение в най-различни сфери на производството – от автомобилни катализатори до бижута.

Златно кюлче с тегло 10 грама на швейцарската банка UBS в сертипак.

Причините да се инвестира в злато остават непроменени през вековете и могат да бъдат резюмирани по следния начин:

- Дългосрочно запазва стойността си.
- Преносим авоар за екстремни ситуации.
- Бързоликвиден актив.
- Разнообразява и балансира инвестиционните портфейли.

Към края на юли 2017 г. инвеститорите са в биче настроение спрямо инвестиционното злато *(bullion)* и с мечи подход спрямо златните акции и другите „хартиени“ инвестиционни инструменти, свързани с ценния метал *(gold stocks)*.

Видове инвестиции, свързани с благородните метали:

- *Налични и безналични* – физическо притежание на златото или по документи.
- Видове акции и др. инструменти.

- Кюлчета или монети – стандартизирани кюлчета (good-delivery bar ‰), тройунция (1 oz „troy ounce“ = 31.1034768 грама чисто злато), сериен номер, марка за пробата (чистотата) и печат/марка на производителя.

Златните инвестиционни монети в ЕС се търгуват без ДДС и по списък, ID в България – МФ и БНБ (НАРЕДБА за условията и реда за вписване в регистъра и за изискванията към дейността на лицата, които осъществяват дейност по добиване, преработване и сделки с благородни метали и скъпоценни камъни и изделия със и от тях по занятие, приета с ПМС № 181 от 26.07.2004 г., обн., ДВ, бр. 69 от 6.08.2004 г., в сила от 6.08.2004 г., изм., бр. 104 от 27.12.2005 г., изм. и доп., бр. 76 от 21.09.2007 г., в сила от деня, следващ деня на обнародването в „Официален вестник“ на Европейския съюз на регламента на Европейската комисия, с който Приложение на Съвета относно въвеждането на схема за сертифициране в рамките на Кимбърлийския процес се допълва с адреса и задачите на българския Орган на Общността, бр. 14 от 17.02.2012 г.).

Gold Price Performance: % Annual Change

	USD	AUD	CAD	CHF	CNY	EUR	GBP	INR	JPY
2006	+23.0%	+13.7%	+23.0%	+14.1%	+19.1%	+10.6%	+8.1%	+20.9%	+24.3%
2007	+30.9%	+18.3%	+12.1%	+21.7%	+22.3%	+18.4%	+29.2%	+16.5%	+22.9%
2008	+5.6%	+31.3%	+30.1%	-0.1%	-2.4%	+10.5%	+43.2%	+28.8%	-14.4%
2009	+23.4%	-3.0%	+5.9%	+20.1%	+23.6%	+20.7%	+12.7%	+19.3%	+26.8%
2010	+29.5%	+13.5%	+22.3%	+16.7%	+24.9%	+38.8%	+34.3%	+23.7%	+13.0%
2011	+10.1%	+10.2%	+13.5%	+11.2%	+5.9%	+14.2%	+10.5%	+31.1%	+4.5%
2012	+7.0%	+5.4%	+4.3%	+4.2%	+6.2%	+4.9%	+2.2%	+10.3%	+20.7%
2013	-28.3%	-16.2%	-23.0%	-30.1%	-30.2%	-31.2%	-29.4%	-18.7%	-12.8%
2014	-1.5%	+7.7%	+7.9%	+9.9%	+1.2%	+12.1%	+5.0%	+0.8%	+12.3%
2015	-10.4%	+0.4%	+7.5%	-9.9%	-6.2%	-0.3%	-5.2%	-5.9%	-10.1%
2016	+9.1%	+10.5%	+5.9%	+10.8%	+16.8%	+12.4%	+30.2%	+11.9%	+5.8%
2017	+13.6%	+4.6%	+6.0%	+8.1%	+6.4%	-1.0%	+3.2%	+6.4%	+8.9%
2018	-2.1%	+8.5%	+6.3%	-1.2%	+3.5%	+2.7%	+3.8%	+6.6%	-4.7%
2019	+18.9%	+19.3%	+13.0%	+17.1%	+20.3%	+22.7%	+14.2%	+21.6%	+17.7%
2020	+24.6%	+13.6%	+22.2%	+14.0%	+16.9%	+14.4%	+20.9%	+27.9%	+18.5%
2021	-4.8%	+1.7%	-3.8%	-2.3%	-7.1%	+2.1%	-2.4%	-1.7%	+5.4%
Average	9.3%	8.7%	9.6%	6.5%	7.6%	9.5%	11.3%	12.5%	8.7%

goldprice.org Thursday, December 23, 2021

Основни категории инвестиционни инструменти:

А) Акции на златодобивни компании.

Б) Опции, фючърси, сертификати, златни сметки в някои банки.

В) Борсово търгувани фондове *(ETF)*.

Г) Златни кюлчета и монети (bullion).

А. Акции на златодобивни компании

От април 2013 г., когато златото поевтиня с зо 8 процента и цената му слезе под 1400 долара за тройунция, акциите на златодобивните компании достигнаха исторически ниски нива на капиталовите пазари, съотнесени към цената на метала. Днес обаче те могат да бъдат отново атрактивна инвестиция.

Причини за кризата в златодобива:

- Сериозното увеличение в цената на златото след глобалната финансова криза през 2008–2009 г. Печатането на пари от централните банки логично повиши цената на ценния метал, при очаквана обезценка на валутите и особено на щатския долар. Банките обаче намалиха кредитирането, което ограничи обема пари, създаден в икономиката. Не се появи сериозна инфлация в потребителските цени и надулият се балон в цената на златото се спука.
- Паралелно с цената на златото падат и акциите на златодобивните компании. Това води до замразяване на инвестиции или до стартиране на проекти в миннодобивния сектор, започнати в периода на възход 2008–2011 г., без печалба или на загуба. Загубата на канадския златодобивен сектор през 2013 г. например е над 17 милиарда щатски долара.

Причини за инвестиционен оптимизъм:

- Борсовият фиксинг на тройунция злато се стабилизира на нива от около 1200–1400 щатски долара.
- Някои от големите инвеститори вече реагираха на тази нова тенденция, като в началото на 2016 г. Джордж Сорос купи дял от 19 млн. акции на Barrick Gold Corp. на стойност от около 264 млн. щатски долара.
- Валутите в държавите с голямо производство на злато продължават да са сравнително слаби спрямо долара. Производителите на злато в Южна Африка и Русия имат разходи в местни валути, но приходите им са в щатски долари или евро.
- Замразяването и ликвидирането на инвестициите в някои от по-сложните мини и залежи, както и оптимизирането на разходите, намаляват цената на златодобива. Към края на 2015 г. 1 oz струва около 900 щатски долара, докато през 2012 г. е близо 1400 щатски долара.
- Златодобивните компании успяват да намалят и дълговете си, които, макар и все още високи, вече са под контрол.

Б. Опции, фючърси, форуърди, сертификати, златни сметки в някои банки

- **Опции** – дериватни финансови инструменти, които дават правото, но не и задължението на купувача да придобие или продаде базов актив (валута, индекси, акции, суровини и др) на опре-

делена, предварително договорена цена (наречена цена на упражняване), в предварително определен бъдещ момент (падеж на опцията). Опциите се търгуват както със спекулативна цел, така и с цел застраховане от пазарен риск. Подходящи са за опитни трейдъри с цел диверсификация на инвестиционните портфейли.

Има разнообразни видове опции, които са свързани с различни активи или инструменти – валутни опции, борсово търгувани, които са свързани със суровини (злато и петрол), или основни европейски и американски индекси, с валути, с лихвени проценти. Може да се търгуват опции и с по-малки суми.

Подходящи са за хеджиране, когато инвеститорите имат по-големи експозиции към суровини и ценни метали.

- **Фючърси** – златото и среброто, други ценни метали и суровини, финансови инструменти и други деривати, могат да се търгуват чрез фючърсни контракти за тях, като те представляват договори за тяхната покупка или продажба при определени условия в бъдещ момент. Миннодобивната индустрия се застрахова срещу риска от движението на цените на благородните метали чрез търговията с опции и фючърси. Търгуват се обикновено на фондовите борси.
- **Форуърди** – инструментът служи за покупка или продажба на бинарни валутни кросове злато-сребро (търгуват се като валутна двойка спрямо различни валути: спрямо щатски долар (XAU/USD), евро (XAU/EUR), британска лира (XAU/GBP), швейцарски франк (XAU/CHF), австралийски долар (XAU/AUD), канадски долар (XAU/CAD) и др.) на точно определена бъдеща дата. Подходящ е за застраховка на риска от промяна на лихвените нива. Може да бъде продаван на трето лице във всеки момент.
- **Сертификати** – златните сертификати се емитират от частни банки. Те са на база налично физическо злато, собственост на банката емитент. Купувачът притежава сертификат, който удостоверява собствеността му върху определено количество злато – част от притежаваното от банката. Тя управлява и спекулира със златните си наличности на международните пазари. Собственикът на златен сертификат има право да го продаде на банката емитент по всяко време, а тя се задължава да го купи, като златото не се доставя на клиента физически.
- **Златни сметки в някои банки** – два основни вида – *allocated* и *unallocated accounts.*

Allocated accounts – собственикът притежава определено количество злато с точно определени технически характеристики и маркировка по стандартите на LBMA. То се съхранява срещу определена такса в сейфове – собственост на международно признат дилър. Собственикът на златото има всички права върху него.

Unallocated accounts – купувачът притежава единствено правото да продаде закупеното от него злато в избран от него момент на продавача и не плаща такси за съхранение и застраховка. Златото не е с конкретен сериен номер и фиксирани технически параметри. Основно изискване на този инструмент е минимално количество от 1000 тройунции на сделка. Затова се използва от големи инвестиционни компании, централни банки, частни банки и др.

В. Борсово търгувани фондове (ETF)

Борсово търгуваните фондове *(ETF – exchange-traded funds)* са взаимни фондове, които се търгуват на фондовите борси като традиционни акции. Те обикновено следят движението на определен индекс или определен индустриален или друг сектор от икономиката. Фондовете могат да бъдат както активно, така и пасивно управлявани. Могат да бъдат базирани на компании от отделни географски региони, от отделни икономически сектори, от икономики с определен темп на растеж. Освен това могат да бъдат търгувани и ETF, които инвестират във физически стоки и суровини или в деривати върху стоки и суровини, също така върху корпоративни и/или държавни облигации. Златото може да се търгува с фондове, които следят цената на златото или на добивните компании и др. варианти. Най-големият ETF, свързан със златото, е SPDR® Gold Shares (GLD), който също е подкрепен от физическото наличие на суровината. Има редица фондове, които отразяват движението на цената на суровината, без физически да притежават актива.

Основно предимство при търговията с ETF е оптимизацията на транзакционни разходи. Купувайки или продавайки борсово търгуван фонд, вие придобивате широка експозиция, като заплащате разходи единствено за една сделка, вместо за няколко сделки по покупка/продажба на акции от няколко компании.

При избора на ETF, за да разберете повече за структурата на портфейла му, е достатъчно да прочетете проспекта, който компанията-фонд мениджър публикува.

Когато познавате даден сектор и неговите тенденции за развитие, може да инвестирате в ETF, вместо да подбирате определени акции на компании и да следите информация за тях.

Разходите, свързани с ETF, са по-ниски, отколкото за активно управляван фонд, защото той автоматично се свързва с индекс и не изисква решения от портфолио мениджър. Доходите от сделки с ETF в ЕС са необлагаеми.

Г. Златни кюлчета и монети (bullion)

- Така наречените *банкови кюлчета* от 12.4 кг (400 oz) – притежание на централни банки, големи инвестиционни компании и големи частни банки;
- лети и сечени кюлчета от 1, 2, 2.5, 10, 20, 50, 100, 250 , 500 и 1000 г – най-популярни са летите кюлчета от 1000 г, над 1 милион екз. се произвеждат годишно, осн. в Швейцария;

- лети и сечени кюлчета на азиатските и близкоизточните пазари – в Индия, Сингапур и Близкия изток. Най-търгувани са кюлчетата от 10 тола *(ten tola).* Те рядко са маркирани със сериен номер и тежат 3.75 *oz* (117 г). Годишно се отливат около 2 милиона „ТТ“ кюлчета. В Китай най-популярни са златните кюлчета от 5 таела *five tael biscuit* (6 oz; 187 г). Произвеждат се в Хонгконг, сертифицират се и са признати от Китайската златна и сребърна борса, където се търгуват вече един век.
- *Кюлчета-медальони* – създадени от швейцарската рафинерия ПАМП през 70-те години на XX в. Те са с различни изображения, цветове и холограми и с тегла от 1.15, 2.7, 5.2, 6.22, 8, 15.55 г и др.
- *Златни и сребърни инвестиционни монети* – първата е „Кругерранд“ (ЮАР, 1967 г.).

Най-популярните монети са Австралийско кенгуру, Американски орел, Британия, Виенска филхармония, Канадски кленов лист, Китайска панда и др.

Някои от монетите променят изображенията върху реверса си всяка година – Австралийско кенгуру, Китайска панда.

Държавите емитенти могат да променят и номиналната стойност на инвестиционните монети, Виенска филхармония и Китайска панда, например.

- Съществуват и редица т.нар. *исторически инвестиционни монети* – 20 френски франка („Наполеон“), британски нов суверен, 8 флорина Франц Йозеф, 4 дуката, турски лири и др.

На монетите сме отделили специално място в предходните страници.

Инвестиционните кюлчета се произвеждат по две технологии – чрез отливане или чрез отсичане. Обикновено, лети са кюлчетата от 1 кг и 12.5 кг, а сечени са кюлчетата с по-ниско тегло – 500, 250, 100, 50, 20, 10, 5, 2,5 и 1 г. Те са с правоъгълна форма и са изработени от чисто злато с проба 999,9/1000 (24 карата). Сребърните инвестиционни кюлчета обикновено са с проба 999/1000. Автентичността на кюлчетата е гарантирана със сертификат и стандартна маркировка, съгласно изискванията на Лондонската метална борса *(LBMA).* Някои емитенти, като швейцарската банка *UBS* например, добавят към маркировката и холограмно изображение, т.нар. *Heraeus.*

Златно кюлче „Kinebar“ с тегло 1 унция на германската рафинерия „Хереус“.

На пазара се предлагат и мини-златни, сребърни и

платинени кюлчета с декоративни изображения върху лицевата страна. Те са произведени в Швейцария от рафинерията ПАМП (PAMP – *Produits Artistiques de Métaux Précieux*, една от водещите световни компании за рафиниране и преработка на благородни метали. Тя е член на Лондонската метална борса, а от началото на 2004 г. – една от петте рафинерии в света, избрани за референти в новата система за мониторинг *(Proactive Monitoring System)* на техническото качество на рафинериите със статут „Good Delivery“. Швейцарската рафинерия ПАМП произвежда най-широката гама от златни кюлчета в света. През 1977 г. тя създава мини-златните кюлчета и кюлчетата-медальони като иновативна форма на инвестиция и до днес доминира световния пазар на тези продукти, предназначени за всички, които предпочитат преносимите и красиви инвестиции. Тези продукти от благородни метали са с нестандартна форма (кръгла, овална, ромбоидна и др.) и разнообразни изображения – Фортуна, роза, гълъб, ангел, слънце и др. Златните и сребърните кюлчета на ПАМП са приети за *Good Delivery* от Швейцарската национална банка, Лондонската метална борса, както и от борсите в Ню Йорк и Токио.

Златно кюлче за годината на петела по лунния календар на швейцарската рафинерия ПАМП.

Златно кюлче „Вълна“ на швейцарската рафинерия ПАМП в сертипак.

Автентичността и пробата на кюлчетата са гарантирани със сертификат на производителя, неразделна част от знаменитата *certipac* (пластмасова прозрачна сертификатна опаковка). Рафинерията произвежда и кюлчета медальони с холограма. Те са покрити с прозрачен, ултратънък филм защита срещу издраскване и UV-лъчи. Последното нововъведение на компанията ПАМП е технологията *Veriscan,*

която гарантира автентичността на изделията и позволява тяхното лесно идентифициране.

През 2002 г. Първа инвестиционна банка в качеството си на официален представител за България и Балканите на швейцарската рафинерия за преработка на благородни метали ПАМП, предлага за първи път на българския пазар кюлчета медальони от инвестиционно злато с проба 999,9/1000 и от сребро с проба 999/1000. Кюлчетата медальони „Православна Богородица“, „Свети Георги“ и „Дървото на живота“ са съвместна разработка на водещи дизайнери на ПАМП и експерти от екипа на дирекция „Злато и нумизматика“ в Първа инвестиционна банка. Тези тематични продукти са създадени и предназначени специално за българския пазар, съобразени с православния канон и традиционната култура на българина.

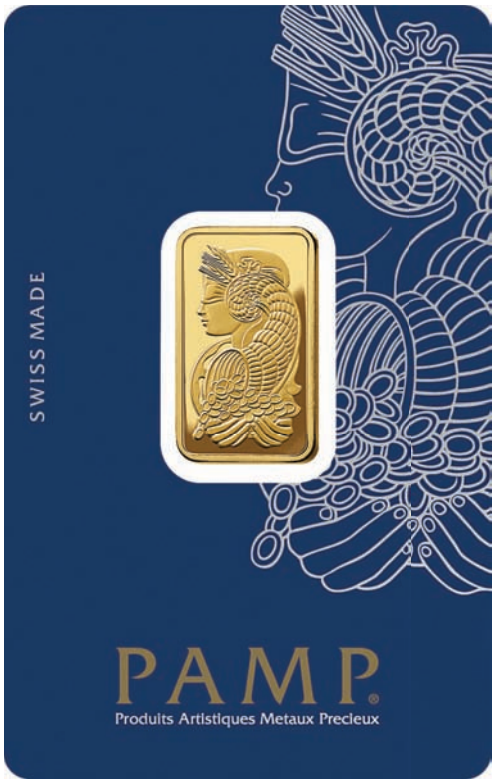

Лицевата страна на златно кюлче „Фортуна“ на швейцарската рафинерия ПАМП в сертипак.

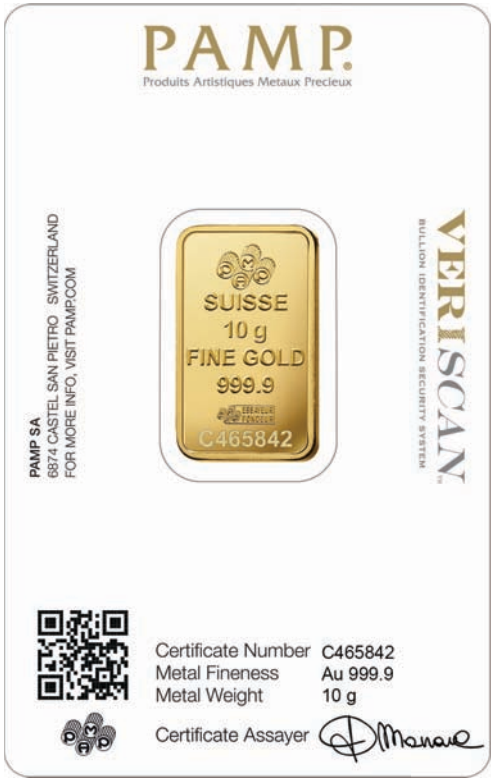

Реверса на златно кюлче „Фортуна“ на швейцарската рафинерия „ПАМП“ в сертипак.

Златно кюлче „Православна Богородица“ на швейцарската рафинерия „ПАМП“ в сертипак.

Последен хит сред инвеститорите са т.нар. мултиграм или комби мини-кюлчета. Те представляват своеобразен плакет (блистер) от мини-кюлчета, които са опаковани и сертифицирани индивидуално и могат да се отделят едно от друго. Тази форма е по-изгодна за инвеститорите от единичните мини кюл-

Лицевата страна на комплект (мултиграм) от платинени, златни и сребърни мини-кюлчета „Фортуна“ на швейцарската рафинерия ПАМП.

Реверсът на комплект (мултиграм) от платинени, златни и сребърни мини-кюлчета „Фортуна“ на швейцарската рафинерия ПАМП.

чета от благородни метали. Рафинерията ПАМП предлага мултиграм кюлчета от злато и платина в различни разфасовки: 1 г х 8, 2,5 г х 16, 1 г х 25, 1 г х 12, като несъмнено най-атрактивният продукт от тази гама е т.нар. *Multigram Portfolio* с тегло 40 г (2,5 х 16 г), който включва по 4 кюлчета от 2,5 г, изработени от четирите благородни метала: злато, сребро, платина и паладий. Друга водеща швейцарска

Комплект (мултидиск) от златни мини-кюлчета на немската рафинерия „Хереус“.

рафинерия, Валкамби *(Valcambi),* предлага на пазара подобен продукт, сертифициран с наименованието *CombiBar.* Налични са кюлчета от четирите благородни метала с тегло от 100 x 1 г, 50 x 1 г, 10 x 1/10 oz, 20 x 1 г и 5 x 1 г. Рафинерията Хереус *(Heraeus),* избрана през 2016 г. в топ 10 на семейните компании в Германия, произвежда също два иновативни продукта от инвестиционно злато в този стил: 5 x 1 г и 10 x 1 г *MultiCard* и 10 x 1 г, включени в т.нар. *Multidisc* с кръгла форма.

Редица рафинерии–членки на Лондонската метална борса, произвеждат и инвестиционни кюлчета в различни от европейските и американските мерни единици. Такива са популярната в Индия тола или китайската мерна единица тael. 1 тола = 0.375 тройунции = 11.1 грама с чистота 999/1000. Търгуват се най-вече кюлчета от 5 и 10 тола, като пробата им за държавите от Персийския залив (Саудитска Арабия, например) е 999.9. Таелът се използва за мярка и на пазарите в Хонконг и Тайван. 1 тael = 1.20337

Златно кюлче с тегло 1 тael (37.4290 гр.), обслужващо пазарите на Китай, Тайван и Хонконг.

Златно кюлче с тегло 10 тола (111.00 гр.), обслужващо пазарите на Индия.

тройунции = 37.4290 грама. Основните видове таел кюлчета са от 1, 5 и 10 таела, като в Хонконг те са с проба 990, а в Тайван тези от 5 и 10 таела могат да бъдат с чистота 999.9.

В заключение:

- Инвестиции в благородни метали и финансови инструменти могат да бъдат направени на високоспециализиран пазар, който е за професионалисти. Сделките не могат да бъдат нито хоби, нито занимание за спекулатори.
- Препоръчваме инвестиционни кюлчета и монети да се купуват от официални дилъри с отлична репутация, след сериозно обмисляне и съобразяване на избрания вид благороден метал с наличните финансови средства.
- Да се предвиждат таксите, комисионите и разходите за съхранение при различните видове сделки.
- Златото е дългосрочна инвестиция, да се предвижда хоризонт от поне 10 години в очакваната доходност.

ОРИГИНАЛ ИЛИ ФАЛШИФИКАТ?

Фалшифицирането на монети, консултации, експертизи и други. Основни и секретни маркировки и допълнителна защита

Фалшифицирането на антични и средновековни монети е един от основните проблеми, пред които се изправят учени, експерти и колекционери нумизмати. Неслучайно още от 60-те години на миналия век датират редовните съобщения на известния български нумизмат Тодор Герасимов за отделни екземпляри, които той е успял да види и определи като фалшификати. Друг бележит български нумизмат, Адолф Рогалски, също се включва в борбата за разкриване на фалшификатите и предпазването от тях. Той представя няколко имитации на скъпоструващи монети и посочва как да се различат по стилови белези от оригиналите. Рогалски пръв поставя въпроса за мащаба на явлението фалшифициране на древни монети: „Един учен от САЩ е заявил, че 50 процента от монетите, закупени от съотечествениците му в Стария континент, били модерни фалшификати*. Дори това да изглежда преувеличено, няма да сгрешим, ако твърдим, че голям процент от монетите, които се предлагат, са фалшификати“**.

Най-изявеният фалшификатор и организатор на търговията с фалшиви монети в България в епохата преди 1944 г. е Дорен. Продукцията, която той пласира, е предимно от отлети монети с много високо качество***. По това време фалшификаторите произвеждат малки количества предимно редки, скъпи и красиви монети. Често „репертоарът“ на майсторите от този своеобразен „романтичен“ период на фалшификаторите е обогатяван с измислени, но много близки до оригиналните монети. И днес те са ненадминати шедьоври, източник за изучаване историята на фалшифицирането. Още в началото на 70-те години на миналия век обаче става ясно, че времето на легендарните фалшификатори като Джовани Кавино (1500–1570 г.), Бекер, живял и ра-

* Т. Герасимов, Две фалшиви антични монети от сребро, в *Нумизматика 3,* 1970, с. 33-34; Т. Герасимов, Фалшиви монети в Румъния и у нас, *Нумизматика 2,* 1972, с. 31-33; Т. Герасимов, Колекционери, пазете се от фалшиви монети, Нумизматика 4, 1974, с. 38-40. – Бел. авт.

** А. Рогалски, Фалшиви антични монети, *Нумизматика 2,* 1978, с. 23-28. – Бел. авт.

*** Й. Юрукова, Фалшификати на антични монети – поява, изработка, разпространение, *Нумизматика 2,* 1979, с. 29-30. – Бел. авт.

ботил в края на XVIII и първата четвърт на XIX век, и Христодулос – първата четвърт на XX век, е безвъзвратно отминало. Периодът след края на Втората световна война се характеризира с появата на множество ателиета и началото на масово фалшифициране на старинни монети и артефакти. Официалният нумизматичен свят се опитва да вземе адекватни мерки. Основна тема на разговорите по време на 21-ви конгрес на Международната асоциация на професионалните нумизмати през май 1972 г. в Атина става все по-засилващото се производство и разпространение на фалшиви монети. След сериозни дебати конгресът гласува резолюция, в която публично се заявява, че ежегодно в света се произвеждат хиляди фалшификати от злато, сребро, бронз и др. Констатирано е също, че светът не е подготвен за тази опасна инвазия.

Темата за фалшифицирането на древни монети и предмети не е третирана адекватно в нито един съвременен правен акт. Една от първите мерки е създаденото през 1976 г. в Лондон „Международно бюро за борба с фалшивите монети“ *(International Bureau for the Suppression of Counterfeit Coins).* Бюрото се заема да издава по няколко бюлетина за фалшификати ежегодно. В неравната борба срещу армията фалшификатори се включват и някои нумизматични списания.

Властите във всички времена наказват изключително строго фалшификаторите, като същевременно унищожават техните ателиета и цялата им налична продукция. Законите са особено безмилостни през римската епоха. В зависимост от размера на престъплението им, производителите на фалшиви златни и сребърни монети се наказват със смърт, заточение на далечен остров или разкъсване от дивите зверове в амфитеатрите на империята. За принадлежащите към по-нисшите класи фалшификатори наказанието е работа в мините, а за робите – разпъване на кръст. Интересно е да се отбележи обаче, че законите не предвиждат никакви наказания за онези, които имитират монети от бронз. Проблемът придобива особена острота в края на III и началото на IV в., когато властите коментират дори преместването на монетарниците по островите, за да могат по-лесно да контролират дейността им*. С изключителна строгост се следи и работата на сарафите, които оказват своеобразен контрол върху качеството на монетния поток в Римската империя. Още като провинциален управител на Испания, бъдещият император Галба наказва един нечестен сарафин с отрязване на ръцете и закачането им за назидание върху работната му маса**.

Не по този начин обаче стоят нещата в съвременна България. От края на 90-те години на XX век произведения на наши „майстори“ заливат пазарите в Западна Европа и САЩ, докато държавата нехае

* F. Rebuffat, *La monnaie dans l'Antiquité,* Paris 1996, с. 153. – Бел. авт.

** Светоний, Животът на Галба, IX, 2. – Бел. авт.

за извършването на тази престъпна дейност. Удивително е сходството със ситуацията в Гърция през 20-те години на миналия век, описана в статия на големия гръцки нумизмат Своронос, посветена на фалшификаторите от Атина*. Той предлага на своето правителство „като единствено средство за премахване на фалшификаторите и могъщите нелегални търговци на антики, които натрупват огромни богатства, да постави под свой контрол тази дейност, както правят музеите на Египет, Берлин, Лондон и др. Да се организират публични търгове и размяна на повтарящи се или съществуващи в много екземпляри монети и други антични предмети, каквито имаме за милиони в нашите препълнени музеи, екземпляри, чрез продажбата на които нашите музеи биха могли да формират сериозен капитал; той би им позволил да придобиват редовно всички находки на добра цена и без да измамват, като нашите αρχαιοκάπηλοι**, селяните и всички други лица, които откриват случайно антики“***. Редица световноизвестни учени и политици застават срещу фалшификаторите, иманярите и нелегалните търговци на антики. Международната асоциация на професионалните нумизмати *(AINP)* финансира серия проучвания с цел да предпази колекционерите и търговците от някои съвременни фалшификати****. Реакцията на световната нумизматична общност към тези публикации е по-скоро положителна, но има и други мнения по въпроса. Ако прочетем казаното от известния нумизмат О. Е. Равел, ще констатираме, че ситуацията е непроменена за повече от половин век насам: „Критикуват нашето изследване като опасно, защото даваме познания на фалшификаторите, които те използват, за да ни мамят по-добре“*****. А всъщност учените, търговците и колекционерите са тези, които научават повече. За новите технологии на производство, за новите, хибридни монетни типове, за хилядите различни начини да се възпроизведат резултатите от химическите процеси, въздействали върху монетите в продължение на векове. Отговаряйки на критиките, Равел казва: „[...] ще посоча само, че в момента на продажбата, фалшивите монети на Христодулос не са в този „суров“ външен вид, в който са публикувани в нашите илюстрации. Той ги преработва на ръка, [...] с наистина дяволска сръчност, така че само с много внимание и дългогодишен опит може да бъдат разпознати, и то невинаги, екземплярите, излезли от една и съща

* J. N. Svoronos, *C. Christodoulos et les faussaires d'Athènes. Synopsis des coins faux de Christodoulos,* в: *Journal international d'archéologie numismatique,* 20/1920, с. 97-107, табл. A-I и 21/1927, с. 141-146, табл. J-Q. – Bel. awt.

** αρχαιοκάπηλοι – търговци, трафиканти на антики. В съвременния гръцки език думата има пежоративен смисъл и означава „бандити, крадци на антики“. – Бел. авт.

*** Svoronos, op. cit., с. 99. – Бел. авт.

**** Bulletin on Counterfeits, vol. 17, No. 1, 1992. *The British Museum forgers.* – Бел. авт.

***** O.E.Ravel, *Numismatique grecque. Falsifications. Moyens pour les reconnaitre,* London 1946, с. 9. – Бел. авт.

фалшива матрица“. Казаното се отнася с пълна сила за съвременните български фалшификатори, които освен с всичко останало разполагат и с богат модерен инструментариум, който им позволява да усъвършенстват все повече своята продукция.

В наши дни всички са изключително внимателни при идентификацията на редки монети, но това не разрешава изцяло проблема. „Майсторите гравьори“ фалшифицират не само типове мечта за всеки търговец и колекционер, но и широко разпространени монети, които се смесват с автентични такива. Сред стотиците, а понякога и хиляди монети от една колективна находка, изключително трудно могат да бъдат различени с абсолютна точност истинските от фалшивите екземпляри. По този начин през последните десетилетия много колекции в Западна Европа и САЩ се „обогатяват“ с произведения на съвременните български фалшификатори.

Проблемът има и друга, не по-малко опасна страна. Обзети от паника и съмнения, много учени и търговци изгубват доверие в собствените си способности да различават категорично и винаги истинските монети от фалшивите. В подобни случаи те предпочитат да обявят за фалшив един рядък екземпляр с висока стойност, вместо да допуснат евентуална грешка в своята оценка. Този аспект на проблема с фалшификатите е засегнат също още в средата на миналия век от Равел: „Геблер предпочита да не се съобразява с нашето изследване и продължава да осъжда по спорен и абсолютно капризен начин едно количество от монети с огромно значение, които не подлежат на никакво съмнение. [...] В своя Корпус* той осъжда като фалшиви, между другото, най-красивите монети на Менде, от известната находка от Калиандра**, [...]“***. В ситуацията на Геблер, за съжаление, се намират понякога и други известни учени нумизмати. За разлика от тях, за да се предпазят от грешки, много колекционери предпочитат да се откажат от предлаганите им интересни монети, ако нямат 100 процента гаранция за тяхната автентичност.

В следващите няколко страници ще се опитаме да ви въведем в мистерията на фалшивите антики: ще ви запознаем с някои основни технологии за производството им, ще ви покажем редица интересни примери и накрая – ще ви предадем ключа, своеобразния код за тяхното разпознаване.

Основната разлика между фалшификаторите от Античността и съвременните им събратя е, че в наши дни се залага на уникалността и качеството на произведената имитация, без да се държи сметка на вложеното количество благороден метал. При успешен краен резултат печалбата може да надвиши многократно себестойността на фалшивата мо-

* H.Gaebler, *Die Antiken Münzen Nordgriechenlands,* III, 2, 1935. – Бел. авт.

** S.P.Noe, The Mende (Kaliandra) Hoard, N. N. & M. N. 27. – Бел. авт.

*** Ravel, op. cit., с. 8. – Бел. авт.

нета. Стремежът на фалшификаторите в Античността е да реализират печалба точно върху себестойността на монетите, като за целта отнемат чрез пилене, орязване или запълване с нискокачествени материали от златото и среброто, използвани за изработката им, често до степен, когато фалшификацията става абсолютно очевидна.

Според технологията на производство фалшификатите на антични и средновековни монети, бижута и малка пластика могат да се разделят на следните групи:

- Отсечени според древната технология, ръчно, с удар на чук, с изработени в днешно време монетни печати и форми;
- Пресовани на механична преса с изработени в наши дни монетни печати и матрици за предмети и съдове;
- Преработени чрез гравиране на ръка върху стари монетни ядра, пластини за украса на съдове, върху повърхности на накити и предмети;
- Апликирани с украса и камъни чрез припояване на нови касети върху стари артефакти;
- Отлети от различни метали по предварително изготвена форма. Различават се няколко начина на отливане:
  - а) класическо леене при нормално атмосферно налягане;
  - б) леене под налягане;
  - в) леене и пресоване.
- Изработени по метода на галванопластиката.

В момента в България малко майстори работят по този метод. В миналото съществува много добра школа, чиито представители изработват включително и музейните копия за експозиции. Днес майсторите вече не са между живите, а и не са оставили свои ученици. Тези, които работят в момента, започват отново от началото. Затова при много от фалшификатите лесно се забелязват следи от неумела работа, особено при имитациите на бижута и съдове, копирани от антични и средновековни оригинали. На този етап сме регистрирали само един майстор (ателие) с изключително прецизна работа по тази техника. „Продукцията“ е на такова ниво, че би могла да заблуди и най-добрите експерти.

Произведените по гореописаните методи през 80-те години на XX век монетни фалшификати, реплики, копия и други вече присъстват редовно в потока от предмети и монети, разменяни между колекционери и предлагани на пазара. Интересното е, че след около 20-годишно „отлежаване“ повечето от тях са придобили вече оттенъка на старото. Върху изкуственото износване вече има истинска патина. За разлика от медните и бронзови артефакти, където истинската, качествена патина се получава след продължителен период от време при константни условия, то при сребърните периодът от 20 години е достатъчен, за да се създаде оригинална патина.

В периода след 2000 г. в България се появяват нови

десетки „ателиета“ за производство на фалшификати, копия или реплики. Започва сравнително активна търговия и размяна на форми и матрици между различните работилници. Явлението е ново, но бързо придобива сериозни размери. За пример ще посочим, че в САЩ вече има голямо количество стоманени матрици за сечене на антични монети – гръцки и римски, които са произведени в България. По-голямата част от матриците, изнесени зад граница, са поръчани от чуждестранни клиенти. Извършват се също обмен и търговия на матрици вътре в страната. След физическото им амортизиране от тях се вземат точни отпечатъци и впоследствие се произвеждат отливки, за да не бъдат изгубени различните монетни типове. Някои от фалшификаторите с по-малки възможности и талант копират и отливат предмети и монети, изработени вече от други „майстори“.

Като адекватна реакция и защита срещу фалшификатите на древни ценности в последните години в България започна издирването, разпознаването и публикуването на продукцията на българските фалшификаторски работилници*.

За да се навлезе в същината на проблема, изключително важно е да се дефинират с максимална точност някои най-често използвани понятия. Въпреки привидното сходство в термините, съществува разлика между фалшификат, художествена реплика и копие.

- Фалшификатът е продукт на майстор, който се стреми да пресъздаде максимално достоверно оригинала и да извърши измама, като представи своето произведение за оригинал. В този случай фалшификаторът се стреми да улови и претвори стила и характерните особености на оригинала, за което определено е нужен талант.
- Художествената реплика е авторска интерпретация на оригинал, но пресъздадена в стила и съобразно с художествения усет на майстора. Тя не е фалшификат, но би могла да бъде представена за оригинал от недобросъвестни посредници, дилъри и др. Обикновено авторите доказват майсторството си чрез подобни произведения, като ги представят за свои изконни авторски творения.
- Копието е точно възпроизвеждане на оригинала, но с променени пропорции, материал и/или с допълнителни белези върху него, по които да бъде разпознато. Често обаче се произвеждат „копия“, които се превръщат във фалшификати, защото дословно повтарят оригинала в пропорции, материал и към това се прибавят съзнателно фалшиви белези и следи, с които да бъде заблу-

* Значителен и важен както за науката, така и за търговците и колекционерите, е приносът на проф. д-р И. Прокопов в събирането, изследването и публикуването в специализирани форуми, брошури и книги на съвременни фалшификати на антични монети от различни майстори и ателиета в България. За повече информация виж профила на Прокопов в Academia edu. – Бел. авт.

ден купувачът, че става дума за оригинал. Такива „добавки“ могат да бъдат изкуствената патина, износването, следите от проби за метал, характерни за различните епохи, и др. В българското законодателство са дефинирани както понятието „копие“, така и условията, при които може да бъде произведено*. За съжаление в нормативните документи няма легално определение за термина „фалшификат“.

Основни методи за установяване на фалшификат на монета, медальон, монетовиден паметник и други антики

Сравняването на печатите от матрицата е един от най-сигурните методи за разпознаване на фалшификатите. За целта обаче е необходимо експертът да разполага с база данни за вече известни имитации на автентични артефакти. Често фалшификатът в стилово отношение по нищо не се различава от оригинала, защото и матрицата е изработена стриктно според него. За производството се използва метал от износени и унищожени стари предмети или монети. В такъв случай анализът на метала отговаря напълно на очакванията за състав. Какво остава тогава в арсенала на експертите?

Изследване на структурата на метала и др., но това са сложни изследвания, за които е нужна скъпа лабораторна техника. Те биха били ефективни единствено при идентификацията на изключително редки и много скъпи артефакти. Прилагането им за хиляди бройки е невъзможно и неефективно на този етап. В подобна ситуация **сравняването на печатите** на фалшификати от базата данни с тези на експертизирания „продукт“, макар и изкуствено състарен с патина и придобил вид на автентичен, дава най-бърз отговор. В основата си този метод на работа е близък до сравняването на пръстовите отпечатъци. Избират се достатъчно на брой опорни точки по характерните части от релефа на предмета. Получава се мрежа от точки, която идентифицира матрицата на фалшификата. Тя се налага върху изследваните артефакти и когато се получи съвпадение – значи имаме работа с безспорен фалшификат. При този метод на работа следва да се отчитат следните особености и отклонения:

- При продължително използване матрицата, която е от закалена стомана, постепенно се променя. Това става вследствие постепенното разкаляване и деформация при експлоатацията. Факторите са: множеството удари с чук върху нажежената заготовка, температурните колебания, смесени с натиска на механичните, пневма-

* Вж. Закон за изменение и допълнение на Закона за паметниците на културата и музеите, обн. ДВ, бр. 50/1999 г., чл. 32а – Бел. авт.

тичните или ексцентрик пресите, използвани за производство на фалшификати и пр. Необходимо е да се проследи логиката на деформацията и раздалечаването на точките и да се предвиди тяхната нова позиция. Това е особено важно при използване на компютърни програми за разпознаване;

- Непълно покриване и съвпадение на мрежата. Получава се, когато върху продукта не е нанесено изцяло дадено изображение, украса и др. Тогава експертът не трябва да сравнява цялото изображение, а само характерна част от него;

Наблюдение на характеристиките на метала и повърхността на предмета. Извършва се с лупа, микроскоп или друго силно увеличително средство. При този метод на работа се наблюдават следните отклонения, детайли и особености:

- Фактурата на повърхността от всички страни на предмета;
- Материалът, от който е изработен, и по-специално нюансите и видимите отклонения в цвета;
- Следи от допълнителни въздействия. Изключително важно е разпознаването на фалшивите патини и начините за тяхното фиксиране върху повърхността на експертизираното изделие.

Основната цел при **изследване на фактурата на повърхността** на експертизираните артефакти е да бъдат забелязани и най-малките отклонения от оригинала. По повърхността на предмети, произведени от сребро по метода на студената обработка например, се забелязват перлички или ситни люспички, наподобяващи структурата на напукана от безводие земя. По принцип такива повърхности имат отлетите предмети. Те обаче не са единствените със странни белези по повърхността. Голяма част от предметите с подобна фактура на повърхността са пресовани, а не отлети. В повечето случаи заготовката, преди да се пресова, е изработена чрез отливане и е нормално да носи следи от процеса на отливане. Една от причините да се виждат тези перлички и белези от отливка, понякога е високият релеф на изображението. Поради това, че пресоването се извършва на пневматична или ексцентрик преса върху студен със метал, най-ниските повърхности на ядрото често остават недостатъчно обработени. Натискът на пресата не е достатъчен, за да заличи перличките в най-ниската част на релефа. Множеството блестящи точици и чертички обаче невинаги са перлички, типични за отливките, а неравности, причинени от голямото налягане на стоманената матрица върху студеното парче сребро. Комбинацията от следите, оставени от отливането върху ядрото, и нагъването на материала от големия натиск дават именно тази неповторима повърхност. В древността не са използвани толкова мощни преси и не са произвеждани монети или артефакти чрез студено пресоване. Обичайно заготовката се нагрява до определена температура, като майсторите контролират процеса „на око“, според

светенето на метала. След това нагрятото парче се оформя чрез силен удар с чук. При оригиналната технология се получава максимално съприкосновение между стоманения печат и нагретия метал. Друг недостатък на производството чрез обработка на студено ядро е бързото износване на стоманените монетни печати. При внимателно наблюдение се забелязват дефекти от ранно и неравномерно разрушаване на матриците.

Наблюдението на повърхността на експертизираните изделия може да покаже и наличие на няколко метала, използвани за изработването на крайния продукт. Производството на предмети от неблагороден метал, например чрез отливане от мед или медни сплави и допълнителното им покриване с благороден метал. Работи се предимно със сребро. Често при внимателно наблюдение може да се забележат медни, или други подобни отлагания. Те често пробиват сребърното покритие, особено когато е тънко, и дават оцветяване. Обикновено то се проявява само като нюанс. Когато ядрото е медно например, оцветяването е в червено.

Особеностите на метала са едни от основните белези за разпознаване на фалшификата. Необходимо е обаче да се познават много добре характеристиките на оригиналните монети или предмети. Досега например са установени минимум три видимо различни партиди сребро, използвано за отсичане на фалшиви тетроболи на Истиея и трихемиоболи на о-в Тасос. При оригиналите монети структурата на метала, няма видими отклонения. Същото важи и за голяма група фалшиви сребърни тракийски съдове. За да се разпознават практически безпогрешно особеностите на метала е препоръчително продължително боравене със сериозни количества оригинални материали.

Друга важна особеност е **отклонението в цвета на метала.** Често срещано явление при фалшификатите например е, че цветът на метала, от който са произведени сребърните предмети, е малко по-сив от обичайния. Една от причините за това е, че към среброто се добавят съставки, които го правят по-лесно за отливане или пресоване. При монетите от неблагороден метал например, особено сестерции, дюпондии и асове, почти винаги сплавта се различава от оригиналната. Тя или е с по-голямо съдържание на мед (Cu), или е някакъв вид месинг, но не и неповторимият аурихалкум от древността.

При **използването на оригинални ядра на износени стари монети** за изработката на фалшификати се забелязват следните особености: при отсичане на монета върху старото ядро с нова матрица, чийто диаметър е по-малък от ядрото, периферията и гуртът остават по-високо от нормалното, а основното изображение „потъва“ навътре в ядрото. Ръбът, който се получава, е лесен за разпознаване визуално, а също и на пипане. При отсичане на монета върху старото ядро с нова матрица, чийто

диаметър е по-голям от ядрото, се получава сплескване на гурта и монетата, погледната странично, има форма на лещено зърно. Много рядко може да се случи новата матрица и ядрото да съвпаднат идеално. Но ако това се случи и монетата бъде отсечена сполучливо, то лесно може да се разпознае по гурта, който получава неестествена форма и множество допълнителни пропуквания и издатини.

Много често срещано явление е старият материал при нагряване за повторно отсичане да се пръсне или разпадне. Затова фалшификаторите използват метода на пресоване на студено върху стари метални парчета. Често се ползват стари съсове, но с добра оригинална патина. При технологията на студено пресоване в определен режим те успяват да получат добро изображение и да запазят оригиналната патина. Такъв продукт е труден за разпознаване. Когато „камуфлажът“ върху фалшификата е от изкуствена патина, примесена с инертни материали, смес от смляна естествена патина и силикатни примеси, фалшификацията може да се установи сравнително лесно. Необходимо е да се идентифицира видът на лепилото, както и на смесените разнородни материали, несрещащи се заедно в естествена среда, и други.

При извършване на експертизата се забелязват много отчетливо двете фази в изработката на крайния продукт: действията по копиране на съответния оригинал и довършителните работи по финалното изображение. Критичната точка за фалшификаторите е границата, където свършва машинното копиране и започва ръчната довършителна работа. На пръв поглед без въоръжено око няма видима разлика при изображението на фалшификата и при оригинала. Независимо обаче от използването на съвременна техника за копиране, матрицата не може да се използва директно за сечене, пресоване или отливане. След машината върху метала на матрицата се работи на ръка. Следите от машината трябва да се заличат, а най-фините детайли от изображението се довършват ръчно. Внимателният анализ, извършен при голямо увеличение, почти винаги може да покаже наличието на следи както от машината, така и от човешката ръка. Следите често са едва забележими, но характерни. Ако липсват обаче, каквито и да е следи и повърхността навсякъде, при всички нива от релефа, е еднаква, това е знак за внимание. Липсата на естествени, нормални следи от човешката дейност и времето, характерни за автентичния предмет, също е белег за нещо нередно. В подобни случаи можем да говорим за възможност за идентифициране на фалшификат.

При наблюдението на повърхността на експертизираните изделия е изключително важно да се установи дали има допълнително въздействие върху нея, най-често под формата на **изкуствено съста-**

ряване и патиниране. Състаряването обикновено се извършва в барабан, пълен с абразивни материали. Барабанът се върти с електродвигател на ниска скорост. Предметът се пуска вътре и се върти продължително време. Когато остротата и височината на релефа се намалят по преценка на фалшификатора, този процес се прекъсва. Основното, което издава тази дейност, е износването на ниските повърхности. При оригиналите износването става от човешките пръсти при продължителна употреба. Но при такъв вид триене се износват постепенно най-високите части на релефа. При фалшификатите износването е равномерно навсякъде. Някои от фалшификаторите използват кожени торбички, в които поставят по няколко предмета и ги носят продължително завързани на колана си, за да имитират естествения процес на триене и износване. За да скъсят времето за състаряване, често поставят кесията на вал, който я повдига и сваля и наподобява движението при ходене или езда. При този и други подобни методи износването на накити, малка пластика и монети е по-близко до автентичното. Захабява се само най-високата част от релефа. Но ефектът от триенето на метал в метал се различава от триенето между множество човешки пръсти. При задълбочен анализ сравнително лесно може да се различат видовете изкуствено износване.

Покриването с изкуствена патина е следващият етап при фалшифицирането. Патината, която се използва най-често, е механична. Нанасят се пластове от бои, смесени с инертни материали. Всичко това се фиксира с лепила. При анализ лепилата се улавят лесно. Структурата на напластяванията също лесно издава работата на фалшификаторите. Коричката, образувана от несъвместими материали или такива, които не се срещат заедно в природата, също издава фалшификата. Патината, получена по химически начин, също може да бъде лесно различена от оригиналната. Тя може да отговаря по цвят на нея, с леки отклонения само в нюансите, но фактурата ѝ е много по-различна. Тя не притежава плътността и блясъка на оригиналната. Друга характерна особеност на оригиналната патина, специално на бронзовите монети и предмети, е оптическият ефект на „дълбочина“, който на практика не може да бъде фалшифициран.

Необходимо е и перманентно наблюдение за **фалшификати или копия, които са произведени от неправилен метал или материал.** Макар и рядко, се срещат артефакти, които добре и много точно повтарят и имитират даден оригинал, но са изработени от материал, различен от този на първообраза. Подобни предмети невинаги са фалшификати, но могат да бъдат представени за такива от недобросъвестни дилъри.

Когато липсват опорни точки за наблюдение съ-

гласно гореизброените белези, е необходимо да се смени методът на индивидуалната експертиза. При целенасочено многократно и/или продължително използване на печатите например, ръбовете се износват и продуктите стават видимо „автентични“. В такъв случай липсват следи от машината и/или от човешката ръка и при извършването на експертизата се налага използването на друг метод, а именно, този на **стилов и художествен анализ.** Извършва се чрез много подробно сравняване на всеки детайл между оригинала и предполагаемия фалшификат. Има няколко подхода и техники на работа. Според вътрешното усещане и удобство за работа, може да се направи голямо увеличение на обекта, да се раздели на сектори или на отделни детайли от изображението. Усещането за голяма близост при наблюдение на цялото изображение рязко се променя, когато се наблюдава детайлът. Става очевидно, че преработката на матриците оставя следи. Значителна част от фигурите, атрибутите и буквите, поставени при много голямо увеличение, показват съществени различия в детайлите с оригинала. Те се виждат основно при хастите на буквите, по начина, по който гравьорският нож е изрязал пръстите на ръката, веждата, носа или окото на миниатюрната фигурка, все детайли с размер само около милиметър. При оригиналната гравюра върху метала в миналото майсторът завършва логично, със свои собствени изразни средства, цялата композиция. Калемът, с който той гравира метала, не дава отклонения. Имитаторът се стреми да постигне същото изображение, но действията му са подредени по друга логика и последователност на работа. Така се получават паразитни следи и нехарактерни за античния майстор гравьор движения, които се забелязват най-често при завършващите действия и в най-дребните детайли. Понякога има не само различия в стила, но и явни неточности и груби грешки в представяните фигури и сцени. Поради непознаването на античната история и митология, гравьорите изобразяват несъществуващи, несъответстващи на темата и епохата или хибридни персонажи и символи. Много сериозно оръжие срещу недостатъчно грамотните фалшификатори е отличното познаване на портретите на историческите личности, иконографията, символиката и атрибутите на божествата и героите. Съвкупността от всички тези характеристики на монетите или артефактите не е константна, а се променя съобразно историческата епоха, в която са създадени експертизираните обекти.

ПРИМЕРИ

Сребърна монета, съвременен фалшификат на атинска тетрадрахма.

ТЕТРАДРАХМА НА АТИНА

Тази монета е фуре и както се вижда при отсичането, е приложена по-голяма сила от необходимото. В резултат ядрото се е разпукало твърде много и нехарактерно, т.е. допуснато е да се забележи, че има пълнеж от неблагороден метал. Факт, който никой производител не би допуснал, защото така проваля замисъла си да измами останалите и да присвои по-голямата част от благородния метал. Гривата на шлема е показана с разминаване на тила, а отпред, вместо да спре над челото, фрагменти от нея се спускат чак до очите. На реверса листата от маслиновата клонка са с нехарактерна, прекалено остра форма. Кукумявката изглежда също неестествено, а краката ѝ са странно деформирани. Ако това е резултат от удар при отсичането, то той би трябвало да остави следа и върху по-високите части на релефа.

ТЕТРАДРАХМА НА ГРАД ЕНОС

Сребърна монета, съвременен фалшификат на тетрадрахма на град Енос в Тракия.

Освен стиловите забележки, които могат да бъдат направени към детайлите, при тази монета има няколко особено дразнещи окото и интуицията на експерта моменти. Мънистата на петасоса например не носят никакви белези от износване. Те са в състояние на щемпел гланц, въпреки че са в най-високата част от релефа на монетата. За сметка

на това кичурите коса, około и клепачите са значително по-износени, макар че са на по-ниско ниво. Оформянето на петасоса е почти като купа, липсва характерното издължаване на периферията, както и характерното малко умбо на върха. Оформянето на козела като стил и анатомия е също странно. Представена е само долната от четирите страни на вдлъбнатия квадрат, останалите дори не са загатнати. Монетата е произведена по електрогалваничен метод.

ТЕТРАДРАХМА НА ГРАД МАРОНЕЯ

Сребърна монета, съвременен фалшификат на тетрадрахма на град Маронея в Тракия.

Биха могли да се направят редица бележки за стила и технологията на тази монета. Тя е фалшификат от 70–80-те години на XX век. Прави впечатление ниският и не контрастен релеф на изображението и липсата на вътрешно напрежение на метала, което се получава вследствие на отсичането. Това е ясно „указание“ за експерта, че тази монета е произведена по електрогалваничен метод. Друг важен метод за проверка е сравнението на монетните печати с вече публикуваните в корпус на съответното монетосечене. В случая маронейските монети са публикувани в корпуса на немската изследователка Едит Шонерт-Гайс. В богато илюстрираната и сравнително изчерпателна книга не намираме същата двойка монетни печати.

СРЕБЪРЕН СТАТЕР НА ГРАД ИСТРОС

Сребърна монета, съвременен фалшификат на статер на град Истрос в Тракия.

Илюстрираните тук статери на Истрос са отливки. Изработени са от метална композиция със

сив цвят, която е подходяща за отливки и не оставя шупли и перлички. След отливането монетите са подложени на изкуствено износване и после са посребрени. В конкретния случай поради тънкото посребряване се получава износване на високите части от релефа. Там се вижда сивата на цвят сплав, от която са отлети. Наблюдава се картина, противоположна на тази при оригиналните монети: в най-високите части цветът на монетата е сив, а в ниските е светъл, като цвета на среброто. При оригиналните монети се забелязва точно обратното: високите части са бели от изтриването (износването) на среброто, а ниските са тъмни поради патината от сребърен окис, която ги покрива. Този тип фалшификати се смесват с оригинални монети и се представят обикновено като колективни находки. Произведени са стотици подобни екземпляри. Много често външният им вид не буди съмнение от пръв поглед и е необходимо да се следи внимателно за структурата на метала, за посребряване, за следи от отливане. При някои от тези отливки например се забелязва разминаване на ръбовете вследствие неправилното сглобяване на двете половини на парафиновите отпечатъци на монетните ядра или изместване на реверсите. В подобни случаи препоръчваме също наблюдение на цвета и твърдостта на метала. Има отливки и от ниско температурно топими композиции, които се топят на температурата на джобна запалка. Някои други са изработени от толкова мек материал, че могат да бъдат наранени дори при натиск с нокът.

ДРАХМА НА ОСТРОВ РОДОС

Сребърна монета, съвременен фалшификат на драхма на остров Родос.

Монетата не е състарявана след отсичането. Регистрирали сме няколко варианта монетни печати на златни и сребърни родоски монети, изпълнени в този стил. Монетата, която показваме тук, е отсечена от сребро, но от същия печат има отсечени и златни монети. По повърхността на монетата, около лицето на Хелиос, се забелязват характерни перлички – следи от отливане. Въпреки това обаче, монетата е отсечена, а не отлята. Монетното ядро е изработено чрез отливане и е нормално да носи следи от това. Причината за наличието на перлички и белези от отливане е високият релеф на изображение-

то на лицевата страна. Поради това, че отсичането се извършва на пневматична или ексцентрик преса върху студен къс метал, най-ниските повърхности на ядрото често остават недостатъчно добре обработени. Натискът на пресата не е достатъчен, за да заличи перличките. Друг недостатък на производството на монети чрез обработка на студено ядро е бързото износване на стоманените монетни печати. При по-внимателно наблюдение се забелязват дефекти от ранното разрушаване на матриците в следните зони: между устните и върху очите на лицевата страна на монетата; върху крайните листа на розата на реверса. От този монетен печат има изваден и няколко калъпа за отливане на монети.

ЗЛАТЕН СТАТЕР НА АЛЕКСАНДЪР МАКЕДОНСКИ

Златна монета, съвременен фалшификат на статер на Александър Велики.

Монетата е отсечена от злато с проба 916/1000, произхождащо вероятно от златна инвестиционна монета. Изображението на Ника на реверса е схематично и изпълнено в нехарактерен за епохата стил. Гуртът е силно напукан, зърнест. Фалшификатът се различава сравнително лесно по гурта и по липсата на златен оксид. Съществуват и други екземпляри, изработени от същата двойка монетни печати. Повърхността им е изкуствено износена, със ситни драскотинки, а гуртът е допълнително заоблен, за да имитира оригинален. Препоръчваме да се сравняват монетните печати и да се следи за качеството на златото.

ПОЗЛАТЕНА БРОНЗОВА МОНЕТА, ТИП „ЗЛАТЕН СТАТЕР НА АЛЕКСАНДЪР МАКЕДОНСКИ“

Монета, съвременен фалшификат на статер на Александър Велики.

Монетата е отлята от жълта, леко кафеникава сплав, която определено не е от благороден метал. После е позлатена, но позлатата е започнала да се изтрива и неблагородният метал под нея се вижда ясно. Тази монета може да бъде определена сравнително лесно като фалшификат. Илюстрирана е тук поради факта, че при нея се проследява „в разрез“ технологията на производство. При сравнение с оригиналните златни статери от тази епоха, много ясно се вижда колко по-пластично е златото при отсичане. То приема много плътно формата от матрицата и това се отразява върху релефа на монетата. При посочения тук пример структурата на релефа е както при медните или бронзовите монети. Контурите на изображенията са по-груби и нечетливи, а не ярко контрастни, както при златото от добра проба. При внимателен оглед на подобен статер с пълно и плътно златно покритие, наблюдателят няма да види прозиращия отдолу нискокачествен метал. Той следва да се ориентира по фактурата на материала, по контраста на изображенията и надписите, ако те съществуват. Пример за място на наблюдение при лицевата страна на тази монета е окото и предпазната грива на шлема. На реверса такова място за анализ е венецът в ръката на Ника. Независимо че отливката е много качествена, отчетливостта на контурите на изображението и общото звучене на продукта са много далеч от оригиналните. В подобни случаи е абсолютно необходимо да се обръща внимание и на най-дребните детайли, както и да се следи за качеството на златото.

БРОНЗОВА МОНЕТА НА СКИТСКИЯ ЦАР КАНИТ

Бронзова монета, съвременен фалшификат на скитската монета на цар Канит.

Монетата е отсечена от сплав, в която преобладава медта (Cu). Иконографията е обърнана от автора гравьор. Стилът на монетата не съответства на този, характерен за оригиналните монети на скитския владетел. Изображението върху лицевата страна е хибрид между портретите на Филип II и Филип V, при това пресъздаден сравнително елементарно – с груби черти и оскъдни изразни средства.

ДЕНАР НА ГАЙ ЮЛИЙ ЦЕЗАР

Монетата трудно може да заблуди колекционери-

те, тъй като повърхността ѝ издава технологията на производство – студено пресоване на метала, – чрез която са произведени много опасни фалшификати. Считаме, че е изключително важно експерти и колекционери да могат да разпознават специфичната фактура на метала, получена при студено пресоване. Още първото наблюдение върху повърхността на монетата от двете ѝ страни води до заключението, че денарът е отливка. Множеството точици обаче не са перлички, типични за отливките, а неравности, причинени от голямото налягане, упражнено от стоманената матрица върху студеното парче сребро, оформено като монетно ядро чрез отливане. Комбинацията от следите, оставени от отливането върху ядрото и нагъването на материала от

Сребърна монета, съвременен фалшификат на денар на Гай Юлий Цезар.

големия натиск, дават именно тази неповторима повърхност. В древността не са използвани преси и не са произвеждани монети чрез студено пресоване. Обичайно монетното ядро се е нагрявало до определена температура, като монетните майстори са контролирали процеса „на око“. Предварително нагрятото ядро се изковава със силен удар с голям чук. При оригиналната технология има максимален контакт между монетния печат и нагретия метал. Така се получава и неповторимата повърхност на ръчно сечените в древността оригинални монети. Показаната по-горе монета, освен че е студено пресована, е произведена от метал с ниско съдържание на сребро – проба около 600-800/1000. В случая ядрата се правят чрез отливане от стари сребърни монети от периода XIX – първата половина на XX век. Елементите мед, никел и цинк, които представляват голям процент от съдържанието на метала, го правят издръжлив на триене при многократната употреба на монетите, но много по-малко пластичен. Резултатът е получената повърхност на монетата реплика. Има обаче монети, произведени по тази технология, но с матрици, близки до оригиналните. Те биха могли да заблудят както колекционерите, така и музейните консерватори. Дори при сериозна обработка на повърхността обаче, с цел прикриване на следите от производствения процес, остават някои миниатюрни недостатъци. Те могат да бъдат открити и използвани за идентифицирането на фал-

шификата само при внимателен оглед с микроскоп или силна лупа.

СЕСТЕРЦИЙ НА ИМПЕРАТОР НЕРОН

Медна монета, съвременен фалшификат на сестерций на император Нерон.

Монетата е отлята от мед или медна сплав, като за прототип е използвана оригинална монета. По гурта има кръгли каверни, които не могат да съществуват в това състояние, ако монетата е била отсечена. При нагряване на монетното ядро и удар върху него с голям чук, тези кухини с идеална кръгла форма биха се затворили или деформирали. Освен това гуртът има неестествена форма. Буквите на лицевия надпис са изравнени на височина чрез шлайфане. Ясно се вижда, че това шлайфане е извършено машинно, тъй като личат следите от диска на моторен инструмент. Патината е изкуствена, в приемлив кафяв цвят, но върху нея е залепена грозна и нехарактерна яркозелена композиция от медни окиси, лепило и боя. Монетата е изработена сравнително добре и би могла да заблуди по-неопитните. Препоръчваме да се следи за отливки от тази двойка монетни печати, тъй като вероятно има още копия.

АУРЕУС НА ИМПЕРАТОР ДОМИЦИАН

Монета, съвременен фалшификат на златен ауреус на имп. Домициан.

Твърде неуспешен продукт на една от фалшификаторските школи в България. Монетата е отсечена от злато. Гравьорската работа е на сравнително ниско ниво. Портретът на Домициан почти не носи известните за императора характеристики, а по-скоро представлява хибрид между него, Веспасиан и Тит. Зрънчестият кръг е разкривен в долната

си част, а надписът е неравен и изпълнен със странни букви. Особено интересно е изписването на буквите M и S. Надписът на реверса е също неравен, буквите са с различна височина и изписани по стил и начин, нетипични за римската практика. Персонификацията на Германия е гравирана в нехарактерна поза, със странно висящ във въздуха ляв крак и ръка с груба длан, с неестествено изкривена китка, поднесена към главата, но без да я докосва. Счупеното копие, изобразено долу в полето, прилича по-скоро на изкривено арматурно желязо. В този случай може да се говори както за непознаване на римската иконография, така и за оскъдни исторически познания като цяло.

СЕСТЕРЦИЙ НА ИМПЕРАТОР ТРАЯН, ТИП „БАЗИЛИКА“

При внимателно наблюдение се улавя разминаването на трасето на надписите, ниският релеф на старите надписи и високият, остър релеф на новите. Различна е и височината на буквите. Легендата BASILICA VLPIA е изписана с високи и неизносени букви, макар че при циркулацията на монетите първо се изтрива най-външната част, която най-много е докосвана от човешките ръце. В другата част на монетното ядро буквите са почти износени, а в случая са значително по-ниско от целия релеф на монетата.

Бронзова монета, съвременен фалшификат на рядък сестерций на имп. Траян с изображение на базилика.

СЕСТЕРЦИЙ НА ИМПЕРАТОР ТРАЯН, ТИП „ФОРУМ“

Монетата е изработена от старо и много износено оригинално ядро на сестерций на Траян. Майсторът е изготвил фрагменти на два нови печата. Лицевият се състои само от пояс с надпис около портрета на Траян. Реверсният е само от изображението на форума и надписа долу, под изображението. Отсичането е извършено върху стара патина. На лицето се вижда как надписът е потънал неестествено ниско, не съвпада напълно с трасето на стария, а високият му релеф контрастира с останалите детайли. На реверса се улавят много слабо остатъци

Бронзова монета, съвременен фалшификат на рядък сестерций на имп. Траян с изображение на форума в Рим.

Съвременен фалшификат на златен медальон на император Константин Велики.

от релефа на старото изображение. Ударът е бил неравномерен и е „натиснал“ повече едната страна. Затова изображението не е еднакво контрастно. Новата патина е изкуствена и припокрива старата. Цветът е реалистичен, но под новата, зелена патина прозира старата, която е кафява.

ЗЛАТЕН МЕДАЛЬОН НА ИМПЕРАТОР КОНСТАНТИН

Този златен медальон е отсечен през 80-те години на XX век. Предлаган е няколко пъти за продажба, но все безуспешно. Впоследствие към него е запоена халкичка за окачване. Направено му е изкуствено износване и състаряване. Поради видимо различния и не особено добър стил на работа на гравьора, може да се елиминира лесно и не би трябвало да заблуди някого.

СРЕБЪРЕН МЕДАЛЬОН НА ИМПЕРАТОР КОНСТАНТИН

Това е един от многото сребърни медальони произведения на български фалшификатори и репликисти. Характеризира се със сравнително добрата работа на гравьора за оформянето на лицевата част на монетата. Както изображението, така и надписът са близки до автентичните. По-неубедителна е работата върху реверса. Медальонът е отсечен от електролитно сребро – 999,9. Веднага след отсичането е пипнат със замърсена ръка и отпечатък от пръста на човека е останал върху реверса. При ог-

Сребърна монета, съвременен фалшификат на медальон на Константин Велики

лед на сребърни монети и медальони от периода след края на трети и началото на IV в. сл.Хр. трябва да се наблюдава внимателно, а при необходимост и да се анализира съставът и структурата на среброто. В конкретния случай то напълно се различава от използваното през IV век.

ПОКУПКА, ПОЧИСТВАНЕ, СЪХРАНЕНИЕ И КАТАЛОГИЗИРАНЕ НА МОНЕТИ И КЮЛЧЕТА

Аукционни къщи, международни панаири, национални борси, банки и други, основни издания – каталози и онлайн сайтове, дискусионни форуми; Бележки на реставратора доц. Г. Мавров; капсули, класьори, плата и куфарчета

Всеки един от нас се среща за първи път с монетите още в най-ранна възраст. Първоначално се насочваме към тях заради кръглата им форма и лъскавата повърхност, оценяваме ги като предмети, подходящи за игра. По-късно научаваме каква е тяхната стойност и за какво можем да ги използваме. Някои от нас отиват и по-далеч – интересуват се от миналото на парите и техните разновидности. Така откриват, че те могат да бъдат златни, сребърни, бронзови, от други метали или материали. Формата им може да е кръгла, квадратна, правоъгълна, овална, може дори да имат отвор в средата като съвременните датски крони. Монетите са големи и малки, дебели и тънки, вдлъбнати или изпъкнали, добре запазени или с трудно различими изображения, те са милиони, разпръснати по цял свят.

Интересът ни към нумизматиката най-често се проявява, като започваме да събираме монети в обращение с отлично качество и отделяме настрана всяка попаднала ни чуждестранна монета. Следващата стъпка е началото на размените между приятели, съседи, съмишленици. Най-накрая идва ред и на целенасочените покупки на монети. Навсякъде по света съществуват определени места, където колекционери и интересуващи се от нумизматика могат да придобиват нови екземпляри. Нумизматичните дружества и асоциации са организациите, в чиито клубове и библиотеки можем да получим компетентна информация по интересуващите ни въпроси, да обменим идеи и опит с други „изкушени“. Списък на градовете и точните адреси на редовно провеждащи се изложения, борси и търгове има в специализирани списания като *Münzen Revue, Münzen und Papiergeld,* както и в интернет. В момента в България могат да се купуват свободно възпоменателни монети, емитирани от БНБ – както в цен-

тралата и клоновете на самата национална банка, така и в някои търговски банки и фирми в цялата страна. Съвременни инвестиционни монети от благородни метали могат да бъдат закупени също в търговски банки и други специализирани магазини. Що се отнася до античните и средновековните монети – официално предлагане няма. Известни са някои нумизматични клубове, в които се извършва размяна между колекционери, но няма нито борси, нито търгове, където тези видове монети да се продават законно. Съществува възможността те да бъдат закупени от специализирани магазини или на търг в чужбина и да бъдат внесени официално в България. Най-големите и престижни търгове за монети се провеждат от аукционните къщи NAC *(Numismatica Ars Classica),* CNG (*Classical Numismatic Group), Spink, Künker* и др.

Инвестиционни кюлчета и кюлчета медальони могат да бъдат закупени както в редица банкови офиси, така и в специализирани за търговия с изделия от благородни метали магазини у нас и в чужбина. Подобни продукти се предлагат от различни компании и онлайн. Маркировката по стандарта на Лондонската метална борса и сертификатната опаковка на кюлчетата от благородни метали обаче не са достатъчни, за да гарантират тяхната автентичност. Съветът на експертите е инвестиции дори в миниатюрни кюлчета от благородни метали да се правят само при известни търговци с отлична репутация. В наши дни светът е залят от първокачествени фалшификати, като по думите на висши мениджъри в рафинерията ПАМП, само месец след пускането на пазара на нова серия кюлчета или кюлчета медальони, на пазара вече циркулират и техни „копия“.

Цената на кюлче от благороден метал може лесно да бъде проверена в редица сайтове, като преди покупка е препоръчително всеки да направи свое проучване с цел сравнение на съотношението цена качество при различни търговци. Борсовите фиксинги на златото и среброто са също в общодостъпни сайтове, така че, дори и след извършването на сделка, всеки може периодично да проверява изгодността и текущата стойност на направената инвестиция.

Определянето на стойността на една монета е по-сложен процес, който неизбежно включва консултация с експерт нумизмат или сериозен преглед на специализираната литература (книги справочници или аукционни каталози) или на информацията в редица интернет сайтове (за електронна търговия или на аукционни къщи). Някои основни помагала в тази насока са посочени като препоръчителна литература накрая на този пътеводител.

След като сме станали собственици на определена монета, започваме грижата за нея. Понякога сме съгласни да придобием един по-рядко срещан екземпляр в сравнително лошо качество, но впоследствие се налага той да бъде почистен и консервиран по

подходящ начин. Някои колекционери предпочитат да извършват това сами, но на мнозина от тях се налага да припомним поговорката „Не всичко, което блести, е злато“. Почистването до блясък, премахването на естествената, наслоена през вековете патина, често уврежда непоправимо монетите и намалява тяхната стойност. Преди да ги „атакуваме“ по какъвто и да било начин, е необходимо да направим внимателен оглед на тяхната повърхност с увеличителен уред – лупа или микроскоп. Ако намесата за тяхното почистване и съхранение е наложителна, най-добре е тя да бъде извършена от специалист и под микроскоп.

При съвременните монети ситуацията е по-лека. На пазара се предлагат течни химикали, предназначени за почистване на златни или сребърни монети, придружени с ясни указания за употреба. Обикновено в рамките на няколко минути можем без усилие да възвърнем първоначалния блясък на нашия екземпляр. При монетите от сребро или сребърна сплав се налага периодично леко почистване (на всеки 2-3 години), поради потъмняването на повърхността под влияние на влагата и топлината от околната среда.

Паладиево кюлче медальон от колекция ФОРС в специална опаковка и сертификат.

Хубавото при кюлчетата е, че въпреки състоянието си (наличие на дребни драскотини и петънца от корозия по повърхността или патиниране), те не променят стойността си. Кюлчетата медальони, които могат да бъдат носени като бижута, изискват същата грижа като монетите от благородни метали.

За тези от вас, които проявяват интерес към реставрацията и консервацията на монети, даваме няколко практически съвета на опитния висококвалифициран реставратор доц. д-р Георги Мавров, преподавател по реставрация и консервация на културни ценности в СУ „Св. Климент Охридски“.

Откакто се появяват като универсално разменно средство и до-ден днешен парите са един от най-важните проблеми на човечеството: както процесът на изработването им, така и придобиването, и употребата им. В частност това важи и за реставраторите на монети. Причините за това са разнообразни и понякога неочаквани. Практически едва ли е възможно да се намерят две абсолютно еднакви, неразличими една от друга монети. Всяка една от тях е имала собствен живот и съдба, което я прави различна от другите. Дори съставът на метала, от който са изработени, да е еднакъв, то времето, в което са били в обращение, или мястото, в което са съхранявани, ги прави различни. Злато, сребро, мед, бронз, а по-късно какви ли не сплави, претопяване на метала, специализирани хартии и мастила, различни условия на средата, в която са „живели“, опалени или не, и като краен резултат сериозни проблеми за реставратора – всяка монета е отделен, специфичен случай.

Свикнали сме да класифицираме монетите в зависимост от метала, от който са изсечени, но всъщност те са сплави от различни компоненти – в златото може да има примеси от сребро и мед, в среброто – мед, а бронзите са толкова разнообразни, че само резултати от анализи могат да установят някакво сходство.

Съставът на метала и условията, в които са били монетите, преди да бъдат открити, предопределят степента на корозията и респективно състоянието на релефа им. Не са редки случаите, особено при неблагородните метали, релефът да е запазен само в корозионния налеп и след отстраняването му да получим като краен продукт „шайба“ без образ. Това важи най-вече за т.нар. „горели“ монети, в които металът е разслоен и раздут до неузнаваемост от висока температура. Толкова разнообразни са практическите ситуации, че е трудно да се препоръча някакъв задължителен, системен подход в реставрацията на тези находки.

Съществуват редица наръчници за обработка на метали и в частност на монети, но докато човек не се сблъска практически с тези проблеми и не добие необходимия опит, се появяват доста „шайби“ или безформени късове метал.

Най-съществен момент в реставрацията на монети е почистването им. След тази или тези операции става ясно дали има, или няма монета. По принцип почистването може да бъде механично, с физически и химически методи. Кой метод ще бъде избран, зависи от състоянието и спецификата на конкретната монета и в повечето случаи е субективно решение на реставратора. Няма правила. Има опит, рутина, риск и отговорност. Имах

един колега, отдавна покойник, който вареше монетите в дестилирана или дейонизирана вода – дни, месеци наред. Идеята му беше, че водата е най-универсалният разтворител на земята. Вярно, че действа бавно, но неумолимо и наистина се получаваше добър резултат, защото контролът над процеса беше лесен.

Обработката по физичен или химичен начин има своите предимства, но и своите проблеми и недостатъци. Химикалите и електролитните методи не подбират кое е ценен релеф и кое корозия. Там, където материалът е податлив, се разтваря по-бързо, където е устойчив – не толкова, и в резултат имаме неравномерно въздействие. В едни случаи това е приемливо, в други – не. Непрекъснатият контрол е единственият начин да се избегнат неприятни резултати. Аз предпочитам чисто механичното почистване под микроскоп, което също крие рискове, но те са по-лесно забележими. Тук не става дума, разбира се, за археологически скрап, а за стойностни монети, които изискват по-специално внимание. Как да обясниш на един колекционер или музеен работник, че за реставрацията на една монета са ти необходими няколко дни или повече и как да бъде оценен трудът ти – нали става дума за една монетка? Един реставратор не трябва да е нумизмат, но един нумизмат лесно може да добие практическите умения за реставрация на монети. Нумизматът по-лесно ще се ориентира в релефа на монетата, ще знае какво и къде да търси, кое да отстрани и кое да запази.

Следващата операция след почистването е пасивирането на метала – сребро, мед, бронз, за да се избегне рецидивна корозия. Често се налага многократна обработка за достигане на желан резултат, но без нея целият труд по почистването става съмнителен. Няма съмнение, че условията за съхраняване и експониране на реставрираните монети е от съществено значение за дълготрайното им запазване в добро състояние. Металите са чувствителни към влага, към агресивни компоненти в атмосферата. Какви са контейнерите или класьорите, в които се държат нумизматичните колекции, или климатът във витрините, има значение само за времето, след което ще се появят признаци за вторична корозия. По-същественото в случая е да се осъществява непрекъснат контрол и след първите, макар и незначителни изменения, да се вземат адекватни мерки за отстраняването им. Дали това ще бъде направено от реставратор, или от нумизмат с необходимия опит и практика, едва ли има съществено значение, стига резултатът да бъде добър.

Веднъж почистени и в стабилизирано състояние, монетите трябва да бъдат правилно съхранени. **Какво не трябва да правим:** Да не се използват джобчета или класьори от старите видове, съдържащи ПВЦ-материали. Монетите от сплави, съдържащи мед, позеленяват или посивяват бързо, тъй като хлорът атакува тяхната повърхност. Съвременните класьори или джобове са изработени от прозрачно фолио без ПВЦ, по-гъвкави са и по-малко увреждат съхраняваните в тях екземпляри. По неписано правило съвременните инвестиционни или възпоменателни монети се съхраняват в плътно затварящи се капсули с цел да се избегне техният контакт с околната среда и да бъдат запазени в оригиналното им качество. За античните и средновековни монети значително по-добре е да бъдат открити, за да не попадат във взаимодействие с други материали. При оглед, за всички съвременни монети с високо качество е валидно правилото те да се хващат или с ръкавици и пинсета, или само странично, по гурта. Недопустимо е пипането или посочването с пръст на детайли по лицевата или опаковата повърхност на монетата.

Въпреки широко разпространеното между колекционерите схващане, че медицинският вазелин или течният парафин предпазват монетите от корозия, не ги мажете с подобни кремове или течности. Те са продукти на новото време и тяхното дългосрочно влияние върху монетите не ни е познато. Освен че разглеждането на подобна колекция е доста неприятно, рискувате да увеличите вече съществуващи язви по повърхността на монетата поради задържането на отделящата се влага. Ако все пак решите да използвате този начин на защита от вредното влияние на околната среда, нанасяйте само изключително тънък слой покритие, който лесно може да бъде почистен и подновен при необходимост. За предпочитане е да използвате паста от синтетичен микрокристален восък.

Ако монетите ви са по-скъпи или имат голяма стойност за вас, можете да ги съхранявате и по по-луксозен, малко по-скъп, но значително по-добър начин. Съществуват редица системи за „складиране“ в дървени или пластмасови кутии, с възможност за наслагване една върху друга, в куфарчета или в специални шкафове. Кутиите обикновено са облечени отвътре с дунапрен или велур, а монетите в тях могат да се съхраняват в капсули, в хартиени или картонени джобчета или без допълнителна опаковка. По този начин качеството на съхраняваните екземпляри ще остане непроменено поне за няколко десетилетия. В случай че формирате колекция, не забравяйте да предвидите допълнително свободно място за нови попълнения.

Почти всички колекционери нумизмати водят своеобразен регистър, в който вписват информация, свързана с притежаваните от тях екземпляри. Тяхното правилно каталогизиране обаче е по-скоро на-

учна, отколкото любителска дейност. По традиция монетите се класифицират по географски и исторически, хронологически принцип. Някои ги подреждат по държави, вътре в държавата по региони, а оттам по ателиета, като за всяко ателие се спазва хронологическият принцип. Монетите от всяка емисия или владетел се подреждат по метали в следния ред: злато, сребро, бронз, мед и др. За да бъде улеснено използването на дадена колекция от нейния собственик или за извършване на справки от други колекционери или учени, препоръчително е каталогът да съдържа следните данни:

- Име на владетел, държава или град, които емитират дадената монета;
- Метал, от който е изработена монетата;
- Тегло и диаметър на монетата, посока на монетните печати;
- Номинал/тип на монетата (обол, тетрадрахма, сестерций, дукат и др.);
- Дата на отсичане или на управлението на владетеля емитент;
- Пореден номер и библиографска референция, които насочват към определена/и нумизматична/и публикация/и, в коя/ито дадената монета е описана с всички нейни технически параметри и характерни особености;
- Снимки на лицевата и опаковата страна на монетата;
- По желание на колекционера, индикация за мястото, датата и цената, на която е закупена монетата, както и нейната история (произход, предишни собственици, продажби и др.). Някои предпочитат да съхраняват тази информация отделно от регистъра поради съдържащите се в нея финансови и конфиденциални параметри. Използвайки тези данни, след време може да бъде направено изследване на пазара и да се определи доходността на инвестицията.

Някои колекционери предпочитат да попълват наред с каталога и малък по формат етикет, който да съдържа основни данни за монетата (наименование, датировка, вид, тегло, диаметър, посока на монетните печати, изображение и легенда на лицето и опакото, библиографска референция, цена и място на покупката). Този етикет се поставя обикновено в гнездото под съответната монета, в кутията или класьора, където тя се съхранява.

ТЕРМИНОЛОГИЧЕН РЕЧНИК

Аверс (от лат. *Adversus*) – Лицевата страна на монета или медал.

Аверейджинг (*Averaging*) – Стратегия за покупки или продажби, базирана върху средната цена през точно определен период. Използвайки тази стратегия, дадена Централна банка може да извършва операции със злато през определен месец, базирайки се на средната цена между сутрешния и следобедния фиксинг на Лондонската метална борса.

Автентификация – Процес, при който експертите излизат със становище за оригиналност (автентичност) на предмет, монета, съкровище или група предмети. Този вид експертиза/заключение се издава с категорична позиция на експерта и с негов подпис.

Ажио (лат.) – Комисионата при обмяна на злато от една в друга форма или добавената стойност на монетите над тяхното златно съдържание. Ако например цената на 1 тройунция злато е 300 USD, а цената на 1 златна инвестиционна монета от 1 тройунция е 312 USD, то имаме ажио от 3 процента.

Аксептабъл (англ. *Acceptable*) – Преработвател, леяр или контрольор (контролна лаборатория), чиито кюлчета се приемат като *good delivery* (годно за доставка) на Лондонската метална борса.

Алтън (от татарски произход) – Средновековна златна монета в Турция. Подобно название има и монета в Русия през XVII–XVIII в. В разговорния език се ползва и за обозначаване на злато изобщо.

Американски орел – виж: Орел.

Анализ на злато* – Извършва се съгласно приложимия стандарт ISO11426 по метода чрез купелация.

Анализ на сребро** – извършва се съгласно приложимия стандарт ISO 11427/13756 по метода – обемен (потенциометричен) метод с използване на калиев бромид; – обемен (потенциометричен) метод с използване на натриев хлорид или калиев хлорид.

Анализ на платина и паладий*** – За платина – извършва се съгласно приложимия стандарт ISO11494 по метода – гравиметричен метод след утаяване на диамониев хексахлорплатинат;– гравиметричен метод след редукция с меркурихлорид; ICP-OES метод с използване на итрий като вътрешен стандартен елемент. За паладий – извършва се съгласно прило-

* Конвенцията за контрол и маркиране на изделията от благородни метали, подписана във Виена на 15 ноември 1972 година – Бел. авт.

** Пак там. – Бел. авт.

*** Пак там. – Бел. авт.

жимия стандарт и ISO 11495 по метода – гравиметричен метод с диметилглиоксим; ICP-OES метод с използване на итрий като вътрешен стандартен елемент.

Английски фунт – През XVII в. това е най-тежката сребърна монета в Англия. Равнява се на 20 шилинга, или на ок. 4 немски талера. Тежи 120 г.

Антични фалшификати на монети – Реално съществуващи артефакти. Резултат са от остра липса на монети за обслужване на пазара през Античността. Най-често се наблюдават монети, фалшифицирани чрез леене. На територията на България се откриват цели монетни съкровища от подобни антични фалшификати на монети. Най-голяма концентрация имат по българското крайбрежие на р. Дунав, около римските военни лагери по лимеса.

Антични имитации на монети – Появяват се в случаите, когато изчезват монетите и пазарът остава „гладен“. Най-големи количества по нашите земи са произведени от келтските енклави. Спазват се пропорциите и наличието на метал, но се нарушават иконографията и надписите. Често надписите са неразбираеми точки и чертички.

Арбитраж *(Arbitrage)* – Едновременно извършване на покупка и продажба на една стока в различни форми на различни пазари, като при това се използва разликата в цените. Например извършване на покупка на кюлчета таел в Хонконг срещу продажба на 12.5 кг кюлче в Лондон.

Археология (от древногръцки ἀρχαίος – древен и λόγος – наука, слово) – Хуманитарна наука, изучаваща развитието на човешките култури чрез издирване, анализ и документиране на материални останки. Предмет на археологията са преди всичко човекът, предметите, селищата, сгради и комплекси, оставени от многобройни цивилизации и култури, живели в различни епохи на Земята. Тя обхваща периода от старокаменната до най-новата епоха.

Ас (лат. *As*) – Древноримска мерна единица. Дели се на следните по-малки мерки:

- унция = 1 /12 Ас
- секстанс = 1 / 6 Ас
- квадранс = 1 / 4 Ас
- семис = 1 / 2 Ас
- септункс = 7 / 12 Ас
- бес = 8 / 12 Ас
- додранс = 9 / 12 Ас
- декстанс = 10 / 12 Ас
- деункс = 11 / 12 Ас

Аукционен каталог – Печатен или електронен каталог на подготвени за публична продажба на търг ценности и монети. По принцип в аукционния каталог се посочват стартовите цени преди започване на наддаването. Представя се кратка идентификация, точните метрични данни – метал, тегло, диаметри, особености. Всяка монета е с висококачествена илюстрация. Посочени са данни за участия в предишни аукциони, както и избрана специална ли-

тература. Указано е времето и мястото на провеждане, а също и условията на търга.

Ауреус (лат. *Aureus nummis*) – Древноримска златна монета, сечена в периода 395 г. пр.Хр., до 476 г., с тегло 1/40 от златния фунт, или = 8,19 г

Билон (френ. *Billon*) – Метална сплав. Терминът е възникнал във Франция през XIII в. като понятие за недостатъчно сребърно съдържание в монетите, ок. и под 50 процента., т.е. ок. и под проба 500.

Биметализъм – Съществуване успоредно в една държава и едно стопанство на златен и сребърен стандарт едновременно.

Биметални монети – Монети, изработени (сглобени) от 2 метала поотделно, а не като сплав. Пример – днешният звонков български лев от емисия 2002 г.

Благороден метал (*Precious metal*) – Платина, злато, паладий и сребро. Платината е най-благородният метал, следвана от злато, паладий и сребро (член 1.1. от Приложение I към Конвенцията).

Британия – 1) Латинско название на римската провинция Britannia, а също и географското название на Великобритания. Изобразена е като женска фигура с древногръцки шлем, с щит с герб и тризъбец, седяща на брега на море или плуваща по вълните. 2) Днес се свързва с поредица от модерни английски монети. Пример – емисиите от английски златни инвестиционни монети.

Бълиън (англ. *Bullion*) – Международно приет термин, означаващ инвестиционно злато. Първоначалното значение на думата е „монетен двор“ или „място за топене на метали“. Произходът ѝ е от старофренски, *bouillon* (врене, кипене). В наши дни понятието инвестиционно злато *(bullion)* се отнася до рафинираните златни и сребърни кюлчета или слитъци и търговията с тях. В по-широк смисъл то обхваща и златните инвестиционни монети *(bullion coins).*

Бюст – 1) Предмет, статуарна фигура на човек, която включва винаги главата и част от тялото, но с изключение на бедрата или краката. 2) В монетите, на лицевата страна, от епохата на елинизма насетне, предимно в Рим и в новите епохи се изобразява бюстът на съответния владетел

Вакуумно леене – Технология на леене под вакуум. Повърхността е максимално близка до оригиналната. Чрез използване на вакуумното леене, фалшификаторите целят премахването на мехурчета и перлички, типични за обикновеното леене.

Варварски имитации – Древни племенни имитации или фалшификации на антични монети, изработени на територията на съответната държава, които се използват като пари на местно ниво или в обособени общности. Днес те също са обект на интерес от страна на „луксозния пазар“. Много колекции са изградени от подобни монети. Поради това този вид монети, макар и имитации, също е обект на фалшифициране, но това е много по-трудно за раз-

криване, защото имитациите не са правени по канон.

Вертикален леяк/ливок – Остатък от метал на монета или предмет, който е следствие от процес на отливане. Получава се, когато не е почистен добре металът, преминавал през каналчето за вливане в калъпа. Обикновено той застива заедно с отлетия предмет. Даже при внимателно почистване от него остават ясни следи. В повечето случаи това е белег за съвременен фалшификат, но са известни монети и предмети, изработени по подобен начин в древността.

Вещо лице – Специалист със специални знания и умения, включен в списък по чл. 398 от Закона за съдебната власт, както и специалист със специални знания и умения, което е назначено при условията на чл. 396, ал. 2 от Закона за съдебната власт*.

Викториат – вж. *Денарий.*

Въздушно полиране – Полиране на повърхности на фалшификати с помощта на насочена въздушна струя, смесена с абразивни частици в него.

Гвинея – Основна английска златна монета, отсечена за пръв път през 1663 г., съдържала чисто злато 7,77 г, при общо тегло на монетата 8,47 г. Отсечени са монети от 5, 2, 1 и половин гвинеи. Съществувала до 1816 г., когато е заменена със *суверен.*

Гланциране – Бляскава повърхност на метални предмети и монети следствие на пресоване, коване или отсичане. То се констатира върху новата повърхност. Има различна специфика при оригиналните артефакти и при модерните фалшификати. По скалата за сравнение, опитът на експерта позволява бързо да се разпознават автентичните повърхности от произведените днес, които са с голяма компресия и мощни преси. В древността металът се е нагрявал и тогава се е ковал, а днес се поставя студен кълс в пресите и под напора се нагрява вторично.

Гравиране – Дълбаене на фигури в повърхността на метал. Извършва се по механичен и химически начин. Механично – става с режещ инструмент. В миналото с ръчен калем, пили и абразиви. Така са правени печатите за монети, други матрици, директна украса върху накити, оръжия и утилитарни вещи. В днешно време се извършва и с машини. Чрез програмиране могат да се изпълняват много сложни фигури. Химическо – извършва се чрез дълбаене на повърхността с киселини. Познато е като ецване.

Гравиране на позитиви – Гравиране на позитивни модели, от които се изработват отливки на негативни печати/матрици за монети и апликации. Съществува дългогодишна дискусия дали в древността са гравирали всяка двойка печати, или те са произвеждани чрез отливка от една основна – позитивна. В полза на гравирането на позитиви свидетелстват милионните тиражи, в които има хиляди запазе-

* Дефинирано в: НАРЕДБА № 3 ОТ 30 НОЕМВРИ 2012 Г. ЗА ВПИСВАНЕТО, КВАЛИФИКАЦИЯТА И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА. Издадена от Министерството на правосъдието. Обн. ДВ. бр.98 от 11 Декември 2012г. – Бел. авт.

ни монети с много близки характеристики. Според някои изследователи това е резултат на отливането на двойки монетни печати в негатив (вероятно от твърд и качествен бронз). След износването или счупването са се отливали нови, понеже оригиналът в позитив е недокоснат и може да се репродуцира до безкрайност. В днешно време фалшификаторите ползват подобен метод, като свалят отпечатъци от отлично запазени древни монети и предмети и отливат от бронз негативни печати. С тях отсичат монети и апликации.

Гравьорска марка (маркиране) – Индивидуален знак, марка, която гравьорът или майсторът оставя, когато завърши направата на монетен печат, матрица, калъп, за да се отбелязва върху продуктите. В древността гравьорите – освен (или вместо) марка – са поставяли монограм или са вграждали в изображението свой символ.

Гранулация – 1) Метод на работа в древната и съвременна бижутерия. 2) Предизвикване на ефект върху повърхността на метала, който наподобява много ситни гранули. Обикновено се постига само при работа с много висока проба сребро.

Гулден (от нем. Gulden) – Монетен номинал, възникнал през втората половина на XIII в. Употребяван е като различни монетни типове:

Немски гулден или „златен пфениг“, сечен в Германия през XIV в., като подражание на *Флорина;*

Холандски гулден, отсечен за първи път през 1601г., сребърна монета на свободните търговски градове;

Данцигски гулден, сечен през XVIII в., полска монета. След 1923 г. са въведени златни и сребърни монети в гулдени. От злато са сечени 25 гулдена, а от сребро 5, 2, 1, и половин гулден. Последните са подобие на английския монетен стандарт – *фунта* от тогава. Сеченето е прекратено през 1935 г.

Гурт – Външната страна на монетата, определена като плосък цилиндър. В повечето случаи той е част от художествения проект и също носи допълнителна информация. Има назъбен или гладък релеф, надписи, геометрични фигури или друга украса. Той е съвършено различен при отсечените монети, при пресованите и при отлетите.

Дайм – В миналото сребърна американска монета със стойност от 1/10 от долара. След 1965 г. се сече от медно-никелова сплав.

Дарик или дарейка – Златна персийска монета, равна по тегло на 1/60 част от персийската мина, или 8,4 г, при проба на златото около 980. Наречена е по името на цар Дарий I (522–486 г.пр.Хр.). Сече се до IV в.пр.Хр.

Двойно или мултиплицирано сечене – Случай на двоен или многократен удар на монетния печат върху ядрото, като при процеса се получава леко разместване. Това не е основание да се приеме, че става дума за фалшификат. Среща се при работата на много древни монетарници. Монетите са пускани в обращение, ако дефектите не са драстични. Някои

екземпляри, с двойно или многократно насичане са обект на повишен колекционерски интерес.

Дебазиране – Извършване на редукция на съдържанието и чистотата на благороден метал в предмети и монети.

Деградация – Всяка промяна на матрици, калъпи, монети щемпели (печати), инструменти и др. уреди, вследствие на системна или прекомерна употреба. Деградацията се констатира в продуктите, направени с този инструментариум, защото всички промени рефлектират в тях. Внимателното изследване на деградациите е добра възможност да се извършва експертиза за автентичност.

Дефекти на сеченето – Всички случаи, при които ударите на печатите върху заготовката за монета или предмет не е перфектно. При монетите се наблюдават размествания и децентриране, а при предметите – излизане от обхвата на матрицата и „замазване“ чрез приплъзване на детайлите. По правило дефектните продукти/монети се бракуват по съответния ред.

Деливъри *(Delivery)* – Процес по трансфер на злато или сертификат за собственост, което не означава непременно физическо преместване на метала. По-често терминът означава прехвърляне на документ за депозит от склад или банка на нов собственик.

Делта хеджиране – Стратегия за защита на експозицията. С делта се измерва отношението между цената на опция и цената на акция и промяната ѝ при промяна в цената на акцията.

Денарий (лат. *Denarius*) – Римска сребърна монета с тегло 4,55 г = 10 Аса, според медния стандарт, или = 1 /25 от *ауреуса,* според златния стандарт. Постепенно през I в., до времето на управление на имп. Нерон (54 – 68), теглото спада от 3,9 до 3,4 г. Дели се на следните фракции:

a. *Викториат* = 3/4 денарий;
b. *Квинарий* = 1/2 денарий;
c. *Сестерций* = 1/4 денарий. Тази монета се сече в императорската епоха от бронз.

Наименованието в различни варианти се е запазило и до днес като име на различни национални валути: динар, денар и пр.

Диагенезис (диагенетична алтернация) – Промени, които настъпват с предметите и монетите, лежали под повърхността на земята. Разликите между регистрираните промени, естествено получени, в течение на определен период, и при изкуствено имитираните са добра възможност за разкриване на фалшификати.

Дилинг* *(Dealing)* – Покупко-продажба на културни ценности (вкл. от благородни метали), в личен или институционален интерес.

Дирхем** – Сребърна монета от арабската монет-

* ИКОМ, Каталог на ключовите думи на Етичния кодекс на музеите. – Бел. авт.

** Дирхем (араб.) – произлиза от неправилна/специфична транскрибция на древногръцката дума за монетен номинал – драхма. – Бел. авт.

на система. Сеченето започва между 692 и 696 г., с тегло 3,9 г. Името произлиза от *драхма.*

Драхма – Древногръцка сребърна монета, основен номинал с тегло 4,366 г. Равна е на 6 обола. Сборът от 6000 драхми = 1 талант. (Виж: *Талант*). С течение на времето теглото се е намалявало. Монети с подобно име са сечени в Европа и през Средновековието. В ново време Гърция е имала валута с това име до времето на официалното влизане на еврото в обращение в страната.

Дублон (исп. *Doblon* от *doble* „двоен“) – Златна испанска монета, отсечена по времето на Карл Испански (1516-1556). В обращение от 1497 г. до 1868 г., когато се въвежда песетата. Тегловният стандарт на дублона е съобразен с венецианския дукат.

Дукат – Първоначално народно, а по-късно общоприето название на венецианския цехин (названието си получават от двореца „Ла Цеха“, в който тогава се е помещавал монетният двор). Теглото е 3,5 г. Сеченето му започва през 1284 г. и продължава до 1797 г., когато Венеция е завзета от Наполеон Бонапарт.

Дупондий – Римска бронзова монета с номинал 2 *аса.* В монетната система на имп. Октавин Август дупондият е равен на 1/2 унция и тежал 13,64 г

Дю дилиджънс* *(Due diligence)* – Изискване, съгласно което следва да бъдат положени максимални усилия за установяване на всички релевантни обстоятелства, преди да бъде възприета като автентична дадена информация, относно произхода на дадена културна ценност и преди да бъде взето решение за нейното придобиване.

Експерт – Човек, притежаващ специални умения и знания, придобити чрез обучение или от натрупан опит от това, което е преживял. Широко признат като надежден източник на знания и умения. За разлика от други области, където не е необходимо специално образование и обучение, в областта на културните ценности експертът задължително следва да е получил признание на академично ниво.

Експертиза (на френски: *expertise* от латински: *expertus* – опитен) – Прилагане на специални умения и знания в дадена област.

По принцип избраният експерт трябва да е независим и да представи резултатите в дадения му срок. В България експертизи се изготвят от индивидуални експерти в дадена област или от представители на оценителски асоциации, като Асоциация на вещите лица и експертите (АВЛЕ) и Асоциация на българските оценители (АБО).

Експертиза е процесуално регламентирана дейност, извършвана по искане на компетентния орган, от лица, които притежават специални знания за изследване на определени обекти или други обстоятелства, свързани с изясняването на определени обстоятелства.

Ексфолиране – Разслойване, олющване, загуба на

* ИКОМ, Каталог на ключовите думи на Етичния кодекс на музеите. – Бел. авт.

слоеве от повърхността. Много опасен метод на фалшифициране. Като пример може да се посочи използването на матрици или калъпи, в които е предварително монтирано (по химичен, механичен или електрохимичен способ) фолио от избрания метал. При извършване на отсичане или леене по повърхността се получава илюзия за ексфолиране, която е много характерна за автентични предмети и особено за монети от благороден метал. Ефектът се засилва особено след умело почистване и заглаждане на повърхността по високите части на релефа на предмета.

Електрон – Сплав от злато и сребро. Използвана за отсичане на първите монети през VII в.пр.Хр. в Лидия, където електронът се среща в естествено състояние. Количеството на златото се колебае между 30 и 80 процента.

Ендурация – Прилепване на чужди механични и органични частици и патини вследствие на системен натиск, в продължение на дълго време, под земната повърхност, на дъното на водни басейни. Получава се по естествен начин и връзката е много здрава. При изкуствено поставените прилепвания връзките не са толкова здрави и при отлепване се вижда свеж метал. Това е един от начините да се разкриват съвременни фалшификати.

Ецване – Начин на гравиране. Химичен процес, при който повърхността на даден метален предмет първо се почиства от мръсотия и мазнини, после се покрива с изолиращ слой, предпазващ повърхността от действието на агресивни химически агенти. Следващият етап е да се оформят фигури чрез почистване с инструмент на изолиращия слой и даване достъп на химическия агент, който да предизвика локална ерозия на повърхността. Чрез регулиране на процеса се постига необходимата дълбочина и форма. Най-често ецването се извършва с киселини, но се срещат и методи за ецване с основи. Днес има и методи на йонно и плазмено ецване.

Златен сертификат – Златните сертификати потвърждават собствеността върху точно определено и изцяло платено количество злато в призната банка или депозитар, което може да бъде доставено физически при искане от страна на собственика. Първите такива сертификати са издадени през 1956 г. по споразумение между *Bank of Nova Scotia, Deutsche Bank, Samuel Montagu* и *Union Acceptances Ltd.* Много притежатели на злато предпочитат сертификатите като форма на собственост, за да избягнат облагането с ДДС в собствените си държави. Така например много немски граждани притежават златни сертификати от клона на съответната немска банка в Люксембург, където златото не се облага с ДДС.

Златен депозит – Притежателите на злато, които искат да реализират печалба от това, депозират определена част от техните резерви за определен период от време срещу лихва, която варира обик-

новено между 0,5 и 3 процента. Текущите лихвени проценти се публикуват в страницата на Reuters *Gold Forward Rate Agreement.* Депозитите се правят най-често за период от 6 месеца, но обикновено продължителността им се подновява автоматично.

Златни фючърси и опции – Фючърсът е най-известният от всички видове деривативи. Опциите са основна част от пазара на злато заедно с физическото злато и фючърсите. Една опция дава на притежателя си правото, но не и задължението, да купува или продава даден актив по предварително установена цена в рамките на определено време. Продавачът на опцията получава комисиона от купувача при сключване на сделката. Опциите са въведени за тър-говия в Лондон още през XVIII в., но се утвърждa-ват по световните борси главно през 80-те години. Правото да се купуват акции се нарича кол опция *(call option),* а правото да се продават акции – пут опция *(put option).* Опциите формират серии според падежа си и цената на упражняване *(Exercise Price)*. Всички ценни книжа например имат при въвеждане-то им на пазара 12 серии – 6 за пут опции и 6 за кол опции, като при всяка промяна на цената на акцията се въвеждат нови серии. Практиката на фючърсите е въведена още през 1830 г. в Чикаго. Фючърсният контракт представлява стандартизиран форуър-ден контракт, при който се договаря доставката на определено количество от дадена стока на точно определена бъдеща дата и по точно фиксирана цена. Първите златни фючърси се търгуват в Ню Йорк на борсата *COMEX* през 1975 г. Привлекателното при тях е, че златните фючърсни договори могат да бъдат закупени при марж от само 10 процента, което позволява постигането на голям лостов ефект. Водещата борса на златни фючърси и опции в Ню Йорк е основана през 1933 г. През 1994 г. тя се обединява с нюйоркската търговска борса *(NYMEX).* В *COMEX* фючърсните контракти са на базата на злато от 100 унции. Златото за доставка трябва да бъде под формата на 1 кюлче от 100 унции или 3 кюлчета от 1 килограм, с проба не по-ниска от 995. Основен елемент в ценообразуването на златните фючърси е *Contango.* Той представлява стойността на лихвата за притежаваното злато плюс разходите за застраховка и съхранение.

Златно екю – 1) Първата френска златна монета, отсечена от 24-каратово злато по времето на Людовик XI (1266–1270). Има много разновидности – по външен вид: с щит, лилия, цвят с форма на кръст и пр. 2) В ново време за кратко е условна европейска валута.

Златно тониране – На предмети и монети. Често се прилага при някои видове фалшификации. Предмети и монети, направени с модерен метал, предимно в сребрист цвят, се претонират в златен цвят. Подобна процедура може да се приложи и на автентични сребърни и бронзови монети, с цел да бъдат представени за скъпи златни ауреуси, солиди и пр.

Извънредни емисии/производство – предмети и монети, които външно – по вид, а понякога и като материал – се отличават от познатите стандарти. Често те са грубо направени, но не са фалшификати.

Монети, издадени по време на инзвънредна ситуация, предимно за спешни и неочаквани плащания.

Предмети, произведени спешно при война или тежък недостиг, груби и неотговарящи на познатите редовни производства, но изпълняващи утилитарни функции.

Измислени монети (англ. *Fantasy*) – Монетни типове, които не са съществували в Античността и Средновековието, но които имат иконографска характеристика на антични или средновековни. Използват се от фалшификаторите, за да се предложи за продажба с измама някакъв скъп и много рядък „уникат“.

Изолирано злато *(Allocated Gold)* – Злато в банка или друга финансова институция, което се съхранява отделно от това на други собственици и което принадлежи на точно определен инвеститор. Такова злато се нарича още изолирано *(segregated)* или незаменяемо *(non-fungible).*

Иконография (от старог εἰκών – изображение, образ и γράφω – пиша) – Строго регламентирана система от изображения на персонажи, сюжети, сцени и надписи. В цялостта си образуват иконографската схема. Началото на иконграфията е свързано с религиозните култове и тотемите на племената. В историческата наука иконографията е система за възприемане и методика за определяне на достоверност и датиране. В изкуствознанието иконографията е описание и систематизация на типологическите признаци и схеми, възприети при изобразяването на персонажи или сюжетни сцени. Методът на иконографията поставя началото си през 1840 г. във Франция и Германия като средство за изучаване на средновековното изкуство, пътищата за тълкуване на символика, алегории, атрибути и др. За откриваните по нашите земи предмети и монети са характерни тракийските, римските, византийските, средновековните и възрожденски иконографски схеми. Обучението в отлично и много добро познаване на иконографските особености е необходимост в работата на експерта.

Инвестиционни монети *(Bullion Coins)* – Инвестиционни златни монети, които за разлика от монетите с нумизматична стойност, са законно платежно средство. Те са произведени в монетния двор на определена държава и се продават със сравнително ниска надценка над цената на златото, използвано за тяхната изработка. Първата златна инвестиционна монета е южноафриканският Кругерранд. Между най-известните са Канадският кленов лист *(Canadian Maple Leaf),* Австралийско кенгуру *(Australian Kangaroo или Australian Nugget),* Британия *(Britannia),* Американски орел (American Eagle) и др.

Инкрустация – Добавяне на материал към по-

върхността на предмет или монета. Възможно е да се получи в природата или да се извърши от човешки действия като начин за украса, маркиране, надписване и пр. В областта на дейност на експерта е важно да разпознава техниката на нанасяне и закрепване на добавения материал при оригиналните артефакти.

Кадмий *(Cd)* – Мек, ковък, силно токсичен сребристобял метал, пореден номер 48 в периодичната система на елементите. Открит е от немския химик Фридрих Щромайер през 1817 г. Неизползван в древността. Не е познат в производството на монети до 1800 г. Поради качествата си да прави сплавта по-добра за качествени отливки, се ползва за производство на фалшиви сребърни монети, особено тези, направени в периода след 1950 г. Характерно за подобни фалшификати с участието на кадмий в металната сплав е специфичното сивеене на повърхността.

Калем – Гравьорски нож.

Калциране – Формиране на варовикови образувания, най-често бели на цвят, с високо съдържание на калций. Може да се извърши по естествен път или допълнително, по изкуствен начин, върху монетите чрез поставянето им в специфична среда, която активно формира шуплест варовик (травертин, бигор) или в изключително концентриран разтвор на варовик или калцит.

Карат – 1) Мярка за тегло. Думата карат е от гръцки *(karation)* или арабски *(qirat)* произход. И на двата езика думата означава плодовете на рожкова, използвани според античната традиция като тегло на везните по пазарите в древността. 2) Мярка за чистота. Чистотата на златото се означава със степен на изчистеност *(fineness)* или в карати (в САЩ). Чисто злато е 24 карата (или степен на изчистеност 1000). Годното за търгуване на Лондонската метална борса злато например е с проба най-малко 995. Много от златните инвестиционни монети са изработени от 22 К злато (проба 916), а това, което се използва основно в европейската бижутерия, е с чистота 750 (18 карата).

Квинарий – виж. *Денарий.*

Килобар *(Kilobar)* – Кюлче от 1 кг, което се търгува най-често в Средния изток и Югоизточна Азия. При проба 995 кюлчето съдържа 31.990 тройунции злато, при проба 999 – 32.119, а при чистота 999.9 – 32.148 тройунции злато.

Киселинно състаряване – Използване на киселини при производството на фалшификати, което води до изкуствено състаряване на монетата. То може да бъде равномерно, по цялата ѝ повърхност, или да засяга само някои нейни части. Монетите могат да бъдат засегнати и увредени от органични киселини в природата или при почистване с киселина.

Конвенция за контрол и маркиране на изделията от благородни метали, подписана във Виена на 15 ноември 1972 година – подписана първоначално от 7 държави (Австрия, Финландия, Норве-

гия, Португалия, Швеция, Швейцария, Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия) и влиза в сила от 27 юни 1975 г., когато е изпълнено условието по чл. 15, т. 2 от същата. Впоследствие през следващите години към нея се присъединяват и други държави и в момента държавите – страни по Конвенцията, са общо 19, 18 от които са европейски държави и Израел.

Конфликт на интереси* *(Conflict of interest)* – Съществуването на частен интерес от естество да накърни обективността и безпристрастността при вземането на решения в сферата на музейното дело и експертизата на културни ценности.

Контролна марка *(Control mark)* – Марка, която показва/гарантира, че дадено изделие от благороден метал е било проверено от независима трета страна (виж. също *Контролен печат*).

Контролен печат *(Hallmark)* – Официална контролна марка (или комбинация от марки), поставяна от назначена от държавата независима служба за проверка и маркиране. Виж. също така „Контролна марка“.

Консерватор-Реставратор** *(Conservator-Restorer)* – Музеен специалист или независим експерт, който притежава компетентността да предприема консервационно-реставрационни дейности на културни ценности. Обичайно такива специалисти са завършили академична специалност и притежават и лиценз за своята квалификация.

Копие – 1) Съвременен продукт, създаден, за да възпроизведе културна ценност и задължително се маркира със знак, показващ, че предметът е копие. За термина има дефиниция в ЗКН***; 2) Копието е точно възпроизвеждане на оригинала, но с променени пропорции, материал и/или с допълнителни белези върху него, по които да бъде разпознато. Често обаче се произвеждат „копия“, които се превръщат във фалшификати, защото дословно повтарят оригинала в пропорции, материал и към това се прибавят съзнателно фалшиви белези и следи, с които да бъде заблуден купувачът, че става дума за оригинал. Такива „добавки“ могат да бъдат изкуствената патина, износването, следите от проби за метал, характерни за различните епохи и др.

Копист – Лице, което прави копия на културни ценности официално, с цел продажба. Копистите са длъжни да маркират своите продукти. Честа практика е продукцията на подобни майстори да се изкупува изцяло от измамници, да се дообработва,

* ИКОМ, Каталог на ключовите думи на Етичния кодекс на музеите. – Бел. авт.

** Пак там. – Бел. авт.

*** В ЗКН е дадена следната дефиниция: Чл. 173. (1) Копието е новосъздадена вещ, която възпроизвежда максимално точно визуалните и размерни характеристики на културната ценност. (2) Копията задължително се маркират със знак, обозначаващ ги като копие. Чл. 174. (1) Копията се изработват само за музейни цели. (3) Броят на копията на една културна ценност не може да бъде по-голям от: три – за движимите културни ценности. – Бел. авт.

за да се извърши измама. При подобна доработка се премахва и маркировката, поставена от кописта. В България, в разговорния език, под копист се разбира по-скоро майстор на реплики.

Крона – Название на няколко вида немски, австрийски и датски златни монети. Немските са от времето на империята след 1871 г. Датската златна крона е от XVI в., а австрийските от началото на XX в., с дати „1915“ и „1912“. Последните са инвестиционно злато и имат плаващ курс, в съответствие с курса на златото, а не нумизматична стойност. В ново време крона е име на националните монети и валути на Дания, Исландия, Швеция, Норвегия и Чехословакия. След приемане на еврото отпада в Дания и Исландия.

Културно наследство *(Cultural Heritage)* – Всеки обект или концепция (при нематериалното наследство), представляващи естетическа, историческа, научна или духовна значимост. Прогнозите на Съвета на Европа, на изследователски центрове и държавни институции, определят изключителна роля на културното наследство в информационното общество на XXI в.

Лаборатория за благородни метали *(Laboratory for precious metals)* – Звено/поделение в рамките на Службата за проверка и маркиране, което отговаря за тестването и анализа на изделията от благородни метали с използване на разрушителни или безразрушителни методи.

Лазерно маркиране *(Laser mark)* – Марка (марки), поставени чрез лазер, а не чрез щанцоване, гравиране или отливане.

Латински монетен съюз – Монетен съюз между Франция, Белгия, Италия и Швейцария, сключен на 23 декември 1865 г., към който през 1869 г. се присъединява и Гърция. В основата стои стремежът на Франция да превърне своята валута в световна. Разпада се в периода 1925–1927 г. поради големите обществено-икономически различия на различните страни участнички.

Много от монетите на съюза, предимно златни франкове, са обект на масово фалшифициране чрез произвеждане на фурета с пълнеж от неблагороден метал, монети от неблагороден метал със златна баня или отсичане от нископробно злато. Най-голям обем фалшификати е произведен в страните от т. нар. Левант.

Леене под налягане – Технология на леене под налягане. Дава много високо качество на продуктите, подобно на вакуумното леене. При този метод за леене се премахват мехурчетата и се попълва калъпът (леярската форма) по-добре. Може да се направи по центробежен, магнитен/електромагнитен начин. Процентът на свиване и деформации при този вид леене е около 1 процент.

Либра (лат. *As libraius, libra*) – Медна монета със стойност 1 римски фунт, основана на базата на теглото на римския ас. Досега не е установено точно-

то тегло, но е ок. 273 г, което периодически се мени.

Лира (от лат. *Libra*) – Има монети с това име, сечени в няколко страни по различно време. Основна монетна единица в Италия до приемане на еврото. В разговорния език с лира се нарича английската валута.

Марка – 1) Тегловен стандарт от IX в., от района на Северна Европа, разделяща се на унции. Марката се равнява на 2/3 римски фунт. Основните марки били:

- Парижка тройна – 244,75 г;
- Виенска – 288,644 г;
- Нюрнберска – 237,52 гр,;
- Вюрцбургска – 238,62 г;
- Краковска – 197,98 г;
- Испанска – 230,348 г;
- Португалска – 229,50 г

В ново време, до влизането в Еврозоната, е основна немска валута и монета.

Отличителна черта, знак или символ, предоставящ информация за изделието (напр. производител, чистота, вид благороден метал и т.н.), който често се поставя от производителя върху изделието.

Марка за отговорност *(Responsibility mark)* – Съгласно Конвенцията: регистриран знак, който идентифицира отговорния оператор на благородни метали (например производител или вносител), който е произвел или представил изделието в Службата за проверка и маркиране.

Марка за чистота *(Finenessmark)* – Отличителен символ, който показва (минималната) чистота на изделието от благороден метал (обикновено с арабски цифри или в карати).

Марка за чистота (КОНВЕНЦИЯ) *(Fineness mark (convention))* – Отличително число с арабски цифри, което показва минималната чистота (вж. по-горе *чистота*).

Марка на Службата за проверка и маркиране *(Assay office mark)* – Контролна марка, която идентифицира Службата за проверка и маркиране, извършила контрола, и която е уникална за съответната Служба за проверка и анализ.

Маркиране – Действието по поставяне на знак (марка) или серия от знаци върху изделия от злато, сребро и платина, потвърждаващи, че качеството им съответства на законните норми. В по-голямата част от Европа например изискванията към бижутерията е тя да е с проба 18 карата. Практиката да се маркират изделията от благородни метали се зарежда в Англия още през XIII в., като масовото маркиране се прилага от 1300 г. насетне.

Матапан – Първата италианска сребърна монета, от типа на гроша, отсечена във Венеция, при дожа Енрико Дандоло (1192–1205). Сече се до управлението на дожа Андреа Контарини (1368–1382). Теглото ѝ е било 2,178 г

Матрична връзка – Връзка на монетните печати. Често в древността са извършвали комбинации на двойките печати, за да се износват равномерно.

Обект на научно изследване в нумизматиката, наречено *die study.* Според връзките и комбинациите се изследват ритъмът и продължителността на сеченето, както и вътрешната хронология. Когато се познава добре матричната връзка, лесно се разпознават опитите за фалшифициране.

Матрични негативи – Ш миналото калъпи за отливане на монети. Има познати такива от метал и керамика. Освен отлетите по стандарт в Римската република, лети монети са ползвани за поддържане функцията на пазара при кризи, в снабдяването с нормални сечени. За модерни фалшификати се изработват позитиви от парафин, които се опаковат във фин пясък. При изливане на втечнения метал парафинът изгаря и металът заема неговото място.

Медальон – В нумизматиката означава монета с диаметър по-голям от 40 см и с висока степен на рядкост. По мнението на специалистите, медалоните са били продукт на специални емисии, предназначени за награждаване на приближени до владетеля сановници или на отличили се военни.

Международна асоциация на професионалните нумизмати *(IAPN – International Association of Professional Numismatists)* – Неправителствена организация, създадена през 1951 г. Основните цели, заложени в устава на сдружението, са развитието на просперираща нумизматична търговия, провеждана в съответствие и в условията на най-високите стандарти на бизнесетиката и търговската практика. Развива експертна дейност на много високо професионално ниво.

Менте – Варгон за фалшификат на артефакт

Метод на анализ *(Method of analysis)* – Процедура, която се използва, за да се определи съдържанието на материал. Методът може да бъде разрушителен или безразрушителен.

Микрон – Мерна единица, една милионна от метъра.

Минимален стандарт* *(Minimum Standard)* – стандарт на работа, към който се очаква да се придържат всички музеи и техните служители. Той е основата на общия стандарт, изграден на общото разбиране на проблемите на културното наследство, възприет от всички държави. Производен от него е стандартът на работа на експертите на културни ценности.

Митология (от старогръцки: μυθολογία, μῖθος – предание, разказ и λόγος – учение) – наука за митовете. Изследва произхода им, значението за общностите, тяхното развитие и интерпретация. С термина „митология“ се дефинира сборът от митовете и преданията на дадени етнос, народ или по-голяма общност. За територията на България са актуални: тракийската, българската, славянската, римската, келтската, старогръцката и др. митологии, оставили осезаеми следи в съвременната културна традиция.

* ИКОМ, Каталог на ключовите думи на Етичния кодекс на музеите. – Бел. авт.

Многометално изделие *(Multimetal article)* – Изделие, изработено от комбинация от благородни метали със законоустановена чистота и неблагородни метали (за по-подробно определение вж. чл. 1.8 от „Технически решения относно Приложение I“).

Монета – 1) Идва от името на римската богиня Юнона, носеща прозвището Монета, от името на първия монетен двор, при храма ѝ на Капитолия. Изобразява се върху монетите, държаща рог на изобилието и везни; 2) Слитък от метал с определена форма и стойност. Вид метални пари с различни номинали и от различни метали. Най-популярни са монетите с форма на нисък цилиндър.

Монетарница – Мястото, където се правят монети. Всяка монетарница има свои символи и начини на маркиране. В древността са съществували различни организации на производството, при които са отбелязвани емисии, монетни магистрати и майстори чрез монограми и допълнителни символи. Съществували са и мобилни монетарници, ползвани предимно във военно време, за задоволяване на военните операции и войските с монети.

Монетни печати – Обекти с негативно изображение, гравирано в две срещуположни метални матрици. След удар или притискане на къс метал между тях се получават лицевата и обратната страна на монета. В древността са познати монетни печати от желязо (стомана) и бронз. Освен монетни печати, с които се секат (коват) монети, има и такива, предназначени за отливане на монети. При тях не се използва удар, а се излива разтопен метал и по същество те са своеобразни калъпи. За да се извърши това, е необходимо да се сглобят двете страни на печатите и да се остави отвор за наливане на метала и отвор за излизане на въздуха. Познати са монетни калъпи от керамика и метал.

Монетно ядро – Метален къс, оформен и подготвен за отсичане. Класическият начин за изработване в древността е: оразмерява се голям къс метал, предвиден за отсичане на определен брой монети. Разпределя се на късове и се разчленява. Всеки къс се стопява поотделно и се отлива във формичка. Тъй като след отливката по къса метал има дребни дефекти и формата не е достатъчно плоска, се извършва допълнително обработване на ръка. Късът метал се изчуква и оглажда. След това се нагрява до определена степен на пластичност и се отсича.

Монетовиден предмет – Метален слитък със специфична, най-често кръгла форма, който се използва, както в монетното обращение, така и за декорация. Напр. медали, *монети,* пробити или припоени, за да бъдат носени като бижу, *медальони.*

Морфология – от старогръцки μορφή – „форма“ и λόγος – „слово“, „наука“ – Наука за анализ на формата и строежа на даден тип обекти, чрез анализ на съставните им части. В експертизата се ползва, за да се обясни триизмерната форма на предмет, монета или монетните печати (калъпите), от които

са направени. Монетите никога не са перфектни отпечатъци на морфологичната форма (печат, калъп). Морфологичното изследване се използва освен за научни цели и за експертизи.

Музей* *(Museum)* – Постоянно функциониращa институция с нестопанска цел (учредена за обществена полза), която е отворена за обществен достъп и придобива, реставрира, консервира, изследва и популяризира материалните и нематериални свидетелства за човешката цивилизация и нейната естествена среда, с оглед удовлетворяване на образователни, изследователски или развлекателни потребности.

Муле – Фалшива монета, при която е регистриран удар от едната страна с оригинален печат, а от другата – с неоригинален. Наличието на муле е белег за фалшификат.

Надпочистена монета – Предмет или монета, която е била почистена повече, отколкото е трябвало. Подобен артефакт, макар и оригинален, предизвиква съмнение за фалшификат. Следва да се анализират морфологичните особености и да се извърши умозрителна реконструкция на всички естествени повърхности. Местата, които са лишени от метал и оригинална патина, трябва да се сравнят с оригинален прототип. При достатъчен процент съвпадения се оформя и картината дали става дума за надпочистен, или за фалшив предмет или монета. Доказан маниер на работа при някои фалшификаторски школи е, че фалшификаторите често имитират надчистване на работите си, за да премахнат следите за фалшифициране. Пример: взема се отпечатък от оригинална монета или предмет, прави се отливка от него; после се обработва с инструменти – гравиране, дълбаене, изпилване, шлифоване и пр., така че всички шупли, мехурчета, ливоци се изчистват.

Наполеон – Френска златна монета от 20 франка, започната при Наполеон I Бонапарт през 1803 г. и продължена при Наполеон III. Чистото злато в нея е 5,8065 при общо тегло на монетата 6,4516 г Една от най-популярните и разпространени златни монети.

Неблагороден метал *(Base metal)* – Всички метали, с изключение на платина, злато, паладий и сребро (член 1.7 от Приложение I към Конвенцията).

Неналично злато *(Paper Gold)* – Понятието обозначава златните договори *(Gold Contracts), loco London,* фючърсните сертификати и опциите, които не изискват непременно доставка на физическо злато. Много инвеститори и спекулатори предпочитат „злато на хартия“, защото по този начин избягват разходите по доставка и съхранение на ценния метал. Борсата *COMEX* например в момента доставя физически по-малко от 1 процент от златото по договори.

Необходими разходи – Разходите, използвани за материали, консумативи, съоръжения и други, без

* ИКОМ, Каталог на ключовите думи на Етичния кодекс на музеите. – Бел. авт.

които експертизата не може да бъде изготвена*.

Нумизматика – 1) Област на историческата наука, името на която произлиза от гръцкото *nomisma.* Предмет на нумизматиката са монетите и техните взаимоотношения в исторически, икономически, правен, културен и технически аспект. 2) Има също и комерсиално значение – колекциониране и търговия с монети и монетовидни паметници, които имат художествена, научна, историческа, естетическа, идеологическа и др. стойност. Съществуват множество търговски организации и аукциони, които се занимават основно с търговия.

Обол – Дребна старогръцка сребърна монета, с тегло 0,73 г; вж. *Талант.*

Образци за сравнително изследване – В съдебната експертна практика са еднородни материални обекти, сравними с обекта на изследване, и се използват в хода на идентификационните експертизи за обосноваване наличието или липсата на тъждество на един обект със самия него**.

Обща контролна марка (ОКМ) *(Common controlmark (CCM))* – Официална контролна марка, както е описано в Приложение II към Конвенцията, поставяна от оторизирана служба за проверка и маркиране която удостоверява, че дадено изделие от благородни метали е проверено и маркирано в съответствие с изискванията на Конвенцията и която показва, (i) че сплавта отговаря на минималния стандарт за чистота и (ii) вида на метала.

Орел (от англ. *Eagle*) – Основна американска златна монета, позната под названието „Американски орел“, чието сечене започва през 1792 г. и приключва през 1933 г. В ново време се секат златни и сребърни инвестиционни монети.

Отливане – Производство на метални произведения чрез изливане на разтопен метал в калъп. Последният е сглобен от две или повече части и носи трансферирано изображение, взето от прототип. По този метод в древността са правени статуетки, апликации, елементи на утилитарни вещи (част от колесници, маси, столове, кутии, сандъчета и пр.), елементи от оръжия, монети и пр. Когато калъпът е изпълнен с разтопен метал, се изчаква да истине и се разопакова. На ръка се довършват някои дейности, като изпилване на ливоци и излишък на метал, дооформяне, цизелиране, полиране и др. Когато не се изпълни прецизно отливането, по продукта се появяват мехурчета, шупли, ръбове, издуване, каверни. При отливане се получава осезаемо „омекотяване“ на детайлите, взети от прототипа.

Оторизирана служба за проверка и маркиране

* НАРЕДБА № 3 ОТ 30 НОЕМВРИ 2012 Г. ЗА ВПИСВАНЕТО, КВАЛИФИКАЦИЯТА И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА. Издадена от Министерството на правосъдието. Обн. ДВ. бр.98 от 11 Декември 2012г. – Бел. авт.

** Дефинирано в: НАРЕДБА № 3 ОТ 30 НОЕМВРИ 2012 Г. ЗА ВПИСВАНЕТО, КВАЛИФИКАЦИЯТА И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА. Издадена от Министерството на правосъдието. Обн. ДВ. бр.98 от 11 Декември 2012г. – Бел. авт.

(Assay office authorised) – Официален контролен орган, назначен от държава – страна по Конвенцията за благородните метали, в съответствие с чл. 5 (1).

Отрицателен толеранс *(Negative tolerance)* – Определено в закона количество или процент, с което/който чистотата на благородния метал може да бъде под заявеното и този метал все още може да бъде маркиран с контролен печат.

Отсичане – 1) Метал, оформен на монетно ядро и нагрят до светене, се поставя върху стоманени или бронзови монетни печати. Първият – като наковалня – е монтиран солидно в масивна база отдолу. Когато монетното ядро е поставено, се удря върху втория монетен печат с чук, за да се отпечатат изображенията, гравирани на монетните печати върху метала. 2) Метална пластина, оформена и оразмерена, се поставя върху предварително подготвена матрица и с удари на чук се отсича, за да се получи апликация или друг продукт. При предметите отсичането се получава или с нагряване, или студено. Това става в зависимост от вида на метала и дебелината на пластината.

Падуански монети – (англ. *Paduan*) – Фалшификати или измислени монети в римски стил, произвеждани за колекционери в Падуа, Италия, през XI в. Терминът означава най-общо фалшификат или измама, средновековна имитация или фалшификат на антична монета.

Патина – Покритие, което се получава на повърхността на артефактите в продължение на дълъг период. При металните предмети се наслояват окиси, соли, минерализация, механични примеси и пр. При каменните, керамичните, костените, дървените и пр. предмети също се получават различни видове патина. С течение на времето и след употреба, преминавайки през множество човешки ръце, древните артефакти образуват особена покривка по повърхността. Според цвета, нюансите, прозрачността, отблясъка, патините се определят като благородни и неблагородни. Благородните патини често повишават колекционерската и паричната стойност на артефакта. Получават се също и патини, които се наричат „злокачествени“. Те постепенно разяждат предметите и монетите, а също и предават болестта на съседни артефакти.

Петроний (Гай Петроний) – Древноримски сатирик и общественик. В най-известното си произведение „Сатирикон“ описва като най-тежка участта на сарафите, които трябвало да разкриват „медта под среброто“, т.е. множеството фалшификати, циркулирали в Рим по времето на имп. Нерон.

Пластичност – Качество на материала да се формова. За метала това става под налягане или загряване, достатъчно, за да придобие нова форма, но не в течно състояние. За силикатни материали, смеси, глини пластичността се придобива чрез разбъркване и омесване, предимно в студено състояние.

Плътност – 1) Естествено състояние на под-

редба на кристалитите в металната структура. 2) Метод за разкриване на фалшификати, основан върху естествената плътност на материалите. Практически се реализира, като се измерва масата на даден обект, според това, каква маса вода изтласква. При поставяне на автентичен обект той следва да изтласка равен обем вода с прототипа. Този метод е най-подходящ при изследване на стандартни монети и кюлчета от благороден метал; 3) Метод за проверка за синтетични диаманти. Естествените диаманти потъват във водата, а синтетичните остават на повърхността.

Подправяне – Извършване на действия за допълнителна обработка на артефакт, с цел измама. Някои фалшификатори извършват преработване на предмети без стойност, за да ги представят за ценни оригинали. Подправянето не е пълно производство на фалшификат, а само частично доработване. Например от оригинална, но не ценна и скъпа монета, се прави много рядка и скъпа. Може да стане чрез допълнително гравиране, монтиране на детайли, покриване с друг метал, нанасяне на марки и клейма, донасичане върху износена повърхност и пр.

Покритие *(Coating)* – 1) Процес на поставяне на видим или невидим покриващ слой върху вътрешната сърцевина. 2) Наименованието на видимия или невидим покриващ слой върху вътрешната сърцевина.

Полета – Части от повърхността на предмети и монети, предимно в ниската повърхност. В някои от полетата на монетите се срещат монограми, символи и обозначения с буквени съкращения. В чистите полета при монетите и предметите понякога се наблюдават допълнително ръчно нанесени графити. Обикновено това са „отметки“ на сарафи, продавачи, собственици, свързани с курса или с конкретни сделки. Изследването на полетата дава допълнителна информация както за автентичните, така и за фалшивите артефакти.

Полиране – Процес на използването на абразиви, за да се получи максимално гладка и полирана повърхност. За да има добър ефект, първо се ползват груби, след това по-фини частици и накрая прах. Така се създава гладка повърхност върху предмети, монети или щемпели/матрици. Този способ се ползва от най-дълбока древност. Още от праисторията има отлично полирани артефакти от камък, кост, керамика и злато. През Античността скулптурите са обработвани за полировка по начини, които още не са разгадани. Монетните печати също са полирани като последна фаза на подготовката. Древните майстори са ползвали механизми, задвижвани от вода или животинска тяга, колела, кожени ленти и стругове, освен ръчен труд.

Постсечене – Всички промени на монетата, след като е била отсечена вече. Това са повреди и белези, които не са от печатите, с които е отсечена. Често белезите от постсеченето играят важна

роля при автентификация, понеже ги отличават от оригиналното състояние, придобито в момента на отсичане.

Почистване – Премахване на механични наслагвания и химически образувания от повърхността на артефакти, без да се прави промяна на цялостта, като рязане или запълване. И до днес е дискусионен въпросът за методите и техниката на работа при почистване. Използват се следните методи:

- **механично почистване,** чрез използване на инструменти от по-мек материал, от този, от който е направен основният артефакт. Не поврежда оригинала и отнема само наслагванията. Най-безопасното от всички, но и най-трудоемкото;
- **химическо почистване** с използване на киселини и смеси, познати като комплексони. При този вид почистване се генерира риск за цялостта на оригиналния артефакт, понеже химическите агенти проникват дълбоко в структурата на метала и отнемат и част от него. При предозиране на концентрацията на химикала или удължаване на времето на третиране е възможно да се получат големи поражения. Известни са дори и случаи на пълно разтопяване на малки предмети и монети. Повърхността на почистени по този начин артефакти е мътна, с размазани цветове (червеникави), в тоналността на ръждата;
- **електрохимическо почистване.** Извършва се във вана с разтвор от химикали и с включен електрически ток. Въздействието е също както при химическото почистване, но е ускорено от електричеството;
- **почистване с пара.** Използват се специални или стандартни устройства за почистване с пара под налягане. Прилага се, когато по артефакта има много трудно отстраними напластявания от метални соли, механични частици, мръсотия, почва, органични остатъци и пр.

Препечатване – Монета, при която е извършено насичане във вида, в който е със собственото си изображение и релеф. Откриват се рядко, защото и в древността е имало солиден контрол на качеството и подобни монети са връщани за преработка. Оригиналните препечатани монети са много важен извор за историята и опорна точка за офомяне на датировки.

Пресоване – (англ. *Lamination*). Наслояване. Някои фалшификати се изработват от пресован метал, който се състарява лесно при изработката. Тази технология се използва сравнително рядко.

Природно наследство* *(Natural Heritage)* – Всеки природен феномен, представляващ значимост за науката или духовността. Множество природни образувания представляват интерес за колекционерите по света: пещерни наслагвания (сталактити и ста-

* ИКОМ, Каталог на ключовите думи на Етичния кодекс на музеите. – Бел. авт.

лагмити); корали; палеонтологични останки; скъпоценни и полускъпоценни камъни и пр.

Проба/образец *(Aliquot)* – Малък образец (проба) от определено количество руда, метални отпадъци, химически разтвор и др., взета, за да се определи количеството на даден метал или химически елемент в тях. При мостри, взети от златно кюлче или златна инвестиционна монета, се прави анализ за наличието на чисто злато *(fine gold).*

Провенънс *(Provenance)* – Пълни и изчерпателни сведения относно съответната културна ценност или природен спесимен от момента на неговото откриване до наши дни, спомагащи по достоверен начин да бъдат установени произходът и транзакциите с тази ценност.

Проверка *(Assay)* – 1) Анализ на сплав на благородни метали чрез разрушителен или безразрушителен метод. 2) Анализиране на злато или руда с цел определяне на неговата чистота (проба). Към 18 октомври 2001 г. международно признатите от Лондонската метална борса лаборатории за анализ на злато са 49.

Прототип – Образец, който се ползва за модел на работа при изработване на художествен проект. Може да бъде оригинална древна монета или предмет, графичен проект, художествена рисунка, снимка и пр. При фалшификторите много често за прототип се взема оригинален, автентичен артефакт с висока стойност и качество.

Разместване на печатите при сечене – понякога един от двата печата променя малко правилната си позиция. Това може да предизвика изместване на центрирането, загуба на зрънчест кръг, липси на част от буквите и символите.

Раритет (от латински *raritas* – рядкост) – Рядко срещана ценна вещ. Обикновено се използва в нумизматиката и филателията.

Реверс – Опаковата страна на монета или медал.

Редукция – Процес на отнемане на метал от фалшификат с цел максимално приближаване до оригинала чрез постигане на определено точно тегло, почистване, изкуствени покрития, нагряване и обработка на повърхността с киселини и/или с машини за шлифоване и полиране.

Рентгенова флуоресцентна спектроскопия (XRF) *(X-RAY fluorescence spectroscopy (XRF))* – Спектроскопски метод, често използван за безразрушително изпитване на благородни метали.

Реставриране – Възстановяване и разкриване на това, което е върху повърхността на предмета или монетата. Получава се, когато се премахнат наслагванията върху оригинала и се изградят отново липсващите – с добавен материал, за да се постигне максимална близост с оригинала. При реставриране се спазват задължителни предварително приети правила в професионалната намеса и нормите на етичния кодекс.

Ръчно гравиране – Метод за дълбане на метал, кост, дърво със специални инструменти. След за-

вършване на гравирането се прави полиране и почистване. Познато е още от древността. Практикува се от хора, които имат специален талант. Специално за гравиране на негативни изображения е важно майсторът да има вродено усещане да вижда позитивно. Майсторите са се обучавали в школи, обикновено в рамките на една фамилия, и са предавали занаята от поколение на поколение. 1) Традиционно изработване на матрици. Позитивни и негативни щампи за отсичане на монети, за украса, за нанасяне на марки. За прототип се използват уедрени релефни модели. 2) Работа върху метална повърхност с цел украса, чрез отнемане на стружки метал.

Сертификат за автентичност – Документ със становище на експерт за автентичност на артефакт. Носи имената на експерта, подпис, дата, адрес и в определени случаи – мокър печат. Неотменна част от сертификата за автентичност са точните данни на артефакта и снимки с висока разделителна способност. Понякога заедно с изготвяне на сертификат на особено ценни артефакти, се нанася и специална секретна маркировка: водни знаци; релефни печати; повече от един подпис.

Сестерций – римска сребърна монета, въведена около 210 г. пр.Хр., със стойност от 2 ½ аса = 1/4 денарий. За последен път е отсечена от сребро при Юлий Цезар. След монетната реформа на Октавиан Август се сече от качествен светъл бронз (аурихалкум) с тегло от 27 г.

Скрининг *(Screening)* – Процесът на проверка на партида, който може да се състои от една или повече от следните операции: например визуална проверка, предварително тестване, магнитно тестване, тестване с пробен камък, XRF изследване за хомогенност на партидата, тестване на комбинирани стърготини от няколко изделия, идентифициране на покритие, идентифициране на вида сплав.

Служба за проверка и маркиране *(Assay office)* – Официален контролен орган, който проверява и обикновено маркира изделията от благородни метали. Службата за проверка и маркиране трябва да бъде независима, за да гарантира контрол от трето лице.

Солид (лат. *Solidus*) – Римска златна монета, въведена от имп. Константин I (306–337). Съответствала е на 1/72 от римския фунт = 1/6 унция = 4 скрупула = 4,55 г. Съществува, почти без изменения, до края на Византийската империя.

Солон (ок. 634–559 г.пр.Хр.) – Древногръцки държавник, роден в Атина, прокарал закон за смъртно наказание за фалшификаторите на монети.

Спектрален анализ – Един от съвременните начини за изследване и проверка. Само по този метод може да се определи с огромна точност съставът на изследвания артефакт. За съжаление този тест може да бъде лесно омаловажен с използването на стари автентични метални предмети или монети за материал за изработване на фалшификати.

Специални знания – В съдебната експертиза са

тези знания, които отговарят едновременно на следните изисквания: не са юридически, с изключение на тези, които се отнасят до чуждестранно законодателство и практика; не са общоизвестни; получени са в резултат на теоретична подготовка и достатъчен практически опит по определена научна дисциплина*.

Сплав на благородни метали *(Precious metal alloy)* – Сплав на благородни метали е твърдо вещество, съдържащо поне един благороден метал (чл. 1.2 от Приложение I към Конвенцията).

„Сребърно измиване“ – Монети от неблагородни метали се потапят в разтопено сребро, за да добият вид на сребърни. Практикувало се е в древността. При автентичните монети среброто се износва и под него се вижда неблагородният метал. При фалшификатите среброто е свежо и дори при имитиране на износване е много светло. Често този вид посребряване се имитира чрез сребърен спрей или по електрогалваничен път.

Статер – Антична монета от сребро, *електрон* или злато. Има различно тегло според монетната система и метала, от който е отсечен.

Суверен/Соверен (англ. *Soverein*) – Английска златна монета, въведена от Хенри VII (1485–1509). Суверенът или още *двойният реал* е съответствал на 1 фунт сребърни монети по 20 шилинга. Отсечен е от практически чисто злато. При общо тегло на монетата от 15,55 г, златото е 15,47 г. В ново време се сече като инвестиционна монета, т.нар. „Нов суверен“. Монета с това име се е сякла в Дания като търговска монета през 1608 г., като подражание на английската.

Статер – Антична монета от сребро, електрон или злато. Има различно тегло според монетната система и метала, от който е отсечен.

Съдебна експертиза – Процесуално регламентирана дейност, извършвана по искане на компетентния орган от лица, които притежават специални знания за изследване на определени обекти или други обстоятелства, свързани с изясняването на определени обстоятелства**.

Съдържание на злато *(Fineness, Fine Gold)* – Съдържанието на злато в 1000 части от сплав или кюлче. Най-общо, годното за доставка на Лондонската метална борса кюлче съдържа 995 части чисто злато и 5 части други метали или примеси. Пазарите на злато търгуват с кюлчета или монети с проба до 999.9, а в електрониката се използва и злато с по-голяма чистота, 999.99.

* Дефинирано в: НАРЕДБА № 3 ОТ 30 НОЕМВРИ 2012 Г. ЗА ВПИСВАНЕТО, КВАЛИФИКАЦИЯТА И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА. Издадена от Министерството на правосъдието. Обн. ДВ. бр.98 от 11 Декември 2012г. – Бел. авт.

** Дефинирана в: НАРЕДБА № 3 ОТ 30 НОЕМВРИ 2012 Г. ЗА ВПИСВАНЕТО, КВАЛИФИКАЦИЯТА И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА. Издадена от Министерството на правосъдието. Обн. ДВ. бр.98 от 11 Декември 2012г. – Бел. авт.

Съответствие на монетните печати – Основен метод на работа, наречен *die study.* Позволява да се изследва и анализира монетната продукция от един монетен тип. Дава възможност да се откриват фалшиви монети. Когато срещнем фалшив печат, дори да е комбиниран с автентичен, изводът е, че монетата е фалшива.

Таел – Китайска тегловна единица, използвана за мярка на пазарите в Хонконг и Тайван. 1 таел = 1.20337 тройунции = 37.4290 г. Основните видове таел кюлчета са от 1, 5 и 10 таела, като в Хонконг те са с проба 990, а в Тайван тези от 5 и 10 таела могат да бъдат с чистота 999.9.

Талант (Атически) – Тегловен стандарт, стоящ в основата на древногръцката монетна система. Тежал 26,196 кг и се делял на следните по-малки стандарта:

- 1 мина от 436,6 грама = 100 драхми
- 1 *драхма* от 4,366 грама = 6 обола
- 1 обол от 0,72 грама = 8 халка

Талер (нем. Taler) – Сребърна монета, отсечена за пръв път в тиролския монетен двор, в Хале, през 1484 г. В началото имала тегло = на 60 кройцера. Била приравнена на златен гулден, с еквивалент на 21 гроша. Много популярна монета, оставила голяма следа в световното монетосечене. Известни са стотици имена на видове талери от цяла Европа. Името на американския долар произлиза от талера.

Твърдост на материала – Стандарт на съпротивление на материала на износване, или пластично деформиране. Познаването на точните характеристики и умението да бъде тестван (деформация, драскане, удар и др.) по този стандарт, позволява на експертите да се ориентират и да извършват експертизи за автентичност. Задължителен елемент е изграждане на базаданни, позволяваща сравнение както на илюстрации, така и на късове реален материал.

Тестване с пробен камък *(Touchstone testing)* – Процес с използване на специален камък, който при използване с благородни метали и киселини позволява добро първоначално определяне на чистотата като част от процеса на проверка.

Тетрадрахма – Древногръцка монета със стойност 4 драхми с тегло от 14 до 17 г, в зависимост от монетния стандарт, по който е сечена.

Тола – Тегловна единица за злато, използвана основно в Индия. 1 тола = 0.375 тройунции = 11.1 г с чистота 999. Търгуват се най-вече кюлчета от 5 и 10 тола, като пробата им за държавите от Персийския залив (Саудитска Арабия, например) е 999.9.

Тонирани в златен цвят монети – Някои фалшификати, изработени от съвременно сребро, се тонират в златисто, така както и някои автентични монети, антониниани например, основно след почистване с фосфорна киселина.

Тулване – Инструментална обработка, рязане или полиране на предмет или монета по селективен

начин. Прави се, за да се подобри височината на детайли, да се подчертаят надписи и изображения на съществуващи или добавени по усмотрение на фалшификатора елементи от повърхността.

Фалшификат – Предмет, произведен така, че по нищо да не се отличава от съществуващ оригинал. За него в областта на археологическите и нумизматични ценности може да се добави, че по размери, външен вид и материал се доближава визуално до прототипа си. Той не е маркиран и по никакъв начи не предпазва от измама или заблуда. Фалшификатът е продукт на майстор, който се стреми да пресъздаде максимално достоверно оригинала и да извърши измама, като представи своето произведение за оригинал. В този случай фалшификаторът се стреми да улови и претвори стила и характерните особености на оригинала, за което определено е нужен талант. В нормативните документи няма легално определение за термина „фалшификат на културна ценност“.

Фалшификация – Акт на производство на фалшив продукт. Обикновено е придружен с действия, водещи до измама с цел материално или друг вид облагодетелстване.

Фалшификатор – Човек, който се стреми да пресъздаде максимално достоверно оригинала и да извърши иамама, като представи своето произведение за оригинал. В областта на експертизата на културни ценности фалшификаторите са майстори, които фалшифицират древни предмети и монети.

„Фентъзи“ предмети и монети – Измислени, компилирани мотиви, надписи и форми, които не съществуват като реални и не се срещат в находките от древността.

Фиксинг *(Fixing)* – Определянето на цената на златото в Лондон, което се извършва два пъти дневно, в 10 ч. и в 15 ч., в офисите на *N.M.Rothschild & Sons.* На определянето на фиксинга присъстват представители на петте най-влиятелни къщи за търговия с инвестиционно злато: *Scotia-Mocatta, Deutsche Morgan Grenfell, HSBC Midland, N.M. Rothschild* и *Republic National Bank of New York.* Първото фиксиране на цената на златото в Лондон е направено на 12 септември 1919 г. в присъствието на представители на *Mocatta & Goldsmid, Sharps Pixley, N.M.Rothschild, Johnson Matthey Bankers* и *Samuel Montagu.*

Флорин – Златен гулден на град Флоренция, отсечен през 1252 г. Произлиза от итал. име на лилия – *flos,* която е изобразена на монетата. Теглото му е 3,537 г. В ново време име на някои национални валути.

Фолио – Изключително тънък метален лист, който се използва за изработка на монети фуре, за покриване на вътрешната страна на матриците за отливане или за обвиване отвън на монети. Използва се и при изработката на фалшификати за копиране на релефа на оригиналната монета, но често прави гънки или се разкъсва, което води до лошо качество на крайния продукт. Най-често употребявани са златното и сребърното *фолио.*

Фуре (от фр., пълнеж) – При монети от благородни метали се изработва пълнеж от неблагородни, а само повърхността се покрива с ценен метал. Методите за производство са няколко:

- Топъл – когато пълнежът се изработва от трудно топим метал или композиция, после се опакова с фолио от благороден метал, нагрява се подготвеното монетно ядро по класическата технология за отсичане и се отсича със силен удар на чук. Получава се т.нар. „ковашка заварка“ и ръбовете на фолиото, с което е направена опаковката, се заглаждат и се откриват много трудно.
- Студен – когато плънката е от леснотопим метал или композиция. Повтаря се цялата процедура, но без нагряване. Ползва се много по-тънко фолио. Този вид фурета се разпознават по-лесно.
- Чрез златна или сребърна „баня“. Монетата се отлива и после се покрива със слой/еве благороден метал по химичен или механичен път. В ново време също са произвеждани фурета. Например златните монети, като т.нар. „наполеон“ (20 франка), суверен и др., са отсичани с плънка от неблагородни метали от фалшификаторски работилници, с цел измама. Съвременните фалшификатори също ползват метода, като след направата на монета фуре я дообработват, като я поставят в агресивна среда. След като ядрото се поддаде на химическите агенти, изглежда като престояло в земята, с окиси и нарушения.

Хеджиране *(Hedge/Hedging)* – Стратегия за премахване на риска при транзакция, която ще се извърши в бъдеще. Техниките за хеджиране на пазара на фючърси и опции стават все по-сложни. Най-общо обаче те се изразяват в продажба и покупка на определена стока на определена цена и дата с цел премахване на риска от промени на пазара.

Хибридна монета – Монета, отсечена с лицева матрица, предназначена за един вид и с реверсна матрица за друг вид монета.

Часове на монетните печати *(die axe)* – Начин да се определят посоките на двата монетни печата, с които са отсечени лицевата и опаковата част. Приема се, че най-горната точка на лицевата страна винаги е на 12 h върху стандартния часовников циферблат. Без да се променя посоката на лицевата страна, се определя накъде е насочено изображението на реверса. В документацията посоките на монетните печати се отразяват, като се изписва цифрата и h след часа.

Чистота *(Fineness)* – Съдържанието на посочените благородни метали, измерено в части на хиляда от теглото на сплавта (чл. 1.4 от Приложение I към Конвенцията).

Шприцовани отливки (англ. *Blast cast*) – Технология за производство на фалшификати, разработена през последните няколко години. Монетата се отлива чрез експлозивно впръскване на течен метал в матрицата. Новият екземпляр копира с точност до

няколко микрона първообраза, включително в неговата морфология и оригинален блясък. Твърдостта на повърхността на така изработената монета е по-равномерна в сравнение с тази на сечените монети, свиването при охлаждане е пренебрежимо малко.

Щемпел за производство на монети печати – Монетен печат, в позитив със същата форма, както монета, която се отсича. Прави се от меко желязо, което след гравирането се закалява по специална технология. С него съответно се произвеждат чрез притискане/удар множество негативни монетни печати, с които реално ще се секат/коват монети. Подготвеният щемпел се приитска силно върху нажежено до пластичност меко желязо и бързо се охлажда, като отново преминава през процес на закаляване. Използването на подобен щемпел е многократно и дава възможност да се мултиплицира работата в монетарниците. Качеството на новите двойки монетни печати не е толкова добро, колкото на произведените със специално гравирани негативни печати, но дава много висока степен на увеличаване на обема на производството. Например през войните на Македония с Рим по този метод македонският цар Персей (179–168 г. пр.Хр.) е произвеждал огромно количество тетрадрахми, нужни за заплати. Рим също е ползвал метода за размножаване на монентни печати.

Ъпрейзъл* *(Appraisal)* – Установяване по автентичен начин на стойността на дадена културна ценност или природен спесимен.

<u>Забележка:</u> Думите, написани в курсив, могат да бъдат намерени в речника по азбучен ред.

* ИКОМ, Каталог на ключовите думи на Етичния кодекс на музеите. – Бел. авт.

НЯКОИ ЧЕСТО СРЕЩАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

Латиница:

BBG Commodity Index – *Bloomberg* индекс на основни стоки

BoE Effective FX (EUR) RHS – *Bank of England effective FOREX rates for EUR right hand side* – курс за обмяна на евро на Банк ъф Ингланд при продажба

LBMA – *London Bullion Market Association* – Лондонска метална борса – най-голямата и влиятелна световна асоциация, свързана с добива и търговията с благородни метали

PAMP – *Produits Artistiques de Métaux Précieux* – една от най-големите и престижни рафинерии за преработка на благородни метали в Швейцария, създадена през 1977 г.

S & P GSCI – S*tandard & Poor ex-Goldman Sachs Commodity Index* – водеща мярка за движението на цените и инфлацията в световната икономика.

Кирилица:

АБО – Асоциация на българските оценители.
АВЛЕ – Асоциация на вещите лица и експертите.
Бел. авт. – бележки на авторите.
г – година.
гр – грам.
кг – килограм.
ДВ – Държавен вестник.
ДДС – Данък добавена стойност.
ЗКН – Закон за културното наследство.
ИКОМ (ICOM) – Международен съвет на музеите.

ПВЦ – пластмаса, поливинилхлорид.
пр. – прочие.
чл. – член.

КРАТЪК ПРАКТИЧЕСКИ СЪВЕТНИК НА НУМИЗМАТА

ОГЛЕД НА МОНЕТА

Преди да закупите нова монета за вашата колекция или да замените екземпляр от нея с друг, е необходимо да извършите внимателен оглед. По наше мнение най-добрите условия са наличие на дневна светлина и лупа с увеличение 10 пъти. За по-задълбочен преглед на детайли от повърхността на монетата понякога се налага използването на микроскоп, за предпочитане с вградено осветление.

За съвременните монети е особено важно да не се пипат с пръсти по лицевата или опаковата страна, а само по гурта или да се разглеждат с ръкавици от мека, естествена, материя. Съветваме ви по възможност да поставите екземплярите за оглед върху хоризонтална основа с меко покритие. Падането върху твърда повърхност, мраморен под например, води до неприятни нарушения на гурта или повърхността, особено при монетите от благородни метали с висока проба (без значение дали са антични, или съвременни).

При оглед се констатират обикновено следните характеристики на монетата:

- степента на запазеност;
- металът, от който е отсечена;
- формата и приблизителният ѝ диаметър;
- езикът и съдържанието на надписите върху лицето, опакото и гурта;
- изображенията върху лицето и опакото.

Ако първоначалният оглед дава задоволителни резултати, следва да се провери теглото на монетата. Ако състоянието ѝ не е добро и тя се нуждае от почистване, теглото се проверява два пъти – веднъж преди почистването и втори път – след него. За целта препоръчваме използването на прецизни електронни везни с точност до третия знак след десетичната запетая (такива са параметрите на техническите данни, използвани в съвременните нумизматични публикации).

Научната прецизност изисква да бъде проверен и аксът на монетата – посоката на монетните печати на лицето и опакото, който обикновено се отразява с часовете на циферблата от 1 до 12.

Някои монети притежават специфични особености като например:

- **двойно отсичане** – вече маркирано с лицев или опаков печат монетно ядро е ударено още веднъж, но под друг ъгъл или след изместено центриране. Обяснява се с изключителната близост на монетните ядра върху наковалнята за отсичане;

- **пренасичане** – върху вече циркулирали монети се отпечатват нови, без да бъде унищожено старото изображение. Причина за това най-често е недостигът на метал или налагането на *damnatio memoriae* в римско време;
- **контрамаркиране** – маркиране със специален печат, съдържащ буква/и или знак. Извършва се с цел отразяване на определени промени: в обменния курс на монетата, в региона на нейното разпространение, в нейната валидност или само за да бъде идентифицирана по-добре, ако вече е много износена. Има множество монети, които носят повече от една контрамарка върху лицевата или опаковата си страна;
- **графити** – фино издраскани букви или надписи, които обозначават или притежателя на монетата, или имат сатиричен или политически привкус, без значение за монетната циркулация.

Съвременните монети (особено възпоменателните или тези от пруф сериите) са придружени от подробен сертификат, в който са описани както техническите характеристики на един екземпляр (метал – вид и проба, допълнителна обработка, оцветяване и/или холограма, номинална стойност, тегло и диаметър, легенда и изображение на лицето и опакото, автори на художествения проект), така и годината и тиражът на цялата емисия.

За нумизмата прекият контакт с монетите е изключително ценен, но има случаи, в които нямаме достъп до тях. Тогава съществуват няколко възможности за възпроизвеждане: снемане на отливка от гипс, восък, пластилин, моделин и др., рисунка или фотография. За направата на отливка се изискват знания и известна опитност, за рисуването – определен талант. В наши дни заснемането със съвременен цифров фотоапарат се отличава с особена точност и позволява извършването на детайлен анализ на различни характеристики на монетното изображение и дори на структурата и особеностите на метала.

ТРАНСКРИПЦИЯ НА РИМСКИ ЦИФРИ В АРАБСКИ

За разчитане на годината на емисия на някои златни инвестиционни монети от серията „Американски орел“ например

Римски цифри	Арабски цифри
I	1
IV	4
V	5
IX	9
X	10
L	50
XC	90
C	100
CD	400
D	500
CM	900
M	1000
MM	2000

ПРИМЕРИ:

Римски цифри	Арабски цифри
MCDL	1450
XCIX	99
MDCLXVI	1666
MCMLXXXV	1985
MCMXC	1990
MCMXCV	1995
MCMXXCVIII	1998
MM	2000
MMIII	2003
MMIV	2004
MMXVII	2017

СТЕПЕН НА ЗАПАЗЕНОСТ И КАЧЕСТВО НА МОНЕТИТЕ

Основните две системи за оценяване на качеството на монетите са европейската и американската. По-подробно ще разгледаме различните категории монети според европейската система. За американската (PCGS – *Professional Coin Grading System)* е важно да се знае, че на пръв поглед, окачествяването е по-детайлно и съществуват цели 70 степени на запазеност на една монета (скалата на Шелдън). От AG3 *(About Good 3)* до MS/PR 67-68 *(Superb Gem Mint State/Proof).* От друга страна обаче, подобно усложняване на оценката на качеството е напълно ненужно както за колекционерите, така и за търговците. За човешкото око по-голямата част от тези твърде диференцирани степени на запазеност са практически неразличими.

ЕВРОПЕЙСКА СИСТЕМА ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА КАЧЕСТВОТО

Качество	Наличност на изображения и легенди	България	Великобритания	Германия	Франция
Brilliant Uncirculated	100% + пълен блясък	перфектна (матричен гланц)	BUNC/FDC	Erstabschlag	FDC (Fleur de coin)
Uncirculated	100% + блясък	нециркулирала	UNC	STGL (Stempelglanz)	SPL (Splendide)
About Uncirculated	95% + определен блясък	почти нециркулирала	AUNC	Bankfrisch	Neuf
Extremely Fine	90%	превъзходно	EF/XF	VZ (Vorzüglich)	SUP (Superbe)
Very Fine	75%	изключително	VF	SS (Sehr schön)	TTB (Très Très Beau)
Fine	50%	отлично	F	S (Schön)	TB (Très Beau)
Very Good	25%	много добро	VG/Nearly Fine	SGE (Sehr gut erhalten)	B (Beau)
Good	10%	добро	G/Fair	GE (Gut erhalten)	AB (Assez Beau)
				Gering (GE)	TBC (Très bien conservée)
					BC (Bien conservée)

ПЕРФЕКТНА МОНЕТА (МАТРИЧЕН ГЛАНЦ)*

Отсичат се със специално изработена матрица върху полирано ядро. Съществува максимален контраст между блестящото поле и матовата релефна част на монетата. Подобни монети се секат в изключително ограничен тираж и се опаковат индивидуално.

ПЪРВИТЕ МОНЕТИ ОТ ВСЯКА НОВА МАТРИЦА

Подобни монети са традиционно предназначени за монетните кабинети и важни банкови колекции. При съвременното качество на отсичане на монети практически няма разлика между екземплярите от тази и предходната категория. След отсичане на определен брой монети обаче качеството на монетните печати пада и следващите екземпляри са с по-ниско качество.

* В този текст е използвана информация на Швейцарското нумизматично дружество. – Бел. авт.

НЕЦИРКУЛИРАЛА МОНЕТА

Тази степен на запазеност съответства на всяка монета, която веднага след отсичането си е била извадена от циркулация. Тези екземпляри също така не трябва да носят следи от манипулация в монетния двор.

ПРЕВЪЗХОДНО КАЧЕСТВО

Тази степен на запазеност се отнася за монети, които са били само за кратко в обращение. Релефните части на монетата не трябва да бъдат износени, докато монетното ядро може да има леки надрасквания.

ОТЛИЧНО КАЧЕСТВО

Всички детайли на повърхността на монетата са видими, но тя носи следи от износване.

МНОГО ДОБРО КАЧЕСТВО

Някои детайли на повърхността на монетата не са съвсем ясни, докато легендите са все още четливи и основното изображение се разпознава лесно.

Монети, чиято степен на запазеност е по-ниска от „много добро качество“, нямат колекционерска стойност, с изключение на случаите, когато монетата е уникат. Те се описват като монети с „добро качество“, много добре или добре запазени.

В аукционните каталози и някои публикации редкостта на монетите се означава с буквата R като съкращение от английски език:

R – *(rare),* рядка монета; RR – *(very rare),* много рядка монета; RRR – *(extremely rare),* изключително рядка монета.

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

Кирилица:

Григорова-Генчева, В., И. Прокопов, Н. Жерев, Н. Цветанов и Р. Георгиев, *Българското монетосечене 1880–2010, София, 2010*

Косарес, М., *ABC на инвестирането в злато. Как да запазите и умножите богатството си, София, 2013*

Прокопов, И. *Експертиза на исторически и археологически ценности в Република България. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, София, 2014*

Прокопов, И. *Фалшификати на антични и средновековни монети. (С предговор на немски от Dr. Ulrike Peter, Berlin). Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, София, 2016*

Райланд, Ф., *Джобен инвеститор, Плевен, 2000*

Латиница:

Cavelti, P., *How to invest in Gold, Toronto, 1981*

Desebrock, N., *Gold Refiners & Bars worldwide, Fremantle, 1991*

Desebrock, N., *The Industry Catalogue of Gold Bullion Coins, East Fremantle, 1999*

Friedberg, A. L. and I. S., *Gold Coins of the World.*

From Ancient Times to the Present, Clifton, 2009

Green, T., *The Gold Companion, Geneva, 1997*

Hill, G. F., *„Becker the Counterfeiter“, Obol, 1924*

Hurter, S. (ed.), *„The Black Sea Hoard – the cache of an ancient counterfeit mint“, Bulletin on Counterfeits 15, IAPN, no.1, 1990, 2-4.*

Sear, D. R., *Roman Coin and Their Values, London, 1974*

Sear, D. R., *Greek Imperial Coins and Their Values, London, 2001*

Sear, D. R., *Greek Coins and Their Values, Volume II, Asia and Africa, London, 2002.*

Sear, D. R., *Greek Coins and Their Values, Volume I, Europe, London, 2002.*

Sear, D. R., *Roman Coin and Their Values, Volume I, 280 BC -96 AD, London, 2000.*

Sear, D. R., *Roman Coin and Their Values, Volume II, 96 AD-235 AD, London, 2002.*

Sear, D. R., *Roman Coin and Their Values, Volume III, 235 AD -285 AD, London, 2005.*

Sear, D. R., *Byzantine Coins and Their Values, London, 2003*

Svoronos, J. N. C. *Christodoulos et les faussaires d'Athènes. Synopsis des coins faux de Christodoulos, в: Journal international d'archéologie numismatique, 20/1920, p. 97-107, Tabl. A-I, 21/1927, p. 141-146, Tabl. J-Q.*

Vagi, D. L., *Coinage and History of the Roman Empire. Vol. 1&2: Sidney, Ohio, 1999*

ЛИНКОВЕ КЪМ ИНФОРМАЦИЯ, СВЪРЗАНА С БЛАГОРОДНИ МЕТАЛИ, МОНЕТИ И ИНВЕСТИЦИИ В ТЯХ

www.bullionvault.com/gold-news
www.james-turk.goldprice.org
www.kitco.com/charts/livegold.html
www.goldprice.org
www.lbma.org.uk/
www.gold-eagle.com/article/history-gold
www.mining.com/the-history-of-platinum-88735/
www.my.fibank.bg/goldshop
www.money.org/AM – American Numismatic Association Money Museum
www.moneymuseum.com
www.spink.com/home_page/index.asp
www.stacks.com
www.arsclassicacoins.com
www.kuenker.de
www.gmcoinart.de
www.emporium-hamburg.com
www.wildwinds.com/coins – Информация и линкове към сайтове за нумизматика и антики

СЪВРЕМЕННИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИНВЕСТИЦИИ В БЛАГОРОДНИ МЕТАЛИ

Валентина Григорова-Генчева

Редактор **Владимир Любенов**

ISBN 978-619-7622-17-1 (pdf)

София 2021

СЪВРЕМЕННИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИНВЕСТИЦИИ В БЛАГОРОДНИ МЕТАЛИ

Валентина Григорова-Генчева
историк, нумизмат

Доктор по история и нумизматика от Фрибургския университет, Швейцария, където изнася поредица лекционни курсове по нумизматика. Била е заместник-ръководител на разкопките на Френския археологически институт в Аргос, Гърция.

Участва активно в европейски проекти и сдружения по специалността си. Създател и ръководител на дирекция „Злато и нумизматика“ в Първа инвестиционна банка.

Член на Международната асоциация на професионалните нумизмати и на Forbes woman society – България.

Автор е на множество публикации по антична история, археология и нумизматика. Преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“ и Висшето училище по застраховане и финанси.